

**Kunst en cultuur in wijk, dorp en stad,
geen luxe maar noodzaak.**

**Achtergrondinterviews
Symposium over gemeentelijke cultuurpolitiek
Maandag 18 januari 2010, Stadsschouwburg Utrecht**

Versie 15-1-2010
Uitgave: Kunsten'92, vereniging voor kunst, cultuur en erfgoed
© Annemarie Koopman

Inhoudsopgave

Ruimte en identiteit

Tom van Gestel – Stichting Kunst in de Openbare Ruimte	4
Dirk Bergvelt - Architectuur Lokaal	6
Flip ten Cate - Federatie Welstand	9
Karel Loeff – Heemschut	14
Arno Boon - BOEi	17
Caroline Leeflang - VOIA	19
Siebe Weide – Nederlandse Museumvereniging	21
Jacobus Trijsburg – LCM	23
Andries Ponsteen – Erfgoedhuis Zuid-Holland	26

Participatie en Burgerschap

Appie Alferink – ZIMIHC	29
Ap de Vries – Kunstconnectie	31
Ineke Strouken – Nederlands Instituut voor Volkscultuur	33
Francien van Bohemen -Vereniging van Openbare Bibliotheken	36
Toos Bastiaansen – OLON	39
Fred van Kan - KVAN	41
Peter de Jong – NVBA	43

Podia, productie en innovatie

Hans Onno van den Berg – VSCD	47
Berend Schans – VNPF	49
Ted Chiaradia – Nederlands Filminstituut	52
Mieke Conijn – Kunstenlab	55
Lineke Burghout en Marc Altink – NAPK	58
Dingeman Kuilman – Premsele	60
Tonny Holtrust – ArtEZ	62
Chris Bouma – SKAR	65
Leo Swinkels – Cultureel Overleg Maastricht	68

Ruimte en Identiteit

Tom van Gestel – Stichting Kunst in de Openbare Ruimte

Meerwaarde

Kunst in de openbare ruimte ontstaat altijd naar aanleiding van een opdracht, dus naar aanleiding van een 'vraag'. De opdrachtgever bedenkt waarom kunst in de openbare ruimte op een bepaalde plek geplaatst zou moeten worden, hoe dat moet gebeuren en welke kunstenaar het meest geschikt is om de opdracht te uitvoeren. Maar te vaak hebben opdrachtgevers nog niet helemaal scherp wat voor kunstwerk er moet komen en begint het denkproces hierover pas goed na de opdrachtverlening. Het is dan aan de kunstenaar om uit te pluizen waar het kunstwerk over moet gaan. Moet het bijvoorbeeld over de geschiedenis van de plek gaan, of over de bevolkingsgroepen die er leven?

Kortom, een simpele vraag over wat voor kunstwerk op een bepaalde plek gewenst is, kan leiden tot diepere vragen over de plaatselijke samenleving, en daarmee ook tot discussie. In die zin heeft kunst in de openbare ruimte altijd effect, of het nu om een bronzen beeldje gaat of om abstracte kunst. Kunst in de openbare ruimte werpt een ander licht op de dagelijkse realiteit.

Droomscenario

Ik hoop dat de gemotiveerdheid om kunst in de openbare ruimte te plaatsen, toeneemt.

Het is nu soms een automatisme: er is geen inhoudelijke drijfveer.

Mijns inziens is de afstand tussen politiek en uitvoerders te groot geworden. Vroeger had je een adviescommissie beeldende kunsten, een cultuurambtenaar die goed op de hoogte was, en de wethouder cultuur als opdrachtgever. Er waren directe relaties tussen opdrachtgever en opdrachtnemer. Dat is nu meestal niet meer het geval. Zowel op lokaal als provinciaal niveau zijn er uitvoeringsorganisaties (provinciale steunfunctie-instellingen, CBK's) tussen geschoven. Ik heb gemerkt dat politieke bestuurders soms niet eens weten dat ze verantwoordelijk zijn voor kunst in de openbare ruimte. Aan de andere kant hebben uitvoeringsorganisaties soms de neiging zich te onafhankelijk opstellen en de relatie met de plek waar ze werken te vergeten.

Ontwikkelingen

- De toepassing van nieuwe media in kunstwerken (vb urban screens) leidt tot hogere beheerskosten. Deze worden vaak niet ingecalculeerd.
- Kunstenaars hebben grote behoefte zich te verbinden tot publieksgroepen. Maar die doelgroepen zelf komen niet zo makkelijk in beweging. Door de individualisering is er minder dan vroeger een gemeenschappelijke taal.
- De kunst is op afstand geplaatst (zie hierboven). Dat betekent niet alleen dat politieke en ambtelijke inhoudelijke betrokkenheid is verminderd, maar ook dat de ambtenaar met vakkennis steeds schaarser wordt. Er is minder kennis over hoe je het plaatsen van kunst in de openbare ruimte begeleidt. Een extern projectmanagementbureau heeft wel de technische kennis in huis, maar niet de inhoudelijke betrokkenheid. Voor hen is het plaatsen van een container hetzelfde als het plaatsen van een kunstwerk.
- Met het op afstand zetten groeit tegelijkertijd het aantal regeltjes waaraan het 'product' moet voldoen. Het vergunningsstelsel wordt steeds ingewikkelder en grotere projecten moeten Europees worden aanbesteed. Vaak moet er zoveel tijd en geld besteed worden om het kunstwerk gerealiseerd te krijgen (vergunningen, periodes waarbinnen gewerkt moet worden) dat de kunstenaar de moed in de schoenen zakt. Het voldoen aan regels lijkt belangrijker dan het inhoudelijke resultaat. Niet alleen de tijd die het plaatsen van kunst in de openbare ruimte kost is verviervoudigd, maar ook het aantal betrokken personen. En wie eindverantwoordelijk is, is niet altijd duidelijk.

Sterk en zwak

Sterk

De kracht van de ideeën die door kunstenaars worden ontwikkeld. De ideeën worden echter vaak onnodig afgezwakt door allerlei organisatorisch gedoe.

Zwak

- Kunstenaars en adviseurs hebben de neiging voortdurend zich defensief op te stellen de lange traditie van kunst in de openbare ruimte weg te moffelen. Ze voelen zich 'gedoogd'. Er is te weinig zelfvertrouwen en ondernemerschap.

- Er worden steeds meer voorwaarden aan openbare ruimte gesteld. Steeds vaker wordt bepaald welke activiteiten wel/niet toelaatbaar zijn, of er straatmeubilair geplaatst mag worden ja of nee (hangjongeren). Ook de hoeveelheid groen wordt gecalculeerd: bladeren opvegen kost immers geld. Elke activiteit is een mogelijk 'probleem'. Dat uit zich ook in de ambtelijke terminologie: je bent 'probleemeigenaar'. Plannen voor kunst in de openbare ruimte worden soms afgewezen omdat 'niet in een onderhoudspost is voorzien'.

Kansen en bedreigingen

Kansen

Meer samenwerking. Er wordt nu te vaak vanuit een uitgangspunt gewerkt. Kunstenaars uit meerdere disciplines bij een kunstproject betrekken kan het inhoudelijk sterker maken. Daarnaast moeten kunstenaars en adviserende organisaties van te voren goed informeren welke krachten in een bepaald gebied actief zijn en deze bij het kunstwerk betrekken. Bijvoorbeeld een school, een sportclub of een plaatselijk museum. Bundeling van krachten zorgt voor een betere inbedding, acceptatie en behoud van het kunstwerk. Samenwerking met musea heeft meerdere voordelen: bundeling met het (vaak magere) aankoopbudget van een museum geeft meer financiële speelruimte. Daarnaast hebben musea genoeg expertise in huis voor het beheer en behoud van kwetsbare kunstwerken. Een andere mogelijkheid is aan te haken bij grote evenementen.

Bedreigingen

De groei aan organisatorisch 'gedoe' kan leiden tot minder goede kunst.

Voorstellen voor gemeentelijk beleid

- Als er goed plan voor kunst in de openbare ruimte ligt: ga dan niet van te voren al uit van mogelijke problemen en compromissen. Los de problemen op zonder het concept aan te tasten en zoek er indien nodig extra geld voor.
- De oplevering van het kunstwerk lijkt het einde van het verhaal, maar dat is niet zo. Met het in leven houden van het kunstwerk is tijd en geld gemoeid. Zorg voor budget voor onderhoud.
- Zorg voor een vakkundige ambtenaar culturele zaken en voor continuïteit in het ambtelijk apparaat. Het streven van gemeenten naar mobiel inzetbare generalisten en uitbesteding van projecten leidt tot minder kwaliteit en ambtelijke en politieke betrokkenheid.
- Maak kunst in de openbare ruimte niet alleen afhankelijk van nieuwbouw of renovatie (objectgebonden financiering). Zorg voor een voeding uit meerdere bronnen, waaronder grondexploitatie. Laat dit budget ten goede komen aan projecten in de hele stad, of reserveer het voor bepaalde grote gebieden.
- Betrek bij de advisering over grotere projecten deskundigen uit verschillende disciplines, bijvoorbeeld landschapsarchitecten en historici. Betrek ook de bewoners in een vroeg stadium: zonder hun verhalen maak je geen goed kunstwerk. Mogelijk probleem is dat 'de buurt' niet meer bestaat, alleen individuen. Bedenk goed welk verhaal je wil vertellen en 'waarom'. Dat betekent zeker niet dat kunst gediensstig moet zijn aan opdrachtgevers en bewoners. Het gaat erom dat een kunstwerk moet voldoen aan de opdracht die het zichzelf stelt.

Voorbeeld goede praktijk: gemeente Utrecht.

Tom van Gestel is adjunct directeur/ senior curator bij de Stichting Kunst in de Openbare Ruimte (SKOR)

Dirk Bergvelt - Architectuur Lokaal

Oprichtgevers en architectuurbeleid

Al voor de Tweede Wereldoorlog wees Emanuel Boekman op de belangrijke bijdrage die cultuur levert aan de economie van ons land. Alleen al om die reden is het zaak dat de overheid cultuurbeleid ontwikkelt. Boekman's inzicht is weer helemaal actueel nu de creatieve sector wordt gewaardeerd als motor voor werkgelegenheid en groei. Toch is de verhouding tussen overheid, cultuur en markt allerminst probleemloos. Rumoer rond de aanbesteding van gemeentehuizen en andere openbare gebouwen illustreert dit.

Wat is er aan de hand? Onder invloed van Europese regelgeving zijn overheden (zoals gemeenten) de aanbesteding van hun ontwerp opdrachten gaan formaliseren. De keus van een architect voor de openbare bibliotheek of de muziekschool lijkt bij uitstek een zaak van gemeentelijk cultuurbeleid. In de praktijk is dat geen uitgemaakte zaak. Architectenselectie zou de laatste jaren het terrein geworden zijn van aanbestedingsjuristen en dezelfde professionals die voor overheden inburgeringscursussen of schoonmaakdiensten inkopen. Het spookbeeld van ondoorzichtige onderonsjes bij de verdeling van bouwopdrachten maakt plaats voor het doemscenario van onpersoonlijke juristerij en rekenarij. Daarmee raakt Nederland misschien niet verder van huis, maar de goede richting is het evenmin. De werkelijkheid zit echter ingewikkelder in elkaar dan het rumoer doet vermoeden. Er is veel fout gegaan, maar er zijn ook aanknopingspunten om het beter te doen.

Architectuur Lokaal heeft, in samenwerking met vele anderen uit de wereld van overheid, cultuur en markt, *Kompas Light* ontwikkeld. Dat is een makkelijk hanteerbare digitale leidraad waarmee overheden recht kunnen doen aan hun culturele verantwoordelijkheid én aan hun taak bij het bevorderen van eerlijke concurrentie.

In het rumoer wordt vaak verwezen naar nieuwe Europese regels voor het aanbesteden waaraan overheden zich vanaf 2005 te houden hebben. Het bij Architectuur Lokaal ondergebrachte Steunpunt Architectuuropdrachten & Ontwerp wedstrijden constateerde dat veel gemeenten en andere publieke opdrachtgevers daarmee worstelen. Niet verwonderlijk, want is een lastige materie. Over de omvang van de problematiek was weinig bekend. Om daar verandering in te brengen onderzocht het Steunpunt alle Nederlandse aanbestedingsprocedures van architectuuropdrachten die tussen 16 juli 2005 en 1 november 2009 werden aangekondigd. In deze periode waren er 570 aanbestedingen van 336 verschillende opdrachtgevers. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor 55% van de aanbestedingen. Van de 570 aanbestedingen waren er 387 voor architectendiensten. Het merendeel van de aanbestedingen betreft maatschappelijk vastgoed, vooral onderwijsgebouwen. Een van de klachten over aanbestedingen is, dat gemeenten door te veel te vragen te veel deelnemers de kans ontnemen om aan de aanbesteding mee te doen. Er zouden bijvoorbeeld dermate hoge eisen worden gesteld aan de omzet van deelnemers, dat alleen de grootste bureaus in staat zijn om mee te dingen. Gezien de cijfers is die klacht niet ongegrond. De gemiddelde omzeteis was € 862.500. Maar in dezelfde periode is volgens cijfers van de BNA de omzet van Nederlandse architectenbureaus gemiddeld € 543.000. De omzeteis ligt daar dus ruim anderhalf keer boven. De verwachting (van onder meer de BNA) is, dat de omzetten van de bureaus in 2009 dalen met 40%. Als aanbesteders hun eisen niet verlagen, zijn er in 2010 dus nog grotere problemen te verwachten met de toegankelijkheid van aanbestedingen.

Er worden verschillende verklaringen gegeven voor de hoge eisen: opdrachtgevers zouden zich willen indekken tegen risico's of zich onvoldoende bewust zijn van de ongewenste gevolgen van hun gedrag. Waarschijnlijk speelt ook gebrek aan ervaring een rol. In de afgelopen jaren hebben de meeste opdrachtgevers slechts een enkele keer een Europese aanbesteding gedaan en dus geen kennis en ervaring opgebouwd. Des te belangrijker is het dat opdrachtgevers nu gebruik kunnen maken van *Kompas Light*, waar suggesties worden gedaan om de eisen te beperken tot wat echt noodzakelijk is om tot een verantwoorde keus te komen.

Waar gaat het om bij een dergelijke aanbesteding? Neem het voorbeeld van een nieuwe gemeente die ontstaat door samenvoeging. De nieuwe gemeente heeft dan vaak een nieuw gemeentehuis nodig. Een van de mogelijkheden om tot een architectenselectie te komen is een procedure waarbij aan vijf

architectenbureaus wordt gevraagd om met (globale) ideeën te komen voor het nieuwe stadhuis. Vervolgens is het zaak te bepalen wie van de vijf het best aansluit bij de denkbeelden van B&W, de raad en de bevolking. De selectie van vijf bureaus uit het totale bestand van beschikbare architecten moet zijn gebaseerd op een zorgvuldige en transparante procedure die recht doet aan de maatschappelijke en culturele belangen die op het spel staan. Hetzelfde geldt uiteraard voor de daarop volgende keus van de architect die de opdracht krijgt. De procedure moet juridisch goed in elkaar zitten, maar daar kan het niet bij blijven. De gemeente moet als opdrachtgever aan de architecten duidelijk kunnen maken wat de bedoelingen en ambities zijn. Pas op die basis kunnen de architecten met goede voorstellen komen. De geformuleerde ambities zijn ook weer een belangrijk criterium waarop de uiteindelijke selectie berust. Als kenniscentrum voor opdrachtgevers kan Architectuur Lokaal via workshops, excursies en dergelijke de gemeente ondersteunen bij het in kaart brengen van de eigen ideeën over het nieuwe gemeentehuis. Het gaat immers niet alleen om vierkante meters vergader- en kantoorruimte, maar om een gebouw dat symbool moet kunnen zijn voor de lokale samenleving. Dat vraagt om een zorgvuldige voorbereiding.

Met een doordachte aanpak van de eigen bouwprojecten kan de gemeente het goede voorbeeld geven aan andere opdrachtgevers. Dat is belangrijk, want de kwaliteit van de gemeente wordt bepaald door een groot aantal uiteenlopende bouwinitiatieven. Een basiskwaliteit kan worden afgedwongen, maar wie meer wil dan het minimum moet inspireren, uitdagen en mogelijk maken. Een simpel voorbeeld van mogelijk maken: de laatste jaren komen veel kantoorgebouwen leeg te staan. Dat is niet alleen een gevolg van de economische crisis. De eisen aan kantoren veranderen snel, waardoor een gebouw uit 1970 nu sterk verouderd is, terwijl er constructief niets mis mee is. Slopen botst met het streven naar duurzaamheid. Een serie recente excursies van Architectuur Lokaal laat zien, dat solide maar verouderde kantoren met veel succes kunnen worden omgebouwd tot appartementen, hotels of combinatiegebouwen. Op die manier blijft architectonische erfgoed behouden en is de buurt verlost van de lugubere sfeer die een groot leeg gebouw onvermijdelijk oproept. De nieuwe functie blijkt vaak een welkome impuls voor de omgeving. Het initiatief ligt meestal bij ondernemers en ontwerpers. Maar medewerking van de gemeente is onmisbaar. Nieuw gebruik van een oud kantoor vereist wijziging van het bestemmingsplan. Het vraagt om visie en slagvaardigheid van de gemeente om een dergelijke wijziging snel rond te krijgen.

Een gemeente die het culturele en economische belang ziet van ruimtelijke kwaliteit heeft tal van mogelijkheden tussen het zelf voorbeeldig handelen en het simpele mogelijk maken van interessante initiatieven. Recent is er hernieuwde belangstelling voor de winst die het aanstellen van een stadsarchitect kan brengen. Een stadsarchitect is vaak de personificatie van de architectuurambities van de stad, maar wat zijn rol precies is loopt per gemeente sterk uiteen. In 1994 en in 2006 riep Architectuur Lokaal alle stadsarchitecten in Nederland bij elkaar om in kaart te brengen wat hen bezighield. Bij beide bijeenkomsten bleek dat hun bevoegdheden, werkwijzen en posities verschillen, maar dat er wel degelijk gemeenschappelijke ambities en vragen zijn.

De stadsarchitecten Max van Aerschot van Haarlem en Noud de Vreeze van Amersfoort werden allebei benoemd in 2008. De Haarlemse stadsbouwmeester werd aangesteld door het college van B&W, dat meer regie wil voeren op de ruimtelijke ontwikkelingen in de stad. De bouwmeester adviseert het college over stedelijke ontwikkeling, ruimtelijke ordening en ruimtelijke kwaliteit. In Amersfoort lag het initiatief bij de gemeenteraad. De raad had behoefte aan één persoon die zich op een allesomvattende wijze zou bemoeien met de architectuur en de stedenbouw van de stad en die beleid zou ontwikkelen om de ruimtelijke kwaliteit te verbeteren. De Amersfoortse stadsarchitect werd aangesteld na een niet-openbare Europese aanbestedingsprocedure.

De beide stadsarchitecten vroegen Architectuur Lokaal om het fenomeen stadsarchitect in Nederland opnieuw in kaart te brengen. Niet om de verschillen nogmaals vast te stellen, maar om hun bevindingen en ervaringen te vergelijken met die van collega-stadsarchitecten elders in het land, aan de hand van concrete, voor alle stadsarchitecten herkenbare onderwerpen. Bijvoorbeeld, welke rol kan een stadsarchitect spelen in het creëren van samenhang in de stad, als verantwoordelijke voor de 'stadsplattegrond'? Of welke rol kan hij spelen bij het formuleren van toekomstig beleid, bijvoorbeeld bij structuurvisies?

De cultuur, de overheid en de economie zijn altijd in beweging. Werken aan duurzame waarden vraagt steeds opnieuw om discussie over de juiste aanpak.

Aanbevelingen Architectuur Lokaal aan gemeenten

- Beperk de eisen bij de aanbesteding van opdrachten tot wat echt noodzakelijk is om tot een verantwoorde keus te komen. *Kompas Light* van Architectuur Lokaal biedt praktische tips voor effectief handelen bij aanbestedingsprocedures.
- Gemeenten die meer willen dan het afdwingen van een minimale basiskwaliteit bij andere bouwende partijen, zullen moeten inspireren, uitdagen en mogelijk maken. Een voorbeeld betreft het duurzaam hergebruik van oude kantoorpanden. Gemeenten kunnen dit stimuleren door wijzigingen in het bestemmingsplan snel rond te krijgen.
- Ga na of ook in uw gemeente het aanstellen van een stadsarchitect een goede manier is om een betere regie kunnen voeren op ruimtelijke ontwikkelingen in de stad.

Dirk Bergvelt is senior projectleider bij Architectuur Lokaal en schreef deze bijdrage op verzoek van Kunsten'92

www.arch-lokaal.nl

www.ontwerpwedstrijden.nl

Flip ten Cate - Federatie Welstand

1. Meerwaarde

Welstand- en monumentencommissies adviseren over nieuwe bouwplannen in relatie tot de bestaande context. Welstandsadvisering is cruciaal voor (het behoud van) identiteit van een gemeente. De bestaande omgeving is inwoners vertrouwd en biedt een 'thuis'. Welstand legt de relatie met wat er al is. Dat betekent niet per se dat men bij de inpassing van nieuwbouw voorzichtig moet zijn, maar wel dat dit zorgvuldig gebeurt. Door welstandseisen wordt eenieder die een bouwplan heeft, gedwongen daarover publiek verantwoording af te leggen.

Welstand ligt politiek gevoelig. Het is belangrijk af te wegen in hoeverre je burgers door welstandseisen te stellen in de weg zit, of juist een dienst bewijst.

Op dit moment slaat de balans erg door naar het eerste, naar 'ophouden met burgers te pesten'. Dat is makkelijk gezegd en een goede binnenkoper. In deze visie wordt het handhaven van welstandseisen niet gezien als een publiek belang. Maar dat impliceert dan wel dat de overheid niet meer kan voorkomen dat bijvoorbeeld een stadsgezicht wordt aangetast, en ook geen rol meer speelt bij het voorkomen van conflicten tussen burgers over bouwplannen.

Welstand heeft daarnaast ook belang voor individuele burgers. Welstand zorgt ervoor dat de ruimtelijke kwaliteit in een wijk goed blijft. Als die kwaliteit achteruitgaat, gaat ook de waarde van particulier woningbezit omlaag.

2. Toekomstwensen (waar zijn over 10 jaar?)

- *Adviseren over ruimtelijke kwaliteit:* Welstandscommissies adviseren officieel over 'redelijke eisen van welstand', maar in de praktijk wordt door het gemeentebestuur vaak breder advies gevraagd: over ruimtelijke kwaliteit in het algemeen. Dus niet alleen over (ver)bouwplannen maar ook over stedenbouwkundige en soms zelfs landinrichtingsplannen (bijvoorbeeld over de inpassing van een snelweg in het landschap). Dat laatste zou de algemene praktijk moeten worden.
- *Ruimtelijk kwaliteitsadvies zo vroeg mogelijk in het bouwproces,* aan betrokken opdrachtgever/ontwerper zelf. De wetgever heeft welstand een 'spuit-elf' positie gezet. Het advies is nu achteraf, als de bouwplannen afgerond zijn en de opdrachtgever met de daadwerkelijke (ver)bouw wil beginnen. Bovendien is het advies niet aan de opdrachtgever/ontwerper, maar aan de wethouder. Dat geeft mensen een vervelend gevoel: er wordt 'over jou' gesproken en niet 'met jou'.
- *Adviesaanvraag op eigen initiatief.* Aansluitend op het vorige punt, zouden burgers ook op eigen initiatief naar de welstandscommissie toe moeten kunnen stappen om advies te krijgen over de optimale inpassing van hun bouwplannen in de ruimtelijke omgeving. Dan ben je preventief en facilitair bezig. Welstand komt hiermee uit het bureaucratische toezichtverhaal.
- *Samengevat:* het gaat om het vraagstuk van ambities: van particulieren, bedrijven en overheden op het terrein van architectuur, stedenbouw en landschap: waar en hoe ga je bouwen, op welke locatie is welk initiatief op z'n plek? Door in een vroeg stadium advies te vragen, zouden commissies voor ruimtelijke kwaliteit kunnen functioneren als partner die een probleem helpen oplossen in plaats van aan het eind van het ontwikkelproces er eentje extra te creëren.

3. Ontwikkelingen

A Maatschappelijke ontwikkelingen

Er zijn twee tegengestelde trends waarneembaar:

- zowel verzet van burgers tegen regels van de overheid en politici die daarop in willen spelen door regels af te schaffen, als
- onrust en verontwaardiging over de verrommeling van Nederland. Het blijkt dat mensen heel boos worden als iets wat ze beschouwen als 'collectief eigendom', zoals een mooi uitzicht over een polder, wordt aangetast. Als een particulier of bedrijf daar een claim op leggen, wordt dat gezien als diefstal. De betrokkenheid van mensen bij hun omgeving is nog altijd heel groot.

B Ontwikkelingen in de sector zelf

- Welstandscommissies hebben last van de *economische crisis*, omdat ze gefinancierd worden door bouwleges en die nemen af omdat er minder gebouwd wordt. Veel welstandsadvisering verloopt via regionale organisaties zoals de Vereniging Dorp Stad en Land in Zuid-Holland. Door de verminderde

omzet wordt fors bezuinigd op personeel. Ook wordt het blad van de Federatie Welstand, dat gefinancierd wordt door de regionale organisaties, per 1-1-2010 opgeheven.

- Zoals al eerder besproken, was het welstandsadvies vroeger eenduidig: voldoet een bouwplan aan 'redelijke eisen van welstand'. De adviesaanvragen en onderwerpen worden steeds diverser: het gaat steeds meer over *ruimtelijke kwaliteit* in zijn algemeenheid. Dat is een positieve ontwikkeling, maar er moet wel worden nagedacht hoe dergelijke advisering het best wordt georganiseerd. Gedacht kan worden aan een rompcommissie die adviseert over de wettelijke taken, en die naar behoefte wordt aangevuld met experts uit andere deelgebieden.
- *Samengaan welstand- en monumentencommissies*. Een paar jaar geleden was dit een trend. Er zijn inmiddels talrijke voorbeelden van geïntegreerde welstands- en monumentencommissies. Maar de ervaring daarmee brengt ook hier en daar twijfels aan het licht: aangezien monumenten slechts een fractie uitmaken van het aantal behandelde plannen, en échte integratie van het advies vanwege twee verschillende wettelijke stelsels niet mogelijk is, is het moeilijk om de cultuurhistorische expertise hetzelfde gewicht te geven als de welstandsexpertise. Mede om die reden is bijvoorbeeld in Noord-Holland teruggekomen van de geïntegreerde commissie en bestaat er nu één monumentencommissie bij WZNH, die de meeste gemeenten in Noord-Holland bedient met monumentenadviezen, naast de twaalf regionale welstandscommissies. Een aantal gemeenten, zoals Bergen, wil overigens zijn eigen aparte monumentencommissie behouden.

C. Ontwikkelingen in regelgeving

- *Welstandsregelgeving zelf*: in 2003 is de wetgeving over welstand in de *Woningwet* veranderd. Het gemeentebestuur bleef verplicht welstandseisen toe te passen en hiervoor een onafhankelijke commissie in te stellen. Wel werden drie regimes vastgesteld:
 - o Welstandsvrij, met name veranderingen aan de achterkant van woningen
 - o Een licht welstandsregime (dakkapellen e.d.)
 - o Gewone welstandstoets
 - o Gebiedsgericht kunnen ook geheel welstandsvrije wijken worden aangewezen
 - o Desgewenst kan ook de welstand gemeente helemaal worden afgeschaft. Twee gemeenten hebben daarvoor gekozen.
- In 2003 is ook een artikel over de evaluatie van de nieuwe regelgeving in de wet opgenomen. Het *evaluatierapport* dat in 2008 uitkwam is lovend. Probleem is dat alleen onderzocht is of de regelgeving goed is toegepast terwijl andere ontwikkelingen, zoals de ontwikkeling naar een meer integrale ruimtelijke kwaliteitstoets niet aan de orde zijn gesteld.
- Desondanks stelt het kabinet op dit moment een aantal *veranderingen in welstandsregelgeving* voor:
 - o Voorgesteld wordt om de *verplichting een onafhankelijke welstandscommissie in te stellen, af te schaffen*. De advisering zou in de optiek van het kabinet ook kunnen gebeuren door ambtenaren. Maar daarmee creëer je advisering die vervuld is door andere belangen: de macht van de politiek en ambtelijke meerderen. Vorig jaar bleek tijdens een hoorzitting in de Tweede Kamer dat er een zeer krappe meerderheid tegen dit voorstel is (76-74). Het hangt nog steeds boven de markt.
 - o Eveneens wordt voorgesteld om *welstandseisen over te hevelen van de Woningwet naar de Wet ruimtelijke ordening* (evenals monumentenzorg). Welstand wordt daarmee gekoppeld aan het bestemmingsplan. Dat kan gunstig uitpakken vanuit het perspectief van een integrale beoordeling op ruimtelijke kwaliteit: in het bestemmingsplan wordt dan namelijk de functie, de massa en eisen aan de beeld- en cultuurhistorische kwaliteit van een locatie vastgelegd. Tegelijkertijd bestaat het risico van juridisering van de welstandstoets. Bij welstand gaat het om een specifieke kwaliteitsbeoordeling van voorgestelde wijzigingen op een bepaalde locatie. Door de welstandstoets te koppelen aan de meer globale eisen in het bestemmingsplan kan de culturele component ondergeschikt raken aan het streven naar rechtszekerheid. (Oorspronkelijk had het bestemmingsplan als doel het vastleggen van de eigendom van vastgoed, dus het bieden van rechtszekerheid aan eigenaren.)
 - NB: in Maastricht wordt vooruitlopend op de nieuwe monumentenwetgeving geëxperimenteerd met toepassing van het bestemmingsplan in de monumentenzorg.
 - NB2: persoonlijk vind ik de structuurvisie een beter instrument om welstand aan te koppelen dan het bestemmingsplan. In de Wro is vastgelegd dat de structuurvisie leidend moet zijn voor gemeentelijke bestemmingsplannen. De vorm en inhoud van een structuurvisie is vrij: je kunt de visie niet alleen gebruiken om te inventariseren

wat voor kwaliteiten je in een gemeente hebt, maar ook om ambities en identiteiten te benoemen (bijvoorbeeld een landgoederenstrook of gebieden waar archeologisch onderzoek gewenst is). Gemeenten zijn verplicht structuurvisies op te stellen; die documenten lenen zich uitstekend voor het formuleren van beleidsambities, ook op het vlak van cultuur (erfgoed, stedenbouw, landschap en architectuur).

- *Nieuwe Wro (2008)*: in de nieuwe Wet op de ruimtelijke ordening is vastgelegd dat hogere overheidslagen (provincie, Rijk) niet meer de plannen van lagere overheden (waaronder bestemmingsplannen van gemeenten) op voorhand toetsen. Dat heeft gevolgen voor monumentenzorg en welstand indien deze in het bestemmingsplan worden ondergebracht. Ingrijpen kan alleen achteraf, indien belangen van de provincie of het Rijk worden geschaad. Maar dat is waarschijnlijk niet zo snel het geval. Bovendien moet de provincie in zijn eigen structuurvisie die provinciale belangen dan al wel hebben benoemd. Maar er zijn twee andere middelen:
 - o de provincie kan een provinciaal belang via een zgn. inpassingplan (= provinciaal bestemmingsplan) over de gemeente heen uitvoeren – bijvoorbeeld voor de aanleg van een weg of een regionaal bedrijventerrein, of
 - o de provincie kan in een provinciale verordening bepaalde belangen dwingend opleggen: bijvoorbeeld dat grootschalige intensieve agrarische productie in de provincie Drenthe verboden is.
- De *WABO* regelt de bundeling van verschillende vergunningen in een omgevingsvergunning (gaat waarschijnlijk in per 1-7-2010). Indirect kan de wet voor de welstandstoets gevolgen hebben omdat procedures worden verkort. Dat kan problemen opleveren voor mogelijkheden voor de openbaarheid van welstandsadviezen en voor reparatie van kleine onvolkomenheden in het ontwerp: er is geen tijd om van een onvoldoende plan met een paar simpele ingrepen een 6+ te maken.
- De wet regelt ook de instelling van *regionale uitvoeringsdiensten (RUD)*. De bedoeling is dat er regionaal tussen gemeentelijke milieudiensten en diensten voor bouw- en woningtoezicht wordt samengewerkt om het Besluit Omgevingsvergunning uit te voeren. De vraag is wat regionale diensten gaan betekenen voor de positie van het gemeentebestuur. Vroeger bestonden regionale technische diensten die niet makkelijk door gemeenten aan te sturen bleken.
- Wat wel gevolgen heeft voor welstand is een voorgestelde *bijlage bij het Besluit Omgevingsrecht (BOR)*, waarin om de vergunningsverlening te vereenvoudigen,
 - o het lichte welstandsregime *sneuvelt*: bouwwerken vallen ofwel volledig onder de bouwvergunningseisen (en dus welstand), ofwel zijn volledig vrij
 - o het aantal vergunningsvrije bouwwerken enorm wordt uitgebreid. Het gaat hierbij om meer dan de helft van het aantal bouwplannen/aanvragen/procedures.¹ Zo worden welstandseisen op achtererven geschrapt. Dat heeft grote gevolgen voor het aanzien van met name het buitengebied.
 - NB: Burgers en bedrijven moeten bij het neerzetten van vergunningsvrije bouwwerken wel blijven voldoen aan de eisen van het bestemmingsplan, het Bouwbesluit en algemene burgerrechten (recht op privacy, schaduwwerking). Die eisen worden nu nog preventief voorafgaand aan het welstandsadvies ambtelijk getoetst. Dat wordt nu achteraf (en repressief): als bureaus problemen hebben met bouwwerken, kunnen ze dat achteraf via de rechter aanvechten.
 - NB2: De Tweede Kamer heeft wel enige nuancering aangebracht. Bevestigd is dat welstandsvrije bouwwerken niet in strijd mogen zijn met het bestemmingsplan. Door gedetailleerde eisen in het bestemmingsplan te stellen, zou de gemeente dus toch welstandseisen kunnen hanteren. Maar dat is in strijd met het streven van het kabinet naar meer globale bestemmingsplannen.
 - NB3: deze ontwikkeling staat haaks op het streven van het kabinet om de verrommeling tegen te gaan. De nota 'Mooi Nederland' kan hiermee in de prullenbak.

¹ Voor het merendeel plannen van geringe omvang, dus niet om meer dan de helft van het bouwvolume of de bouwinvestering.

Het vrijlaten van zoveel bouwwerken is een recept voor het creëren van burenruzies. Ik hoop dat de Eerste Kamer of de Raad van State nog principiële bezwaren tegen het wetsvoorstel inbrengen. Maar de tijd dringt, de invoering van de WABO is gepland op 1-1-2010.

4 Sterk en zwak

Sterk

- de huidige wettelijke positie van welstand. Dit geeft een verankering van de adviezen aan het gemeentelijke politieke bedrijf. De leden van welstandscommissies worden ook benoemd door gemeenteraden.

Zwak

- De communicatie en presentatie van welstand aan het publiek en aan de gemeenteraadsleden, met een slecht (bureaucratisch) imago als gevolg. Dit is mede het gevolg van de spuit-elf positie van welstandscommissies in de huidige wetgeving, maar de sector moet ook zelf investeren in communicatie en klantvriendelijkheid.

5 Kansen en bedreigingen

Kansen

- Collectief eigendom van de ruimtelijke omgeving 'leeft'. Mensen willen zich voor het behoud daarvan inspannen.
- Welstand ontwikkelt zich tot een algemene ruimtelijke kwaliteitstoets
- Welstand kan zich veel meer als partner en probleemoplosser presenteren richting particulieren en projectontwikkelaars.

Bedreigingen

- (Te) forse deregulering als gevolg van de publieke roep om minder regels. Het gevaar is dat het kind met het badwater wordt weggegooid.
- Gekoppeld hieraan: gebrek aan interesse/engagement/ideologie van politieke bestuurders. Geconfronteerd met vragen van particulieren en projectontwikkelaars is de neiging groot om te reageren met 'hoe kan ik deze mensen het best faciliteren?' Publieke belangen kunnen echter haaks staan op private belangen. Het gaat er dus om, helder te definiëren welke publieke belangen er spelen bij ruimtelijke ingrepen en die politieke keuzes ook helder over te brengen aan het publiek, zeker nu de verkiezingen eraan komen. De houding van Gehrels in Amsterdam vind ik een voorbeeld van hoe het wel moet. Als een wethouder vindt dat de rol van welstand moet worden beperkt, dan moet dat duidelijk zijn voor het publiek, inclusief alle voor- en nadelen.

6 Voorstellen aan gemeenten

- Definieer als gemeentebestuur welke publieke belangen er spelen bij ruimtelijke ingrepen en breng die politieke keuzes helder over aan het publiek. Het gemeentebestuur kan voor een terughoudende of juist een uitgebreidere rol op het terrein van welstand en ruimtelijke kwaliteit kiezen, maar moet wel duidelijk zijn aan de voor- en nadelen die aan respectievelijke posities kleven.
- Verbreed de toets van de welstandscommissie naar een toets op ruimtelijke kwaliteit (zie hierboven).
- Vervroeg het stadium waarin welstandsadvies wordt gevraagd.² (zie hierboven)
- Bied particulieren en bedrijven de mogelijkheid op voorhand, voordat de bouwplannen op papier staan, een mogelijkheid aan advies te vragen aan de welstandscommissie. (zie hierboven)
- Gebruik de gemeentelijke structuurvisie voor integrale beleidsvorming op het terrein van ruimtelijke kwaliteit. (zie hierboven)
- Geef commissies voor ruimtelijke kwaliteit/monumenten eventueel de mogelijkheid inbreng te leveren bij over bestemmingsplannen en structuurvisies.
- Maak als gemeente een kanskaart van binnenkort leegkomende gebouwen en denk tijdig na over de herbestemming ervan. Op verzoek van de voormalige Rijksadviseur voor het Erfgoed Fonds Asselbergs heeft de Federatie Welstand eerder meegewerkt aan de landelijke 'Oude kaart van

² Waar precies in het proces, is afhankelijk van het type plan.

Nederland': dat is een eerste inventarisatie van gebouwen (kantoren, kloosters e.d.) die binnenkort leeg komen te staan.

- Doordesem het ambtelijk apparaat met besef van cultuurhistorie en ruimtelijke kwaliteit. Om te voorkomen dat ambtenaren die zich bezig houden met cultuurhistorie en ruimtelijke kwaliteit te laat of onvoldoende bij de besluitvorming worden betrokken, zijn meerdere remedies mogelijk.
 - o Ten eerste moeten zij zelf kennis hebben hoe de gemeente functioneert en daar de weg in weten. Daarvoor heb je de juiste mensen nodig die voldoende gehonoreerd worden.
 - o Maar het is m.i. veel meer een kwestie van mentaliteit. Doordesem het hele ambtelijk apparaat met besef van cultuurhistorie en ruimtelijke kwaliteit, met liefde voor de gemeente.
- Investeer in ambtelijke kennis op het terrein van stedenbouw en monumentenzorg.
 - o Vooral bij monumentenzorg is dit een probleem. Monumentencommissies worden vaak geconfronteerd met ambtelijk onvoldoende voorbereide bouwplannen. Bijscholing is nodig. Daarbij komt ook dat de financiering van deze commissies niet goed is geregeld (welstand wordt gefinancierd uit bouwleges), waardoor zeer veel werk in de praktijk op vrijwilligers neerkomt.
 - Bijscholing op het terrein van monumentenzorg
 - Financiering regelen van monumentencommissies
 - o De welstandscommissie wordt soms gebruikt om gebrek aan stedenbouwkundige kennis van ambtenaren op te vangen. Wat ambtenaren makkelijk zelf hadden kunnen afhandelen, zoals het geven van een ontheffing van het bestemmingsplan (art 19 procedure) wordt dan voorgelegd aan de welstandscommissie. Dat is dan te laat in het traject. Een belangrijker probleem is dat in veel gemeenten de eigen stedenbouwkundige dienst is wegbezuinigd. Kennis wordt per project extern ingehuurd. Dat is heel erg: dat betekent dat er geen besef meer is van de geschiedenis van stedenbouwkundige projecten, dat er geen zicht meer is op de samenhang ertussen, en dat er geen zicht is op de bredere demografische, sociologische samenstelling van wijken. Daarbij komt ook nog dat gemeenten vaak slechte opdrachtgevers zijn. Ook die kennis ontbreekt.
 - Investeer in voldoende stedenbouwkundige kennis in de eigen ambtelijke dienst
 - Investeer in goed opdrachtgeverschap
- Toezicht achteraf bij gemeenten op het gebied van ruimtelijke kwaliteit moet blijven bestaan. Het is niet de hoofdzaak (zo is 'welstandstoezicht' is al jaren geleden veranderd in 'welstandsadvies'), maar een ultimatum remedium tegen mensen die geen rekening houden met hun omgeving. De winst op het terrein van ruimtelijke kwaliteit wordt echter eerder in het proces – preventief – gehaald.
- De voorlichting van het publiek moet veel beter, zowel door gemeenten, als door de sector zelf.

7. Voorbeelden van een goede praktijk

Apeldoorn, Oss, Maastricht (experimentele koppeling bestemmingsplan aan monumentenzorg).

Flip ten Cate is directeur van de Federatie Welstand

Tekst afgesloten september 2009

Karel Loeff – Heemschut

Meerwaarde

- *Identiteit en verbondenheid.* Monumenten geven een plek een vorm van uniciteit, ze bieden iets bijzonders. Daarnaast zorgen monumenten er door hun specifieke karakter voor dat bewoners zich eerder/beter verbonden voelen met de eigen woonplaats. Achter elk gebouw of bijzonder landschap schuilt een verhaal. Monumenten zijn bron van lokale trots, saamhorigheid en sociale cohesie. Denk aan de molen, de kerk, het raadhuis, de fabriek waar men werkte of de school waar men op zat.
- *Economische waarde.*
 - o Het onderzoek 'Eigen haard is goud waard' geeft een rekenmethode waarin de meerwaarde van monumenten voor de omgeving wordt aangetoond, bijvoorbeeld de waarde van Park Sonsbeek voor Arnhem
 - o Daarnaast bestaan er ook rapporten over de waardestijging van monumenten. Een particuliere monumentenbezitter blijkt de kosten van een restauratie er bij de verkoop uit kan halen (afhankelijk van de investering in relatie tot de koopprijs e.d.).
 - o Restauratie van monumenten leidt tot een vergroting van de economische vitaliteit en meer toerisme, ook in kleine kernen. Koopkrachtig publiek gaat bijvoorbeeld niet in Emmen wonen, maar wel in de kleine 'authentieke' Drentse dorpjes eromheen. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld Bronkhorst in Gelderland. Een mooi stadje met huizen met bijzondere details. Een historisch waardevol dorp blijft in trek, en kan bevolkingsachteruitgang en verlies van voorzieningen voorkomen, en creëert werkgelegenheid in toerisme. In tegenstelling tot dorpen die minder authentiek of gaaf zijn.
 - o Behoud landschap loont ook: waar willen mensen op vakantie of recreëren in hun vrije tijd? Niet in verrommelde gebieden. Wel zouden cultuurlandschappen hiervoor toegankelijker gemaakt moeten worden.

Toekomstwensen (waar over 10 jaar?)

- Elke gemeente een eigen monumentenbeleid. Dat is meer dan het hebben van een verordening. Elke gemeente heeft ook zelf monumenten aangewezen en dus een lijst met beschermde gemeentelijke monumenten.
- Ook de jongere bouwkunst uit de Wederopbouwperiode (1940-1965) wordt voldoende beschermd.
- Er is voldoende kennis en kunde bij gemeenten. Op dit moment hebben gemeenten (en vooral kleinere gemeenten) te weinig ambtelijke capaciteit voor monumentenzorg beschikbaar.
- Gemeenten passen monumenten op adequate wijze in het plaatselijke ruimtelijke orderingsbeleid. Vooruitlopend op de nieuwe visie op monumentenzorg die eind 2009 is uitgekomen, heeft minister Plasterk zich uitgesproken voor opname van monumenten in het bestemmingsplan. Plaatselijk erfgoed komt nu wel vaak aan de orde in de toelichting op het bestemmingsplan, maar niet in de plankaarten. Wat nodig is, zijn preciezere bestemmingsplannen en daarvoor is kennis (en budget daarvoor) nodig.
- Gemeenten stimuleren de belangstelling voor cultureel erfgoed en dus ook monumenten in brede zin. Er bestaan financiële prikkels voor de samenwerking van gemeenten met andere overheden en fondsen. Particuliere eigenaren kunnen vaak op verschillende potjes (Prins Bernhardfonds, diverse provincies) beroep doen, maar dan moet de gemeente wel mee willen financieren.

Ontwikkelingen

Maatschappelijke ontwikkelingen:

- De aandacht van het publiek voor een waardevolle omgeving neemt toe en daarmee ook de participatie. Het is goed om dit in geld te vertalen: 'De Grachtengordel is het kostbaarste bezit van Amsterdam'. De bestedingen van toeristen zijn niet rechtstreeks verbonden met monumenten, dat maakt het lastig.
- Hoe meer eenvormige nieuwbouw, hoe hoger de waarde van historisch vastgoed. Er is een toenemende markt vraag naar monumenten. Historische locaties zijn wel duurder, dat geeft soms ook problemen.

Ontwikkelingen sector

- Problemen behoud kerken en agrarisch erfgoed: deze betreffen onder andere
 - o de sluiting van boerenbedrijven en kerken,
 - o schaalvergroting van boerenbedrijven en
 - o veel niet beschermde waardevolle boerderijlinten.

Wetgeving/beleid: Rijk

- In de komende monumentenwetgeving zal de bescherming van monumenten beter worden geregeld via het gemeentelijke bestemmingsplan. Hiervoor zijn wel preciezere bestemmingsplannen nodig, dus meer ambtelijke kennis en capaciteit.
 - o Het opnemen van monumenten in het bestemmingsplan heeft overigens ook nadelen: interieurs worden er niet door beschermd en bij beroepszaken toetst de Raad van State gemeentelijke besluiten alleen marginaal.
- De filosofie van het Rijk 'decentraal moet wat decentraal kan' wordt weerspiegeld in nieuwe Wro en in andere wet- en regelgeving.
 - o Wro: Gemeenten en provincies moeten iedere 10 jaar nieuwe bestemmingsplannen en structuurvisies maken. Maar provincies toetsen niet meer het bestemmingsplan van gemeenten, zoals in het oude systeem. Hoe gaat dit uitwerken? Wie houdt nog toezicht? De Erfgoedinspectie heeft gerapporteerd dat veel kleine gemeenten het niet goed doen bij monumentenzorg, maar wie onderneemt actie n.a.v. de rapporten van de Erfgoedinspectie?
 - o Straks is in meer dan 50% van de bouwaanvragen geen welstandsadvies meer nodig, om de regeldruk te beperken. Dat is onbegrijpelijk, omdat een goede welstandscommissie op een transparante manier over ruimtelijke kwaliteit adviseert.
 - o De plicht van gemeenten om advies te vragen aan de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed is afgeschaft. De Rijksdienst adviseert alleen nog in bepaalde gevallen. Dat betekent dat er een zwaardere inhoudelijke taak ligt voor de monumentencommissies. De samenstelling van deze commissies is niet altijd optimaal. Een koppeling met welstand is wenselijk, maar wat als welstand wordt afgeschaft?
- Het programma Belvédère houdt op te bestaan. De afgelopen jaren is veel geld gestoken in projecten als de Hollandse Waterlinie. Andere overheidsinstanties zouden dit nu moeten gaan oppakken.
- De Nota 'Mooi Nederland' is kretologie. Afgezien van subsidies/investeringen door Rijk, heeft Rijk weinig mogelijkheden om een nationale regie op ruimtelijke kwaliteit te voeren en verrommeling te voorkomen. Uitzondering zijn de nationale landschappen.
- In de MKB-brief van Kabinet wordt voorgesteld de mogelijkheden voor reclame te verruimen. Dat kan haaks staan op het streven naar ruimtelijke kwaliteit.

Gemeenten

- Kleine gemeenten en eigenaren worden met een enorme stroom aan wetgeving en regels geconfronteerd, ook op het terrein van monumentenzorg. Dat levert veel vooroordelen tegen monumentenzorg op. Het is daarom belangrijk dat raadsleden goed geïnformeerd zijn over wat je met erfgoed/monumenten kan en welke kwaliteiten je in de gemeente wilt bewaren. Nodig: cursussen voor nieuwe raadsleden.
- Gemeenten maken relatief weinig gebruik van de kennis van provinciale steunpunten.

Sterk/Zwak

Sterk

- Stijgende publieksparticipatie
- Toenemende marktvaart naar monumenten
- Veel actieve vrijwilligers

Zwak

- Zwak is dat de sector zo verdeeld is, er zoveel verschillende organisaties bestaan die zich richten op deelbelangen. Volgens onderzoek Boer en Croon telt de sector ongeveer 700 organisaties.
- Dieren en bejaarden zijn aibaar, monumenten niet. Dat kan gevolgen hebben voor de plaats van monumenten op de gemeentelijke politieke agenda.

Kansen/Bedreigingen

Kansen

- Er zijn veel mogelijkheden tot hergebruik van monumenten. Gemeenten kunnen een proactieve rol spelen bij het herbestemmen van monumenten en het bemiddelen hierbij. Gebruik niet meteen de optie 'nieuwbouw' voor bijvoorbeeld een dorps huis: kijk eerst wat je hebt in de gemeente, bijvoorbeeld een leegstaande kerk. Koppel maatschappelijke doelen aan leegstaande historische gebouwen: dat is ook duurzaam.
- Erfgoededucatie. Kennis leidt tot meer waardering van erfgoed, identiteit en sociale cohesie. Docenten komen vaak uit andere plaats en kunnen die kennis zelf niet overbrengen.

Voorstellen voor gemeentelijk beleid

- Pas monumenten op een goede manier in de plaatselijke ruimtelijke ordening in: de Monumentenwet wordt ook in die zin veranderd. Maar het is wel maatwerk en hiervoor is kennis en voldoende budget daarvoor vereist.
- Adviescommissie:
 - o Zorg voor een onafhankelijke adviescommissie (geen wethouder)
 - o Hoge mate van deskundigheid
 - o Kennis aanwezig van landschap en architectuur
 - o Combineren met welstandscommissie
- Toezicht! Dit wordt nu totaal veronachtzaamd (capaciteit, kennis en kunde). Nu vaak mensen van Bouw en Woningtoezicht zonder kennis monumenten. Handhaving regels heeft nu geen prioriteit.
- Zowel gemeenten als provincies: zorg bij voor regelingen voor behoud en herstel monumenten. De ene gemeente/provincie heeft nu 0 budget, de ander heeft wel een potje.
- Speel een proactieve rol spelen bij het herbestemmen van monumenten en het bemiddelen hierbij.
- Organiseer cursussen voor nieuwe raadsleden. Hier ligt ook een taak voor de monumentensector zelf.
- Bevorder het cultureel burgerschap van particulieren en marktpartijen, bijvoorbeeld door vrijwilligerswerk te stimuleren en te faciliteren.
- Ontwikkel daarnaast kruisverbanden met andere sectoren die vaak onder het cultuurbeleid vallen: het archief, erfgoedcentrum, bibliotheek, musea. Het gaat om het consequent doordenken van historische aspecten. Een gebouw is een onderdeel van een breder verhaal.
- Bevorder erfgoededucatie op scholen.

Voorbeelden goede praktijk

- Advisering door Oversticht, Overijssel
- Gemeente Emmen: eigen lijst wederopbouwmonumenten

Verder zou gekeken kunnen worden naar voorbeelden van:

- digitalisering monumenten
- gebruik monumenten in citymarketing
- behoud en beheer van historische buitenruimten

Karel Loeff is directeur van Heemschut, vereniging tot bescherming van cultuurmonumenten

Tekst afgesloten september 2009

Arno Boon - BOEi

Meerwaarde

- Erfgoed is 'gestolde geschiedenis'. Industrieel erfgoed vertelt over vroegere industriële bedrijvigheid: over oude productieprocessen en over de materialen waarmee gebouwd werd. En daarmee ook over de maatschappij van vroeger.
- Erfgoed roept daarnaast ook emoties op. Erfgoed geeft uitdrukking aan de plaatselijke identiteit. Kerkgebouwen zijn daar een voorbeeld van: het gebruik ervan wordt steeds minder, maar toch zijn ze symbool van de plaatselijke niet-seculiere gemeenschap.
- Identiteit kun je niet goed maken, dat 'groeit' in de loop der tijd. In een historisch gegroeide wijk zit een gelaagdheid van vormen en verhalen die je in een nieuwbouwwijk niet terugvindt.

Droomsценario

- Voor de monumentenzorg van het gebouwde erfgoed is het belangrijk dat er krachtige organisaties bestaan die uitdagingen kunnen oppakken bij het vinden van nieuwe functies voor monumenten. Schaalvergroting is nodig: zowel om de kosten te kunnen drukken, in te kunnen spelen op steeds ingewikkeldere regelgeving als om voldoende kennis van zaken in huis te kunnen hebben over de huisvesting en exploitatie van winkels, kantoren en culturele instellingen.
- Lokale bestuurders die op het terrein van erfgoed tactisch en strategisch krachtig kunnen opereren. Bij industrieel erfgoed en de herbestemming ervan gaat het om lange trajecten die veel tijd en aandacht kosten (bijvoorbeeld haalbaarheidsonderzoek naar nieuwe functies). Daarvoor is bestuurlijke moed nodig.

Ontwikkelingen

- Vastgoedsector: er is structureel lagere vraag naar kantoren, onder andere omdat er veel meer gekeken wordt naar hergebruik van kantoren uit de jaren 60 en 70. Het bestaande vastgoed staat in de boeken voor een bepaald bedrag, dat op dit moment gemiddeld circa 10% te hoog is. Het afwaarderen ervan wordt momenteel nog vooruitgeschoven. Afwaarderen van bezit betekent dat er minder geld is voor nieuwe investeringen.
- Door MoMo staat het thema 'herbestemmen' duidelijk op de agenda. Zo zal er een subsidiemogelijkheid ingevoerd worden om gebouwen water- en winddicht te maken, en in een plankostenregeling voor de herbestemming van gebouwen (voor de kosten van een haalbaarheidsonderzoek voor de exploitatie van nieuwe functies en de bouwkosten).
- De groeiende regeldichtheid (arbo, brandveiligheid, flora- en fauna, aanbestedingsregels) en bijbehorende bureaucratie vormen een negatieve ontwikkeling. Het voldoen aan de normen ('vinkjes zetten') is bijna belangrijker dan de nieuwe functie en betekenis van het gebouw. De regeldruk en het afvinkgedrag wordt gestimuleerd door bestuurders zonder kennis van zaken.
- Daarnaast ontbreekt het soms aan bestuurlijke moed. Onder andere door de dualisering van het gemeentebestuur blijven wethouders minder lang op hun post dan vroeger, en dat kan ten koste gaan van bestuurlijke ervaring en inhoudelijke expertise. Daarnaast is er meer dan vroeger sprake van 'incidentenpolitiek'. Hogere eisen van burgers die hun wensen in het 'hier en nu' vervuld willen zien spelen een rol, de media wakkeren dat aan.

Sterk en zwak

Zwak

- De erfgoedwereld bestaat uit twee domeinen: organisaties gericht op studie, behoud en lobby, en organisaties die monumenten in eigendom hebben en deze beheren. Het is moeilijk om voor dat laatste domein mensen te vinden die een drive hebben voor behoud en ontwikkeling van monumenten, gecombineerd met het oog voor zakelijkheid en bedrijfsmatigheid uit de projectontwikkelaarswereld.
- De erfgoedwereld is versplinterd. Een van de gevolgen is dat er veel tijdschriften bestaan, waarvan de meeste gefocust zijn op een aspect. Breng die wereldjes bij elkaar, dat is ook veel interessanter voor de geïnteresseerde leek.

Sterk

- Het enorme aantal mensen dat met erfgoed bereikt wordt en de inzet van gewone burgers voor monumentenzorg.

Kansen en bedreigingen

Bedreigingen

- De gerichtheid van de lokale politiek op de korte termijn. Dat kan ertoe leiden dat er te weinig 'drive' is om projecten op het terrein van monumentaal vastgoed van de grond te trekken.

Kansen

- De nog steeds groeiende aandacht voor cultuurhistorie bij burgers. Er zijn fantastische verhalen te vertellen over erfgoed: elk gebouw en elke plek heeft zijn eigen verhalen. Zwak is dat die verhalen nu te vaak nog niet verteld worden of op een te saaie manier, waardoor mensen er onvoldoende door geraakt worden.
- Het huidige rijksbeleid; voor monumentaal erfgoed liggen er kansen om bestaande organisaties te consolideren: samenwerken en expertise vergroten.

Mogelijke maatregelen

Nalaten

- Het behouden en herbestemmen van industrieel erfgoed is niet iets dat je even snel doet. Het vergt een visie op de langere termijn en vooral ook ambtelijke en bestuurlijke inzet op de langere termijn.

Doen

- Zet een visie neer voor de langere termijn. Nu is het vaak zo dat eens in de vier jaar een nieuwe lichter gemeentebestuurders met nieuwe ideeën komt. Maar uiteindelijk is beleid slechts papier. Een bestuurder moet vooral in zijn gemeente de boer opgaan en er geïnspireerd voor gaan.
- Positioneer erfgoed bij de afdeling Ruimtelijke Ordening (bouw- en woningtoezicht) of bij EZ.
- Voor kleinere gemeenten is het gewenst dat zij gebruik kunnen maken van een gezamenlijke organisatie voor advies- en ondersteuning (voorbeeld: Gelders Genootschap). Hiermee voorkom je dat de ambtenaar die met monumentenzorg is belast, wordt ondergesneeuwd.

Praktijkvoorbeelden

- Dru-fabriek in Ulft. Zie www.boei.nl

Arno Boon is directeur van BOEi.

BOEi is een non-profit organisatie die zich bezighoudt met herbestemmen van industrieel erfgoed. Zij doet dit vanuit verschillende invalshoeken: als investeerder, als ontwikkelaar, als adviseur. Of een combinatie hiervan.

Caroline Leeflang - VOIA

Meerwaarde

De meerwaarde van archeologie is gelegen in lokale identiteit en geschiedenis. Archeologie maakt het mogelijk verder terug te gaan in de geschiedenis dan geschreven bronnen.

Archeologie wordt nog te vaak als last gezien, maar kan ook veel opleveren. Het is de kunst om het op een goede manier aan te pakken. Er zijn wel drempels vergeleken met zichtbare monumenten: het bodemarchief is immers niet zichtbaar en moeilijk leesbaar.

Archeologie moet je dan ook integreren met andere bronnen. De meerwaarde van erfgoed als geheel is dat alle bronnen gezamenlijk een verhaal vertellen, de 'output'.

Burgers zijn minder geïnteresseerd in de 'input': de verschillende disciplines, zeker wanneer die als bij archeologie primair abstracte gegevens opleveren.

Toekomstwensen (Waar over 10 jaar?)

Kleine gemeenten worstelen nu nog met de nieuwe rol die zij met de komst van de nieuwe Monumentenwet hebben gekregen als bevoegd gezag. Nu is men nog bezig te bedenken 'wat moeten we'. Dat moet worden 'wat willen we'.

Ontwikkelingen

Ontwikkelingen in de sector zelf:

- Er is een archeologisch bedrijfsleven ontstaan dat een professionaliseringsslag heeft gemaakt, aan de kant van het opdrachtgeverschap (overheden en particulieren) is dat veel minder het geval. Wat wordt er als 'klant/koper' van het 'product' archeologie van je verwacht? Er bestaat nog steeds veel wantrouwen bij de oude uitvoerders (gemeentelijke diensten, universiteiten) over de commerciële archeologie, een wantrouwen dat uitstraalt op de opdrachtgevers.
- De RCE (Rijksdienst Cultureel Erfgoed) verstrekt opgravingsvergunningen, maar daarmee is de kwaliteit van het totale archeologische proces niet gewaarborgd. Er is behoefte aan een eenduidig keurmerk dat op basis van heldere normen aan proces en personen en een transparant toetsingskader duidelijkheid verschaft aan veld, bevoegd gezag en klanten welke partijen welke onderdelen van het archeologisch proces op verantwoorde wijze kunnen uitvoeren.

Overheidsbeleid en wetgeving

Overheidsbeleid:

- Erfgoed Nederland heeft als sectorinstituut nog niet het vertrouwen van archeologen veroverd. Voorganger SNA, vertegenwoordigde het hele archeologisch veld en had een groot draagvlak. Het bood het broodnodige platform in de veranderende situatie rondom bestel en wetgeving en nu wordt het nog steeds niet gemist.
- Met het nieuwe bestel en de nieuwe wet is de archeologiesector nog niet af. Beroepsregister, selectie- en waarderingsbeleid, depotproblematiek, het zijn allemaal zaken die de overheid graag via zelfregulering opgelost ziet, maar die na het wegvallen van de SNA absoluut regie en coördinatie behoeven.

Wetgeving:

- Bij de invoering van de Wet Archeologische Monumentenzorg zijn een aantal losse eindjes blijven hangen. Technische details maar ook zaken die de kern van het bestel raken. In 2011 wordt de wet geëvalueerd. Het moment voor het wegwerken van de schoonheidsfoutjes en op zoek te gaan naar de antwoorden op de wezenlijke vragen:
 - o De verstoorder betaalt, maar bepaalt niet. Dat leidt tot fricties. Hoe biedt je zekerheid dat er niet betaald wordt voor zinloos onderzoek, hoe garandeer je kwaliteit. En hoe voorkom je dat over het hoofd van een 'betaler' door vakgenoten welis-nietes discussies worden gevoerd. Dat vraagt om helder beleid, dat transparantie biedt.
 - o De opgravingsplicht in de WAMZ heeft gezorgd voor overvolle depots. De gemeente is het bevoegd gezag, maar provincies zijn verantwoordelijk voor de depots en de financiering daarvan. Dat vergt tijdig overleg en ook weer heldere criteria over wat te bewaren en hoe dat te doen. Ook de digitale opslagmogelijkheden worden nog niet optimaal benut.

- Er is tevens een rapportenberg ontstaan de afgelopen jaren. Over ieder archeologisch project wordt gerapporteerd. Een van de oorspronkelijke doelstelling van het verdrag van Malta was meer wetenschappelijke synthese. De basisrapporten die nu geleverd worden bieden dit niet, bieden in de ogen van wetenschappers niet eens de mogelijkheid hiertoe, maar belangrijker: tijd en middelen ontbreken en er is geen agenda voorhanden die leidend kan zijn. Ad hoc subsidies verzorgen nu mondjesmaat de door malat zo gewenste kennisverdieping,
- Naast kennisverdieping is er ook kennisverbreding als doelstelling in het verdrag van malta geformuleerd: de archeologie naar het publiek. Ook dit gebeurt slecht op ad-hoc basis: site gericht en gefocust op vondsten.

Sterk/zwak

Sterk

- Sector is sterk in gedrevenheid en grote liefde voor het vak. Wel bestaat de neiging dit binnenskamers te houden. De communicatie naar 'leken' (opdrachtgevers en publiek) blijft achter. De archeologie en de buitenwereld spreken wat dat betreft elkaars taal niet.
- Sterk is dat in Nederland er erg veel amateur-archeologen zijn. Hun bewegingsruimte wordt kleiner omdat de beroepsuitoefening wettelijk aan professionals is voorbehouden. De AWN is ook niet meer betrokken bij de ontwikkelingen in de branche sinds de SNA niet meer bestaat. Dat leidt tot frustratie. Gemeenten zouden goed naar de rol van amateurs moeten kijken en hun vaak enorme lokale kennis op een positieve manier in moeten zetten.

Zwak

- De neiging bestaat te veel zelf te willen doen. De archeologie moet inzien dat de kennis van andere vakgebieden vanuit die vakgebieden benut zou moeten worden: juridische en ruimtelijk-economische zaken, maar ook marketing., museale expertise, etc. Alle ontwikkelingen in het verleden hebben een beroepsgroep gecreëerd die zich gauw in een hoek gedreven voelt. Meer vertrouwen in de buitenwereld kan leiden tot een meer stevige archeologiesector.

Wat moeten gemeenten doen?

- Archeologiebeleid ontwikkelen: weten wat je hebt, waar de potenties zitten en waar je je middelen op in gaat zetten
- Kennis in de gemeente zelf kan vergroot worden; Werk regionaal: een archeologische soot of landschap houdt niet op bij de gemeentegrens. Gemeenten kunnen ook gezamenlijk kennis inkopen. Geef archeologie een heldere plaats in ambtelijk apparaat en in ruimtelijke ordeningsprocessen.
- Wees vooral altijd bewust van de 'output'; wat wordt het eindproduct, wat is het verhaal en hoe past dat in de aan[palende erfgoedterreinen Wees je bewust van erfgoed en maak dat levendig voor je bevolking.
- Maak een platform in de gemeente van burgers (amateurs) die bij erfgoed betrokken zijn
- Versterk lokale kennis, geef vrijwilligers middelen voor professionele ondersteuning

Best practices

Het verwerken van archeologische sporen in nieuwe woonwijken, zoals Leidsche Rijn of de parkeergarage in Woerden zijn mooie voorbeelden . Het gevaar is wel dat je blijft steken in 'dingetjes': als er bezuinigd moet worden, sneuvelen die als eerste. Beter is het structureel verwerven van meer draagvlak voor archeologie bij de bevolking door het doordenken van de bijdrage die archeologie aan leefbaarheid van de gemeente kan geven.

Caroline Leeflang is directeur van Archeologisch Onderzoek Leiden (Archol), en secretaris van VOIA, Vereniging van Ondernemers in de Archeologie

Tekst afgesloten september 2009

Siebe Weide – Nederlandse Museumvereniging

Meerwaarde van erfgoed (en van musea in het bijzonder)

- Erfgoed – materieel en immaterieel - is bepalend voor het beeld van een stad, dorp of streek. Erfgoed heeft daarmee een grote belevingswaarde.
- Monumenten en cultuurlandschappen zijn fysieke 'landmarks' en onderdeel van de openbare ruimte, i.t.t. kunst, dat meestal alleen te zien is binnen instellingen.
- Erfgoed is duurzaam, niet modieus. Het geldt dat je erin investeert, kan met een nieuwe betekenis en functie lang mee.
- Erfgoed is leerzaam. Het verbindt met het verleden van een plek en draagt bij aan de identiteit van die plek. Het gaat hierbij niet alleen om wat je ziet, maar ook om wat je daarover vertelt. Als een dorp een historisch karakter heeft, kan een basisschool daar goed gebruik van maken. Het is een vorm van aanschouwelijk onderwijs.
- Erfgoed bindt mensen. Mensen hebben een band met hun omgeving en uiten dat met vrijwilligerswerk en donaties.

Streefbeeld voor over 10 jaar

- Musea lopen op dit moment niet voorop met het toepassen van digitale technieken. Soms wel bij de back office, maar nog niet bij de front office, daar is een inhaalslag nodig. Musea moeten digitaal benaderbaar en bereikbaar voor publiek worden. Een voorbeeld daarvan is Naturalis. De collectie is op internet gezet en liefhebbers kunnen hun kennis over onderdelen van de collectie inbrengen. Dit betekent dat een museum in de toekomst steeds meer een *netwerk + collectie* wordt in plaats van alleen maar een collectie. Het gaat straks om het organiseren van de collectie als de omgeving eromheen.
- Veel musea zijn de afgelopen twee decennia verzelfstandigd. De grip op de eigen organisatie (kwaliteit, professionaliteit en ondernemerschap) is op veel punten goed, maar vooral bij ondernemerschap is nog verbetering mogelijk, bijvoorbeeld op het vlak van marketing.
- Musea zullen de komende tijd steeds meer met elkaar gaan samenwerken of misschien zelfs fuseren. Hierbij gaat het om fusie van backoffice functies en om herverkaveling van collecties.
- De plek van musea in de maatschappij is goed. Toch komen grote groepen mensen nooit een museum binnen. Daarbij verandert de maatschappij sterk. Dat betekent dat musea moeten blijven investeren in hun maatschappelijke positie. Ze moeten binnen een maatschappelijke omgeving blijven functioneren, wil overheidssteun gelegitimeerd blijven. Daarbij zou je misschien niet zozeer moeten terugrijpen op aloude welzijnsoplossingen, maar aansluiten bij bovengenoemde netwerkgedachte, waarbij nieuwe technieken worden ingezet.

Ontwikkelingen

Maatschappelijke ontwikkelingen

- Digitalisering van collecties biedt veel kansen voor musea om hun collectie beter bekend te maken bij het publiek, netwerken te vormen en daarmee draagvlak op te bouwen. Daaraan hangt wel een prijskaartje.
- Vergrijzing en verkleuring bevolking: er ontstaat langzamerhand een nieuwe allochtone middenklasse. De vraag is of deze groep 'inhaakt' of 'afslaat'.
- Mondialisering: het toerisme is enorm toegenomen en wordt voor Nederland alleen maar een belangrijker factor. Dat schept nieuwe mogelijkheden voor musea voor marketing, collectionering en personeelsbeleid. Een internationale strategie is steeds belangrijker.

Ontwikkelingen in sector zelf/overheidsbeleid

- Er is een bouw golf van musea gaande: het gaat om vaak om heel complexe utiliteitsbouw, die meestal in de directe verantwoordings sfeer van politici ligt. Bij de bouw worden oude gebouwen hergebruikt en bij musea worden ook hoge eisen gesteld aan veiligheid en klimaatbeheersing.
- De collectiemobiliteit neemt toe, wat bijdraagt aan de zichtbaarheid van veelal in depots opgeslagen collecties. Musea zijn steeds actiever met het uitlenen, afstoten en herverkaveling van collecties.
- Musea trekken voor directie- en kaderfuncties steeds meer personeel van buiten de museumwereld aan.

Sterk en zwak

Sterk:

- de huidige maatschappelijke positie van musea en toegewijd personeel
- de kernfuncties van musea worden goed vervuld
- de inzet van musea in het onderwijs

Zwak

- er is nog winst te behalen op het terrein van ondernemerschap: marketing, service aan het publiek, geld verdienen
- musea zijn niet sterk in het delen van kennis: men wil het teveel zelf oplossen, het wiel wordt te vaak opnieuw uitgevonden.

Kansen en bedreigingen

Kansen

- uitbouw van de netwerkfunctie, onder andere door digitalisering van collecties en investeren in maatschappelijk bereik, door in te spelen op de wensen van de groepen die musea willen bereiken.
- uitbouw van het cultureel ondernemerschap
- samenwerking en fusie

Bedreigingen

- de pendule van de liberalisering nog niet helemaal doorgeslagen. Musea kunnen verweesd raken in het politieke en publieke domein.
- opkomst allochtone middenklasse: krijg je die gebonden of niet? (zowel een kans als een bedreiging)

Voorstellen voor beleid gemeenten

- Gemeenten moeten musea in staat stellen hun kwaliteit te bewaken. Musea moeten kunnen voldoen aan de eisen die het Museumregister stelt. Dat stelt eisen aan de financiering.
- Educatie: gemeenten zijn verantwoordelijk voor het onderwijs en kunnen partner zijn bij het verbinden van de werelden van onderwijs en musea. Plattelandsgemeenten zouden vervoer van scholen naar musea kunnen subsidiëren.
- Gemeenten kunnen musea ook faciliteren bij promotie:
 - o door te zorgen voor een goede bewegwijzering en parkeerfaciliteiten in de gemeente en aandacht te besteden aan musea op gemeentelijke websites.
 - o plaatselijke musea centraal stellen in de gemeentelijke promotie,
 - o Musea te faciliteren bij het meedoen aan landelijke evenementen, zoals het Museumweekend
- Het is belangrijk dat gemeenten en musea erkenning hebben van elkaars belang en een kritische dialoog daarover aangaan. Musea moeten benadrukken welk belang zij voor het positioneren van de stad en het versterken van het onderwijs kunnen hebben.
- Om de kosten van collectiemobiliteit beheersbaar te houden is het zaak dat de overheden - als bezitters van een groot deel van de collecties – zoveel mogelijk afzien van verzekeringen. De zo bespaarde kosten kunnen beter in bevorderen van veiligheid gestoken worden.

Siebe Weide is directeur van Nederlandse Museumvereniging

Tekst afgesloten september 2009

Jacobus Trijsburg – LCM

Meerwaarde

- Musea vormen een belangrijk onderdeel van *het geheugen* van stad en streek. Daarmee hebben ze een publieke functie. Musea zijn een belangrijke bron van informatie over de lokale samenleving. Musea beschikken over informatie die op geen enkele manier elders te vinden is en gecombineerd kan worden met gegevens uit archieven, bibliotheken, archeologie, geschiedenis, genealogie en folklore. Musea genereren daarmee ook een stroom van publicaties.
- *Identiteit*: Het doel van musea is het behoud van het erfgoed voor de samenleving. Daarbij gaat het vaak om lokale zaken: lokale geschiedenis, specifieke beroepen en tradities. Musea willen een zo breed mogelijk publiek ontvangen en informeren. Erfgoed geeft de inwoners een gevoel van binding, trots en identiteit en het geeft de gemeente een eigen profiel: herkenbaar, beleefbaar en onderzoekbaar.
- Musea zijn geworteld in de samenleving, maar genereren ook *aandacht voor nieuwe zaken, waaronder vergeten erfgoed*:
 - o bijvoorbeeld de tentoonstelling over de Gebroeders van Limburg. Het Museum Het Valkhof te Nijmegen was de motor voor herkenning, onderzoek en erkenning van het belang van de gebroeders.
 - o Kleine musea doen hetzelfde. Vb Zutphen/IJssel als inspiratiebron voor Oost-Nederlandse kunstenaars. Musea zijn de schatkamers van ons geheugen. Niets is tegen overbodigheid bestand. Alles is afhankelijk van de betekenis die mensen op dat moment eraan geven, en musea zijn instrument daarin.
- *Sociale cohesie en cultureel burgerschap*: Musea bestaan voor een belangrijk deel dankzij de aandacht voor burgers voor roerend erfgoed. En met succes: het aantal bezoekers en de verblijfsduur stijgt nog steeds. Musea worden voor een groot deel gerund door burgers als vrijwilliger. Betaalde krachten zijn vaak - zowel qua uren als aantal personen - maar een fractie van het aantal vrijwilligers dat zich voor een specifiek museum inzet.
- *Economische spin-off*: promotie en marketing van het toeristisch product.
 - o De Veluwe zit in de top 3 van toeristische bestemmingen. Naast natuur en landschap doet cultuur er zeker toe: Paleis 't Loo, Kröller-Müller, NOM, de kastelen, maar bijvoorbeeld ook het Voermanhuis in Hattem. Sluit het museum (30.000 -40.000 bezoekers per jaar en Hattem gaat dood. De eerste *pull* mag dan de natuur zijn, daarnaast willen mensen wel eens iets anders doen. Van jaar tot jaar neemt het aantal bezoekers toe: 22-23 mln in Nederland en 3,5-4 mln in Gelderland.
 - o De tentoonstelling Gebroeders van Limburg heeft miljoenen gegenereerd, de investering was enige tonnen.

Toekomstwensen (waar over 10 jaar?)

- *Algemeen*: Erfgoed is van iedereen voor iedereen, maar wordt nu nog meer genoten door mensen met een bovengemiddelde opleiding, inkomen en mobiliteit. Dat zou moeten veranderen, want het museum is de toegangspoort voor het gemeenschappelijk verleden en gemeenschappelijke kennis. *Van 'ons kent ons' naar 'elk kent ons' is de taak voor de komende 10 jaar.*
- *Meer doen meer aan cross overs*: bijvoorbeeld de verbinding tussen de culturele sector en de sociale sector/welzijn/zorg. Dat betekent bijvoorbeeld met erfgoed verpleegtehuizen in. Vgl *outreach* projecten in Groot-Brittannië. Mensen met een ondergemiddelde opleiding, inkomen en mobiliteit moeten beter worden bereikt. Voorbeelden:
 - o Museum de Grote Sociëteit in Tiel heeft een programma ontwikkeld toegespitst op specifieke doelgroepen onder de Nieuwe Nederlanders en een strategische alliantie heeft gesloten met het onderwijs voor leerstofvervangende aanbod geënt op de Tielse canon dat in het onderwijsprogramma geïntegreerd is. Het aantal bezoekers is inmiddels gestegen is van 6-7000 naar 20.000 per jaar.

- Neem rekwisietencollecties mee naar mensen die afhankelijk zijn van intramurale zorg, bijvoorbeeld merklappen, keukengerei, of gereedschappen. Het zien/bekijken/aanraken ervan zorgt voor een relatie met het eigen verleden. Mensen bloeien er enorm van op. Dat musea ziekenhuizen ingaan is heel normaal in diverse andere Europese landen.
- Betrek mensen (bijvoorbeeld uit seniorenwoningen) ook bij de beschrijving van collecties. Niet alleen maar 'brengen' maar ook 'halen'.

Museummedewerkers en vrijwilligers moeten wel getraind worden om met mensen met beperkingen om te gaan. Dat betekent dat er geïnvesteerd moet worden in scholing van museummedewerkers.

- *Een nog beter bereik van jongeren.* Door de invoering van cultuur op school onder Nuis, is het bezoek van jongeren gegroeid. Het Sociaal Cultureel Planbureau toont aan dat een significant verschil in belangstelling jeugd in de afgelopen 10 jaar is bewerkstelligd (informatie uit Museumpeil). We zijn nog niet zover als in Vlaanderen, er is nog winst te boeken.
- Levensnoodzakelijk zijn *investeringen in de digitalisering* om erfgoed bruikbaar, toegankelijk en bereikbaar te maken. Het gaat zowel om financiële middelen als om het trainen van vrijwilligers. Vb vernieuwing registratiesysteem Spectrum. Er moet op grote schaal aan de verbetering van registratie en documentatie van collecties worden gewerkt. In Gelderland zitten 25 musea op internet met 40.000 objecten, over 10 jaar moeten dat er 100 zijn met 4.000.000 objecten.
- Lokale overheden zouden musea wel wat *meer financiële mogelijkheden* moeten bieden. Sommige provincies ondersteunen ook lokale musea. Een museum moet zijn *6 kerntaken* kunnen vervullen: bedrijfsvoering, registratie, behoud, onderzoek, marketing/pr en publiekstaken. Overheden hebben volstrekt geen notie daarvan, denken dat het alleen gaat om tentoonstellingen, maar het gros van de tentoonstellingen trekt over het algemeen geen mens extra. Bezoekers gaan naar het museum om 'iets anders' te beleven of kennis op te doen.
- *Opzetten informele netwerken op lokaal en regionaal niveau* van bibliotheek, archief, musea, historische verenigingen, monumentenorganisaties, archeologen, etc. Gemeenten zouden dat moeten faciliteren en ondersteunen. Er is zoveel winst te halen door het bij elkaar brengen van kennis en ervaringen op lokaal niveau, ook met de wereld van de kunst. Denk bijvoorbeeld aan het gezamenlijk ontwikkelen van pakketten voor het onderwijs.

Ontwikkelingen in sector zelf, de maatschappij en bij de overheid

Sector zelf

- De musea zijn sinds tien jaar bezig met kwaliteitsontwikkeling met als streven te voldoen aan de toelatingscriteria van het Nederlands Museumregister. De vernieuwing van de Museumregistratie kan leiden tot verdere kwaliteitsverbetering met name op het terrein van management, educatie, marketing, digitalisering, samenwerking met derden o.a. wetenschappers. Verzelfstandiging van musea door gemeenten is geen issue, want minder dan 5 % van de wordt nog door een gemeente geëxploiteerd. De meeste (geregistreerde) musea die ertoe doen ontvangen wel een gemeentelijk subsidie. Eventueel stopzetten daarvan leidt onvermijdelijk tot sluiting

Openbaar Bestuur

- Het is niet ondenkbeeldig dat het openbaar bestuur – bij gebrek aan tijd, kennis, aandacht en vanzelfsprekend financiën – bij tijd en wijle desastreuze besluiten over ons aller erfgoed zal nemen. Het beroep op de burger / de samenleving / het georganiseerd particulier initiatief om meer maatschappelijk draagvlak te mobiliseren zal toenemen. Ik vertrouw erop dat het mechanisme dat de bestuurder die ons erfgoed verkwanselt, vanzelf uit het centrum van de macht verdwijnt, alsdan opnieuw zijn kracht bewijst.

Sterk/zwak

Sterk

- Maatschappelijk draagvlak door vrijwilligers

Zwak

- De meeste musea zijn zo arm als een kerkrat. Musea die winst maken bestaan niet. Je bent van derden afhankelijk die meestal geen flauw benul hebben waar het museum voor staat. Het wordt gezien als een 'clubje hobbyisten'. Musea hebben een publieke functie: zij zijn generator voor het opfrissen van het geheugen.

Kansen/Bedreigingen

Kansen

- Beter benutten van beperkte middelen en inzet van mensen. Regionaal denken aan inzetbaarheid van mensen.
- Iemand aanstellen die als verbindende schakel kan fungeren tussen delen van het erfgoed, een soort intendant.

Bedreigingen:

- Toenemende veiligheidsrisico's.
- Vergrijzing bij de vrijwilligers.
- Veronachtzamen van tweede helft 20ste eeuw en eigen tijd als verzamelcriterium, inclusief migrantenerfgoed.
- Verdere bureaucratisering c.q. verzwaring van de last van (vier)jaarlijkse verantwoording voor de handhaving van overheidssteun.
- Afbraak van het structureel subsidie.

Wat zouden gemeenten moeten doen?

- het voeren van een *integraal erfgoedbeleid, waarbij actief verbindingen tussen deelsectoren* wordt gestimuleerd.
Mogelijkheden (o.a.):
 - o Het faciliteren van informele netwerken van lokale erfgoedinstellingen
 - o het aanstellen van een erfgoedintendant, die als verbindende schakel kan tussen delen van het erfgoed kan fungeren
- Lokale overheden zouden musea wel wat *meer financiële mogelijkheden* moeten bieden om hun kerntaken te kunnen blijven vervullen, bijvoorbeeld door doelsubsidies te geven voor
 - o digitalisering,
 - o het trekken van bepaalde doelgroepen voor tentoonstellingen, bijvoorbeeld door cross-overs, en
 - o het trainen van vrijwilligers op kerntaken en de nieuwe uitdagingen op diverse gebieden.

*Jacobus Trijsburg is directeur van Gelders Erfgoed en provinciaal museumconsulent van Gelderland
Het Landelijk Contact van Museumconsulenten (LCM) is een netwerorganisatie waarbij alle provinciale museumconsulentschappen zijn aangesloten.*

Tekst afgesloten september 2009

Andries Ponsteen – Erfgoedhuis Zuid-Holland

Meerwaarde

- Leefbaarheid: mooi erfgoed zorgt ervoor dat de gemeente er 'goed' uitziet. In veel gemeenten verloederen winkelstraten door uniformering. Als je ervoor zorgt dat monumenten in deze straten mooi blijven, maakt dat een enorm verschil voor de leefbaarheid van die straten. Let ook op de onderkant van gevels!
- Identiteitsopbouw, bijvoorbeeld bij fusie van gemeenten wordt teruggegrepen op cultuurhistorische identiteit van de kernen
- Cultuurparticipatie: erfgoed is toegankelijk: mensen begrijpen het (bijvoorbeeld een mooi monument). Bij de meeste kunst moeten ze over een emotionele drempel.
- Toerisme
- In overdrachtelijke, verhalende zin: je leert mensen begrijpen hoe iets of een situatie ontstaan is. Het aardige is dat dit ook werkt voor nieuwkomers. In Zuid-Holland bestaat voor deze groep het project 'Thuis in Zuid-Holland' van onderwijs (ROC) en musea en archieven, dat een groot succes is.

Toekomstwensen (waar willen we over 10 jaar zijn?)

- Is erfgoedbeleid net zo geëmancipeerd als kunstbeleid
- Zien gemeenten erfgoed als wezenlijk onderdeel van identiteit en als permanente factor in het gemeentelijk beleid,
- Liggen monumenten er goed bij en hebben ze een functie
- Geniet iedereen van erfgoedcollecties en worden deze actief gebruikt
- Spelen verhalen een grotere rol in de gemeente. Te weinig wordt beseft dat verhalen staan voor 'context'. Het gaat om de inhoud achter de harde kant, de kostbaarste schat.

Ontwikkelingen

- Erfgoed in het algemeen heeft de wind mee gehad de afgelopen jaren. Dat neemt niet weg dat meer aandacht nodig is voor de verbinding tussen erfgoed en ruimtelijke ordening.
- Provincies willen zich meer concentreren op hun kerntaken. Ruimtelijke ordening is bij uitstek een provinciale taak, daar ligt dus een opdracht. De vraag is of provincies het gaan waarmaken. Het zijn overheden met een laag zelfbeeld: men zoekt immer weer naar legitimatie van zijn handelen. Provincies die het goed doen zijn Gelderland, Drenthe en Zuid-Holland.
- Gemeenten worden steeds belangrijker door de decentralisatie van rijkstaken, onder andere op het terrein van monumentenzorg. Niet alle gemeenten kunnen de extra taken aan.
- De erfgoedsector zelf was tot voor kort erg gericht op 'behoud'. Nu heeft men terecht meer aandacht voor wat je met erfgoed kan 'doen', de 'beleving'.

Sterk en zwak

Sterk

- Het appeal van erfgoed op mensen

Zwak

- De vele 'bloedgroepen', verzuiling in de erfgoedsector. Dit maakt effectieve belangenbehartiging moeilijker.

Kansen en bedreigingen

Kansen

- Erfgoed valt nu vaak onder twee wethouders: musea/archieven/historische vereniging onder cultuur, en monumenten onder ruimtelijke ordening. Voor een integraal erfgoedbeleid zou gekozen moeten worden voor één wethouder. Cultuur heeft mijn voorkeur, vanwege de mogelijkheden tot koppeling met het kunstbeleid en ook de publiekscant.
- Bij erfgoed gaat het uiteindelijk om de inhoud: de verhalen die erachter schuilen. Deze moeten meer en beter verteld worden.

- Er valt nog veel te winnen door steun te geven aan plaatselijke historische musea en plaatselijke historische verenigingen. Gemeenten vinden het vaak een angstig idee om organisaties te steunen in de exploitatie. Maar de winst is een investering in plaatselijke identiteit en publieksparticipatie.

Bedreigingen

- Er zijn wetgeving en beleid voor deelgebieden, waardoor een integraal beleid wordt bemoeilijkt. Wat nodig is, is kennisbundeling en ambtenaren die het integrale erfgoed als taakgebied hebben. Dat zal ook de positie van erfgoed in het ambtelijk apparaat verbeteren.
- Het toezicht op monumentenzorg is door het Rijk gedecentraliseerd. Maar gemeenten zitten dicht op de plaatselijke bevolking. Dat kan – wanneer monumenten als een ‘last’ worden beschouwd – gevolgen hebben voor het nemen van culturele verantwoordelijkheid. Datzelfde geldt ook voor welstand. Toezicht past gewoon slecht in de huidige maatschappij.

Voorstellen voor beleid

- Eén wethouder voor het gehele erfgoed en integraal beleid. Een voorbeeld van integraal beleid is het instellen van ‘inspiratieteams’ met leden uit verschillende disciplines bij gemeentelijke planvorming. Er zijn door Erfgoedhuis Zuid-Holland al proeven mee gedaan.
- Kennisbundeling in het ambtelijk apparaat en bijscholingsmogelijkheden voor ambtenaren in kleine gemeenten.
- Instelling van een integrale gemeentelijke erfgoedcommissie, met leden uit verschillende disciplines. In het beleid, publicaties en andere communicatie geven gemeenten aandacht aan erfgoed, het ‘plaatselijke DNA’.

Andries Ponsteen is directeur van Erfgoedhuis Zuid-Holland

Tekst afgesloten september 2009

Participatie en Burgerschap

Appie Alferink – ZIMIHC

Meerwaarde

Amateurkunstbeoefening biedt mensen de mogelijkheid zelf creatief met kunst bezig te zijn. Dat kan van een heel eenvoudig niveau tot (bijna) professioneel. Veel amateurkunstenaars zijn betrokken bij projecten of actief in verenigingen. Samen kunst maken verbindt: niet alleen mensen met elkaar, maar geeft ook een verbinding met wijk, dorp of stad. Tenslotte heeft amateurkunst ook economische effecten: amateurs hebben behoefte aan begeleiding en educatie, huren repetitieruimtes, bespelen instrumenten en hebben behoefte aan horeca. Tijdens het korenfestival Europa Cantat steeg de omzet van de Utrechtse middenstand in de binnenstad met meer dan 40%.

Droomscenario

- In de infrastructuur voor amateurkunst wordt op een vergelijkbare manier als voor sportbeoefening geïnvesteerd.
 - o Er zijn goede voorzieningen op wijkniveau. Naast 'trapveldjes' voor sport bestaan er parallelle trapveldjes voor kunst, voor zowel kunstbeoefening als presentatie.
 - o Kinderen worden enthousiast gemaakt voor ... kunst. Kinderen met talent worden vroegtijdig gescout en krijgen de mogelijkheden zich te ontwikkelen. Waarom lukt het Idols wel en de kunstwereld niet om brede groepen mensen te interesseren?
- In de wijken wordt niet alleen kunst beoefend, maar ook kunst geprogrammeerd. De programmering gebeurt van onderop op, vanuit de wijk. Een bestaand voorbeeld is de Stefanuskerk in Utrecht Overvecht (presentaties bewoners, workshops, professionele kunst, schoolvoorstellingen, evenementen, gecoördineerd door een cultuurcoach).

Ontwikkelingen

Maatschappelijk

- Volgens onderzoek (bijvoorbeeld van het SCP) vlakt de beoefening van amateurkunst af. In mijn beleving klopt dat niet, maar is individuele beoefening nou eenmaal minder makkelijk in cijfers te vangen dan beoefening in verenigingsverband. Op het gebied van *urban arts* en digitale kunsten zijn er juist nieuwe deelnemers.
- Steden zijn cultureel diverser geworden. Het betrekken van nieuwe Nederlanders bij amateurkunstprojecten blijkt niet makkelijk. Vooral op wijkniveau moeten daar slagen in gemaakt worden. Kunst is een middel voor ontmoeting tussen culturen.

Amateurkunstbeoefening

- In de afgelopen 20 jaar is er een omslag geweest van amateurkunstbeoefening in verenigingsverband naar projecten waar mensen tijdelijk en als individu aan meedoen. Trajecten zijn korter geworden en de focus van de deelnemers ligt meer op talentontwikkeling dan op gezelligheid. Dat betekent dat je amateurkunst op andere manier moet ondersteunen dan voorheen: niet (alleen) meer door bijvoorbeeld een vereniging te ondersteunen met een kadertraining, maar ook via bijvoorbeeld consulenten, het bieden van presentatiefaciliteiten en projectondersteuning.
- Digitalisering heeft geleid tot nieuwe vormen van amateurkunstbeoefening
- Talentenjachten op TV zorgen voor meer aandacht voor (sommige vormen van) amateurkunst.

Overheid

De gegroeide overheidsaandacht heeft amateurkunst een enorme impuls gegeven. Denk bijvoorbeeld aan de inzet van cultuurscouts door gemeenten, de inrichting van brede scholen, of aan de oprichting van het Fonds Cultuurparticipatie, het Jeugdcultuurfonds en Kunstfactor.

Sterk en zwak

Sterk:

Amateurkunstbeoefening zal er altijd zijn.

Zwak

- Amateurkunstbeoefening is erg divers en laat zich lastig profileren.
- Onder amateurkunstbeoefenaars zelf zit weinig organisatorisch vermogen.
- Vergeleken met de sportwereld is belangenbehartiging en promotie niet goed geregeld. Kunstfactor is hier niet volledig op toegerust. De Raad van Twaalf zou er wel een goede rol in kunnen vervullen.

Kansen en bedreigingen

Kansen

- Betere verbinding tussen amateurkunstbeoefening en het kunstvakonderwijs. Amateurkunstenaars zouden veel meer gebruik moeten kunnen maken van de faciliteiten van het kunstvakonderwijs. Hogescholen kunnen omgekeerd ook een deel van hun emplooi uit educatie en begeleiding van goede amateurkunstenaars halen.
- Landelijke uitrol van het brede scholen-concept. Ieder kind moet de kans krijgen een kunstvorm te leren beoefenen.
- 'De bijvangst is vaak net zo groot als de hoofdvangst': de waarde van kunst als verbindende maatschappelijke factor kan nog veel beter worden benut.

Bedreigingen

- Als er stevige bezuinigingen worden doorgevoerd, bestaat de kans dat de sector weer 'terug bij af' komt en de geboekte winst wegsmeelt.
- Het is nu te vaak de praktijk om tijdelijk te investeren in projecten, maar verankering in structuren is soms beter voor de continuïteit en maatschappelijk rendement.
- Trend van gemeenten om podia en repetitieruimtes tegen 'marktwaarde' te verhuren. Voor de gemeente is dit vestzak-broekzak, voor amateurkunstenaars een grote belemmering.

Maatregelen

- Investeer in de infrastructuur voor amateurkunst op een gelijkwaardige manier als in de sport.
 - o Zorg op wijkniveau voor goede voorzieningen, onder andere door te voorzien in repetitieruimtes en een podium voor voorstellingen en workshops.
 - o Zet in op scouting en talentontwikkeling.
- Betrek hogescholen bij talentontwikkeling van amateurs.
- Houd de bestaande subsidiering van amateurkunst tegen het licht. Het (enkel) subsidiëren van verenigingen is achterhaald. Bedenk op welke wijze individuele amateurs en projecten ondersteund kunnen worden, bijvoorbeeld via cultuurscouts, consultants, repetitieruimten, presentatiefaciliteiten, een projectbureau, via communicatie en promotie van projecten, et cetera.
- Denk bij de programmering van cultuur in de wijken primair vanuit de inwoners en niet vanuit het bestaande aanbod aan cultuur in de centrale stad.
- Faciliteer stedelijke netwerken van (amateur)kunstenaars en culturele instellingen.
- Laat culturele instellingen in de stad formuleren wat zij als hun verantwoordelijkheid zien voor de stad, onder andere op het terrein van amateurkunst (horizontale verantwoording).
- Houd op met de onzin om gemeentelijk eigendom te verhuren voor 'marktwaarde'. Ga uit van wat je wilt bereiken in een wijk en pas daar je prijsniveau aan aan.
- Koppel de beleidsvorming voor cultuur aan welzijn, vrijetijdsbesteding en economie.

Voorbeelden goede praktijk

Provincie Noord-Holland

Lelystad

Utrecht

Appie Alferink is directeur van ZIMIHC, huis voor amateurkunst van de stad en provincie Utrecht.

Ap de Vries - Kunstconnectie

Meerwaarde:

- Centra voor kunsten bieden inwoners een centrale plek waar zij zich artistiek en creatief kunnen scholen. Die scholing is zowel van belang voor amateurkunstbeoefening als voor de toeleiding van nieuw talent: naar de professionele kunsten en als positief voorbeeld voor leeftijdsgenoten.
- Daarnaast zijn centra voor de kunsten zeer actief betrokken bij het geven van cultuureducatie in het onderwijs. Naast talentontwikkeling gaat het hierbij onder andere ook om de overdracht van cultureel erfgoed, en daarmee om de ontwikkeling van 'cultureel aandeelhouderschap'.
- Het actief beoefenen van amateurkunst draagt bij aan burgerschap en sociale cohesie.

Droomscenario:

- Centra voor de kunsten versterken hun cultureel ondernemerschap. Zij vernieuwen hun lesaanbod door het flexibeler te maken en klanten hun eigen leerroutes te kunnen laten volgen (vgl sportschool). Daarnaast vergroten zij hun inkomsten via slimme marketing en reduceren hun kosten.
- Op iedere school wordt een kunsteducatie-aanbod voor kinderen van alle leeftijden aangeboden. Centra voor de Kunsten verzorgen lessen, organiseren projecten, en adviseren scholen daarover.
- Zoveel mogelijk kinderen zijn actief bezig met het beoefenen van kunst, bijvoorbeeld op de brede school. Aan iedere school is een wijkpost voor welzijn, cultuur en sport verbonden.
- Binnen de kunsteducatie is er (weer) ruimte voor talentontwikkeling. Talent wordt actief gescout. Voor de begeleiding van talenten zou gedacht kunnen worden aan een systeem als bij tennis: als je goed bent kom je in een regionaal klasje en krijg je beter les en begeleiding. Uiteindelijk kom je in een landelijke selectie terecht. Een dergelijk systeem kan een gunstige uitwerking op de kwaliteit van de instroom in het kunstvakonderwijs en is veel efficiënter dan een systeem waarbij elk centrum voor de kunsten de mogelijkheid voor verdieping moet bieden.

Ontwikkelingen:

Maatschappelijk

De maatschappij individualiseert, maar dat is niet een eenduidig verhaal. Er is ook een trend de andere kant op: mensen zoeken steeds vaker groepen gelijkgezinden op. Die verbintenissen zijn meestal wel tijdelijk (per project). De korenwereld heeft bijvoorbeeld veel moeite om nieuwe leden te vinden. Maar voor een eenjarig Mattheusproject loopt het storm...

Sector:

- De centra voor de kunsten zijn steeds beter in staat om flexibel in te spelen op wensen van klanten en de arbeidsvoorwaarden van docenten daarop toe te snijden. Tegelijkertijd wordt er veel geïnvesteerd in bij- en nascholing van docenten.
- De economische crisis heeft (nog) niet geleid tot flinke vraaguitval van cursisten. Centra voor de kunsten spelen in op economische onzekerheid door kortere – en dus goedkopere - cursussen aan te bieden, of door een jaarcursus over twee jaar te spreiden. Te verwachten valt dat gemeenten straks vooral op het cursorisch aanbod voor volwassenen willen bezuinigen. Verhoudingsgewijs is het tarief voor muziekonderwijs het minst kostendekkend. Om het aanbod voor volwassen cursisten in de vrije tijd financieel aantrekkelijk te houden zullen de centra creatieve oplossingen moeten verzinnen, meer diversiteit in het aanbod moeten aanbieden (ook qua tariefstelling) en cursussen moeten 'upgraden'.

Overheid:

- Kunstconnectie heeft een meldpunt bezuinigingen in het leven geroepen. Van de 180 leden hebben er reeds 30 met bezuinigingen op het subsidie te maken, waarvan er 2 inmiddels failliet zijn gegaan (Capelle ad IJssel en Heerenveen). Aan de andere kant hebben de gemeenteraden van Woerden en Heerhugowaard de door het college van B&W voorgenomen beëindiging van de subsidie van de plaatselijke centra voor de kunsten teruggedraaid. Kunstconnectie verwacht zware tijden maar wil vooral de aandacht van gemeenten vestigen op goede praktijken: op beleid dat gezamenlijk door gemeente en centra voor de kunsten is geformuleerd en dat 'werkt', evenals op ambities voor cultuurparticipatie.

- Hoewel de regering streeft naar vermindering van regeldruk, komen er in de praktijk steeds meer regeltjes bij. In Nederland bestaat een cultuur om 'alles dicht te willen regelen' om risico's uit te sluiten. Voorbeelden hiervan zijn Arbo- en veiligheidswetgeving. Als een conciërge er een achturige werkdag op heeft zitten, dan mag het gebouw 's avonds niet meer open voor een generale repetitie. Overheden zouden moeten streven naar meer globale regelgeving waarbij organisaties zelf meer verantwoordelijkheid kunnen tentoonspreiden.
- Matchingsregelingen hebben als doel meer geld voor cultuur te genereren, maar ze hebben ook nadelen. Zowel de vroegere regelingen van OCW als de huidige regelingen van Fonds Cultuurparticipatie interfereren soms met de doelen die gemeenten en instellingen zelf willen nastreven en de afspraken die zij daarover gemaakt hebben. De matchingsregelingen zijn bovendien altijd tijdelijk, wat betekent dat ook het effect tijdelijk is. Tenslotte moet er altijd geld 'bijgezocht' worden, meestal ten laste van de cultuurbegroting. En na afloop van de regeling moet de betreffende gemeente het bedrag helemaal alleen opbrengen. Het is mijn overtuiging dat vanwege bovengenoemde nadelen de combifuncties voor cultuur te weinig van de grond komen.

Sterk en zwak

Sterk

- De toegenomen aandacht van alle overheden voor kunsteducatie en amateurkunst, inclusief bereidheid om daarin te investeren;
- Centra voor de kunsten spelen steeds flexibeler in op wensen van consumenten en overheden.

Zwak

Een aantal middelgrote en veel kleinere gemeenten heeft (nog) geen beleid voor kunsteducatie geformuleerd. Problemen die te maken hebben met de exploitatie van kunsteducatie-instellingen – bij 40 van de 180 leden van de Kunstconnectie - spelen zich juist in die gemeenten af. Ik vermoed dat een belangrijke oorzaak van deze problemen gelegen is in gebrek aan gelijke verwachtingen over ieders inzet en de gewenste resultaten.

Kansen en bedreigingen

Kansen

Verdere uitbouw van het kunsteducatiecurriculum op scholen. Uitrol van brede scholen over Nederland, met een volwaardig kunsteducatiepakket. En idem bij kinderopvangvoorzieningen.

Dat zou niet alleen betekenen dat alle kinderen kunnen worden bereikt, maar ook dat er uitstekende mogelijkheden zijn om talentjes in een vroeg stadium te scouten en ontwikkelingskansen te bieden.

Bedreigingen

Bezuinigingen gecombineerd met onduidelijk of geen beleid ten aanzien van kunsteducatie. Wat te allen tijde voorkomen moet worden, is dat door gebrek aan geld de totale inzet van overheden op het terrein van kunsteducatie- en amateurkunst te niet wordt gedaan. Juist daarom is het zo belangrijk dat gemeenten en centra voor kunsteducatie met elkaar om tafel gaan zitten en bepalen welke functies de komende jaren in ieder geval vervuld moeten blijven worden.

Maatregelen en voorbeelden van goede praktijken

Wat nodig is, is:

- een gezamenlijke visie op kunsteducatie door gemeente en kunsteducatie-instelling(en), inclusief de bereidheid van beide partijen om ondernemend te gaan denken. (Voorbeelden van goede praktijken: gemeentes Gouda, Delft, Heerhugowaard, Nijmegen, Amersfoort, Arnhem);
- ruimte voor talentontwikkeling (Muziekcentrum Amsterdam Zuidoost)
- goede verankering van kunsteducatie in het onderwijs (Nijmegen)
- verankering in van centra voor de kunsten in de wijken (Rotterdam)
- samenwerking met amateurkunst (Weert).

Ap de Vries is directeur van Kunstconnectie

Ineke Strouken – Nederlands Instituut voor Volkscultuur

Volkscultuur gaat over tradities en rituelen in een samenleving. Tradities en rituelen hebben te maken met 'hoe mensen in elkaar zitten': met de onderliggende normen en waarden.

Volkscultuur heeft vier aan elkaar verwante werkgebieden:

- geschiedenis en cultuur van het dagelijks leven
- Lokale en streekgeschiedenis
- Folklore en levende geschiedenis
- Volkskunst en erfgoedkunst

Het heeft zowel reflectieve, actieve als passieve kanten. Daarnaast heeft het een link naar de kunsten, als vertalers en verbeelders van volkscultuur.

Volkscultuur betreft het *immateriële* cultureel erfgoed. Bij erfgoed wordt traditioneel gedacht aan materie, maar erfgoed zit ook in de hoofden van mensen en gebruiken in het dagelijks leven.

Tegelijkertijd is volkscultuur meer het dan erfgoed alleen. Cultuur is niet statisch, maar verandert continu. Er worden telkens nieuwe tradities en rituelen geboren. Toch zijn daar nog veel misverstanden over. Als je bijvoorbeeld een gezagsdrager vraagt wat volkscultuur is, wordt vaak verwezen naar folklore (zoals midwinterhoornblazen). Maar het betreft ook nieuwe verhalen en tradities, bijvoorbeeld van immigranten en over recente gebeurtenissen zoals de Enschedese vuurwerkcramp.

Wanneer een samenleving nauwelijks verandert, is kennisverwerving over tradities en rituelen niet acuut nodig. Maar in een sterk veranderende maatschappij (technische ontwikkelingen, mondialisering, multiculturalisering) is kennis van de eigen en andermans waarden van cruciaal belang. Bij het Nederlands Centrum voor Volkscultuur komen veel vragen over volkscultuur binnen, dat is een indicatie dat er ook veel vragen over de eigen en andere (sub)culturen leven.

Meerwaarde

Kennis van volkscultuur leidt tot meer kennis en begrip van wat er in de betreffende gemeente leeft. Daarnaast is iedere gemeente bezig met identiteit en imago. Ook daarin kan volkscultuur een positieve rol vervullen. Bovendien kunnen nieuwe tradities (bijvoorbeeld de reuzen en de T-parade in Tilburg) als samenbindende factor fungeren.

Volkscultuur gaat over gewoonten van nú, maar heeft zijn wortels in het verleden. Het plaatst de plaatselijke alledaagse dingen, tradities en rituelen in een historische dimensie. Volkscultuur vertelt dus over de samenleving van nu en van vroeger.

Doordat de roots en tradities per gemeente verschillen, geeft volkscultuur een plaats ook een gezicht en is dus mede bepalend voor het imago.

Ideaal over 10 jaar (liever eerder!):

- Gemeenten hebben geïnvesteerd in kennis over de verschillende culturen
- Gemeenten hebben hun eigen tradities en lokale geschiedenis geïnventariseerd
- Gemeenten hebben daarover gepubliceerd (bv op de gemeentelijke website) of publicaties daarover ondersteund
- Gemeenten dragen respect uit voor culturele verschillen: diversiteit wordt gezien als culturele rijkdom
- Iedere groep wordt betrokken: gewerkt wordt vanuit 'bottom-up' en niet grootschalig 'top-down'.
- Verhalen uit de samenleving worden gebruikt in het gemeentelijk beleid.
 - o Een voorbeeld daarvan is de eerdergenoemde T-Parade in Tilburg, die de (samengestelde) identiteit van Tilburg symboliseert.
 - o Een ander voorbeeld betreft de fusie van de gemeenten Moergestel, Heukelom en Oisterwijk. Drie reuzen symboliseren de oude drie gemeenten. Reuzen kennen wij uit de middeleeuwse Vlaamse en Brabantse steden. In Nederland zien wij dat op plaatsen waar naar identiteit gezocht wordt reuzen verschijnen. In het ontwikkelingsproces van een reus

denken mensen met elkaar na over wie (in de geschiedenis) symbool kan staan voor een gemeente. Die persoon wordt reuzegroot nagebouwd en aangekleed. Vervolgens wordt hij of zij (en soms hele families) ingeschreven in de burgerlijke stand. Bij alle festiviteiten en ook bij bezoeken aan het buitenland wordt de reus tevoorschijn gehaald om de gemeente een gezicht te geven en mee te lopen in optochten en zo.

Ontwikkelingen in de volkscultuur

- Naast de eerder genoemde mondialisering, multiculturalisering, technische ontwikkelingen valt vooral de 'zapcultuur' op. Mensen maken gebruik van die onderdelen van tradities die bij hun persoonlijke situatie passen, bijvoorbeeld bij huwelijk, geboorte en dood.
- Traditionele folkoregroepen vergrijzen, maar levende geschiedenisgroepen hebben juist veel jonge deelnemers.
- In de meeste kleine en grote plaatsen wordt weleens een aspect uit de geschiedenis nagespeeld. In Appelscha speelt men bijvoorbeeld een markt uit 1853 na. In Utrecht is een festival in de maak over het kind anno 1900.
- Voor oude tradities is plotseling veel meer aandacht. Een voorbeeld is Sint Jansfeest, maar bijvoorbeeld ook processies.
- Nieuwe Nederlanders (3^e/4^e generatie) spelen hun tradities na. Vrouwengroepen showen trouwjurken op feestavonden.

Ontwikkelingen in het overheidsbeleid

- 2009 is het Jaar van de Tradities. Er is veel belangstelling van overheden voor volkscultuur. Het NCV wordt overstelpt met vragen.
- Tegelijkertijd is op zo iets alledaags als volkscultuur blijkaar moeilijk beleid te maken. Provincies, gemeenten, maar ook het Participatiefonds zijn nog zoekende. Soms betekent dat dat goede aanvragen worden afgewezen.

Sterk en Zwak

Sterk:

- Iedereen kent volkscultuur, iedereen kan meedoen, en op elke plek (school, markt, kermis, kerkhof, gemeentehuis, museum) kan worden gebruikt.
- Het is dicht bij de mensen, en kost weinig

Zwak:

- Gemeenten verenigen volkscultuur vaak tot 'folklore' en dat heeft een oubollig imago. Maar folklore is slechts een van de vier onderdelen van volkscultuur.
- Overheden vinden het heel moeilijk om voor volkscultuur beleid te maken
- Ook bij de landelijke sectorinstituten heeft volkscultuur nog een afgebakende plek. Het 'zweeft' tussen Erfgoed Nederland en Kunstfactor.

Kansen en bedreigingen

Kansen:

Volkscultuur is momenteel een speerpunt in het cultuurbeleid van het Rijk, en krijgt daardoor ook van gemeenten en provincies.

- Organisaties die werkzaam zijn in de volkscultuur moeten deze vier jaar laten zien wat volkscultuur voor cultuurparticipatie kan doen.
- Er is nu meer budget beschikbaar dan vroeger. Dat biedt professionaliseringskansen. (het kan ook een bedreiging worden, in de zin dat formalisering juist tot afstand tot de gebruikers leidt en tot verlies aan spontaniteit).

Bedreigingen

- Professionele organisaties die al subsidie hebben kunnen de beoefenaars van volkscultuur die dat tot nu toe niet hadden uit de markt gaan drukken. Bij volkscultuur is het belangrijk dat juist kleine, informele initiatieven kansen krijgen.

Gemeentelijk beleid

- Pas op met het stellen van teveel eisen en pak het beleid voor volkscultuur niet te ambtelijk aan. Door te zware eisen te stellen bijvoorbeeld aan het aanvragen van subsidie, krijgen waardevolle kleine initiatieven geen kans.
- Laat de gemeente meer meedenken in plaats van controleren. Door het stellen van strenge veiligheidseisen wordt een festival al snel onbetaalbaar.
- Geef subsidie nu eens niet aan bestaande professionele organisaties, maar aan bewonersinitiatieven
- Faciliteer/stimuleer een breed overleg tussen erfgoedclubs, zodat mensen weten van elkaars activiteiten. Tegelijkertijd kan zo'n platform de gemeente adviseren over bijvoorbeeld tradities in een gemeente en wat daarmee te (kunnen) doen.
- Zorg dat volkscultuur (en erfgoed in het algemeen) onder de verantwoordelijkheid van een wethouder valt.

Voorbeelden van goede praktijken

- Aalten en Lingewaal
- Leeuwarden
- Rotterdam (wijkgericht)
- Zandvoort
- Provincie Zeeland
- Provincie Gelderland

Ineke Strouken (1951) is directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur.

Tekst afgesloten september 2009

Francien van Bohemen -Vereniging van Openbare Bibliotheken

Meerwaarde

- In een samenleving waarin vrijheid, welvaart en ontplooiing voorop staan, zijn goed geïnformeerde burgers nodig die hun democratische rechten kunnen uitoefenen en een actieve rol in de samenleving kunnen vervullen (Unesco-manifest). De bibliotheek voorziet alle burgers op elk niveau van informatie, kennis en cultuur. Daarom is het fijnmazige stelsel van bibliotheekvoorzieningen van belang. Er zijn op dit moment zo'n 160 bibliotheekorganisaties in Nederland, met in totaal zo'n 1100 vestigingen.

Droomscenario

- Het huidige stelsel van voorzieningen blijft intact en groeit verder in kwaliteit, professionaliteit en voorzieningen, en gebruik.
- Gemeenten stimuleren dat hun plaatselijke bibliotheek meewerkt aan het tot stand komen van een goede landelijke digitale bibliotheek.

Ontwikkelingen

Maatschappelijke ontwikkelingen

- De toenemende digitale beschikbaarheid van informatie leidt tot ander gebruik van bibliotheken. Zo loopt vooral de uitleen van informatieve boeken terug omdat informatie via internet makkelijker te raadplegen is. Op dit moment is de digitale bibliotheek echter nog niet zo stevig gepositioneerd als de 'fysieke'.
- Vanwege de enorme toename van media en informatie zetten bibliotheken steeds meer in op mediawijsheid. Er worden nieuwe diensten ontwikkeld om de gebruiker te helpen mediavaardiger te worden. Deze activiteiten komen naast leesvaardigheid bevorderen wat bibliotheken nog steeds doen.
- Toenemend probleem laaggeletterdheid. Van de VMBO-leerlingen komt 25% functioneel laaggeletterd van school, na afloop van de HAVO gaat het om 18%.

Sector

- Bezuinigingen. Op dit moment heeft ca. 33% van de bibliotheken te maken met gemeentelijke bezuinigingen. Dat zal vanaf 2010 waarschijnlijk verder oplopen.
- De bibliotheken hebben zich de laatste jaren erg ingezet om meer in te spelen de actuele behoeften van burgers. Kerntaken zijn verbreed, er zijn nieuwe concepten voor dienstverlening ontwikkeld en er wordt meer gebruik gemaakt van marketingtechnieken. Bibliotheken zijn aantrekkelijker ingericht waardoor de verblijfsduur toeneemt.

Beleid

- De drie betrokken overheden hebben een nieuw convenant afgesloten: het bibliotheekcharter. In dit charter leggen de betrokken overheden zich vast op hun rol en taken voor het openbaar bibliotheekwerk. Belangrijk is o.a. een minimumniveau van financiering van bibliotheken. Maar ook kwaliteitszorg en certificering spelen een grote rol. De bibliotheekbranche zet in op een landelijke digitale bibliotheek, gezamenlijke HRM en marketingbeleid.
- Met het nieuwe Sectorinstituut en de Stichting Bibliotheek.nl werkt de VOB aan een collectieve agenda waar ook de overheden belang aan hechten. Dit moet uitmonden in een uitvoeringsparagraaf bij het Bibliotheekcharter.

Sterk en zwak

Sterk

- De bibliotheek is een veilige en neutrale plaats voor iedereen en het bibliotheekstelsel bestaat uit een fijnmazig netwerk zodat iedereen dicht bij een bibliotheekvoorziening heeft. Bibliotheken zijn sterk als ontmoetingsplaats voor de lokale gemeenschap. De kernfuncties van bibliotheken zijn: lezen, informeren, leren (cursusaanbod), cultuur (verwijzing, toegang tot en podium) en ontmoeting en debat. In overleg met de gemeente kunnen hierin accenten worden gelegd.

Zwak

- Het personeel vergrijsd en is traditioneel opgeleid. Vernieuwing moet extra gestimuleerd worden. In de periode 2015-2020 gaat de helft van het personeel met pensioen, waardoor ook veel kennis en ervaring verdwijnt. De instroom van nieuwe medewerkers komt nog niet goed op gang. Een van de oorzaken daarvan is het matige imago van de bibliotheek onder studenten en het ontbreken van goed aansluitende HBO-opleidingen. De VOB heeft net een *library school* gestart met een nieuw curriculum voor de bibliothecaris.
- Pas vrij recent is de gebruiker centraal gesteld in het bibliotheekwerk. Op dit terrein kan nog winst behaald worden, zowel wat betreft het aanbod van diensten als het gemak voor de gebruiker. Klantonderzoek en marketingtechnieken worden ingezet om dit te verbeteren. Bibliotheken zouden idealiter zeven dagen per week open moeten zijn. Bij bibliotheken die dat al zijn, zijn zaterdag en zondag zijn de drukste dagen.

Kansen en bedreigingen

Kansen

Bibliotheken hebben een sterke positionering in de samenleving, die nog verder uitgebouwd kan worden. Zij worden gezien als betrouwbaar, veilig, neutraal, en ten dienste van de gemeenschap. De herinneringen aan de bibliotheek zijn altijd positief, maar hebben vaak betrekking op de jeugd jaren. De bibliotheken hebben gezamenlijk nog steeds meer dan 4 miljoen leden, maar dat aantal loopt heel langzaam terug. Inzet van marketinginstrumenten om die positie te behouden zal nog sterker moeten worden. Veel meer mensen dan alleen de leden maken echter gebruik van de bibliotheek voor dienstverlening op allerlei vlak. De bibliotheken zullen ook dit 'grijsverbruik' in kaart moeten gaan brengen.

Bedreigingen

- Bezuinigingen: op dit moment is een aantal werkgroepen op rijksniveau bezig voorstellen te maken bezuinigingen op een aantal beleidsterreinen. Deze kunnen oplopen tot 20% en gelden ook voor het Gemeentefonds. Een dergelijke korting zou een enorme impact hebben op het bibliotheekwezen en staat haaks op de recente financiële impulsen voor bibliotheekvernieuwing. Om ervoor te zorgen dat het vernieuwingsproces van de bibliotheken niet tot stilstand komt, zullen bibliotheekorganisaties meer met elkaar moeten samenwerken, bijvoorbeeld op het terrein van digitalisering, HRM, marketing, de gezamenlijke Collectie Nederland, mediawijsheid en leesbevordering. Dat betekent ook dat zij (en de financierende gemeenten) bereid moeten zijn hiervoor autonomie in te leveren.
- Bij de basisbibliotheekvorming (één bibliotheekorganisatie die in meerdere gemeenten actief is) , is het vaststellen en borgen van het financieringsniveau een belangrijke stap voorwaarts. Dat komt door gemeentelijke bezuinigingen weer onder druk te staan. .
- Niet compatibele ICT-systemen, en onvoldoende samenwerken waardoor een landelijke digitale bibliotheek niet tot stand komt.

Mogelijke maatregelen

- Gemeenten en bibliotheken moeten een visie delen over wat zij gezamenlijk met de bibliotheek voor de gemeente willen bereiken, voordat er over een financieel plaatje wordt gepraat. De volgorde is vaak andersom: het gesprek gaat dan voornamelijk over de kosten en niet over de gewenste opbrengsten. Wat hierbij soms een rol speelt is gebrek aan ambtelijke capaciteit. Hierdoor komt de rol van de gemeente als opdrachtgever niet goed uit de verf. En dat is jammer, want hierdoor worden kansen op een beter gebruik van de bibliotheek gemist.
- Gemeenten stimuleren dat hun plaatselijke bibliotheek meewerkt aan het tot stand komen van een goede landelijke digitale bibliotheek. Voorwaarde hiervoor is dat er draagvlak en financiële steun is voor zo'n gezamenlijk, landelijk initiatief van de openbare bibliotheken. Samenwerking moet voorop staan.

Enige praktijkvoorbeelden

- Delft: de bibliotheek is ook kunsttleen, heeft een grote muziekbibliotheek, en zet o.a. gamen in om jeugd te trekken en mediawijsheid te bevorderen
- Zeeuwse bibliotheek: inspanning om het zeeuwse cultureel erfgoed gedigitaliseerd aan te bieden
- Tilburg en Leiden: koppeling van het bibliotheekwerk aan kunstzinnige vorming en cursussen.

- Samenwerking met het onderwijs. Op veel plaatsen o.a. in Rotterdam en Den Bosch wordt intensief samengewerkt met scholen om nieuwe vestigingen te creëren.
- Kulturhusen in Overijssel en Gelderland: door een aantal gemeenschapsvoorzieningen met een bibliotheek op één plek onder te brengen wordt de leefbaarheid van kleine kernen bevorderd.

Francien van Bohemen is Commissiesecretaris bij de Vereniging van Openbare Bibliotheken (VOB).

Toos Bastiaansen – OLON

Meerwaarde lokale omroep

- Bevorderen van het lokale debat en democratie. Een onafhankelijke lokale omroep verschaft burgers niet alleen informatie over wat er plaatselijk gebeurt, maar biedt hen ook de mogelijkheid zelf informatie daarover aan te leveren ('user generated content'). Deze functie is des te belangrijker geworden nu er steeds minder gemeenten zijn met een eigen lokale krant.
- Bieden van duiding. De voor de burger toegankelijke informatie stijgt explosief, maar de duiding ervan blijft achter. Bovendien is deze informatie steeds meer in handen van grote commerciële aanbieders die weinig voeling hebben met lokale gemeenschappen.

Droomscenario

- Elke gemeente heeft eigen onafhankelijke publieke omroep, die bekostigd wordt op basis van een meerjarige financiering. De hoogte van de financiering doet recht aan de taak en functie van de lokale omroep binnen de lokale gemeenschap.
- De lokale omroep heeft op alle distributienetwerken een plek. Kabelmaatschappijen hebben een 'must carry' verplichting voor de doorgifte van (analoge) uitzendingen van de lokale omroep, maar die verplichting bestaat niet voor andere omroepdistributienetwerken zoals glasvezelnetwerken, Digitenne, satelliet en pay-TV
- Lokale omroepen, de regionale omroep en de landelijke publieke omroepen werken meer dan nu het geval is samen, bijvoorbeeld door coproducties te maken. Ook samenwerkingsverbanden met de lokale en regionale pers zijn onder voorwaarden niet uitgesloten.

Ontwikkelingen

- Gemeenten krijgen steeds meer verantwoordelijkheden op hun bord, dat betekent dat ook steeds meer besluitvorming op lokaal niveau plaatsvindt. Daardoor wordt het steeds noodzakelijker dat er journalisten zijn die de lokale politiek volgen en controleren. Tegelijkertijd zijn er steeds minder gemeenten met een eigen lokale krant/editie.
- Media zitten al lang niet meer vast aan één kanaal, en ook het gebruik van media door burgers wordt steeds diverser. Jongeren zijn bijvoorbeeld het best te bereiken via internet. Het is voor lokale omroepen dan ook noodzakelijk om een aanbod voor meerdere platforms te ontwikkelen, willen zij aan hun wettelijke taak kunnen blijven voldoen.
- Een onderwerp waar veel lokale omroepen mee bezig zijn is burgerjournalistiek. Voorbeelden hiervan zijn Stadger-project van OOG (Groningen) waarin jongeren met kleine camera's hun eigen buurt portretteren en het project van de gezamenlijke publieke omroepen 'Daar houd ik u aan' waarin burgers aan lokale politici bevragen over punten in het verkiezingsprogramma.
- Financiering: per 1 januari 2010 is de Mediawet gewijzigd en hebben gemeenten die hun lokale omroep representatief hebben verklaard een bekostigingsplicht. Gemeenten krijgen hiervoor al jaren via het Gemeentefonds een bijdrage van 1,30 euro per huishouden toegekend. Deze bijdrage is evenwel onvoldoende voor een gezonde bedrijfsvoering. Een aantal gemeenten financiert hun lokale omroep dan ook aanvullend. Daarnaast lukt het sommige lokale omroepen om inkomsten uit reclame te genereren. Voor adverteerders wordt een lokale omroep echter pas interessant als er deze al goed loopt.
- Lokale omroepen worden steeds professioneler. Er wordt steeds vaker gewerkt met betaalde, journalistiek getrainde krachten en de organisaties werken bedrijfsmatiger dan vroeger. OLON stimuleert professionalisering o.a. door jaarlijks de Lokale Omroep Awards uit te reiken.

Sterk en zwak

Zwak

- Geen enkele lokale omroep is hetzelfde: in omvang, gebruikte platforms, professionaliteit, etc. Belangrijkste oorzaak voor het achterblijven van professionaliteit is voldoende financiering en ook onvoldoende continuïteit in die financiering.

Sterk

- Aan de andere kant is die diversiteit ook een kracht. Je hebt niet in elke gemeente dezelfde soort lokale omroep nodig. Lokale omroepen moeten inspelen op plaatselijke behoeften.

Kansen en bedreigingen

Kansen

- Lokale omroepen zitten dicht op de burger. Er liggen grote kansen om burgerjournalistiek op een hoger niveau te tillen.
- De mogelijkheden om lokaal tot coproducties te komen (met lokale omroepen in andere gemeenten, plaatselijke kranten en de regionale omroep) worden nog onvoldoende benut. Krachtenbundeling kan tot een betere plaatselijke nieuwsvoorziening leiden.
- Een aantal omroepen hebben overeenkomsten gesloten met ROC's om studenten stage te laten lopen bij lokale omroepen. De bedoeling is dat dit leidt tot de instroom van beter gekwalificeerd personeel.
- Gemeenten kunnen beter gebruik maken van hun lokale omroep, bijvoorbeeld voor voorlichting over gemeentelijke regelingen, een soort lokale 'Postbus 51'. Daarnaast kunnen lokale omroepen gebruikt worden als rampenzender (in aanvulling op de regionale zender) of voor het verlenen van nazorg na rampen. Rampen zoals de vuurwerkrampe in Enschede, overstromingen in Venlo, het neergestorte vliegtuig van Turkish Airlines in Haarlemmermeer hebben vaak een enorme lokale nasleep. Een en ander natuurlijk wel met een goede scheiding tussen redactionele inhoud en gemeentelijke voorlichting.

Bedreigingen

- Het mediagebruik van burgers verandert en lokale omroepen moeten daarin meegaan. Met radio en tekst-TV alleen red je het niet.
- Als gemeenten overgaan van kabel naar glasvezelnetwerk, of als consumenten kiezen voor bijv. Digitenne bestaat de kans dat de lokale omroep niet meer wordt doorgegeven/ontvangen.
- De voorwaarden die sommige gemeenten aan financiering verbinden (vooral bij financiering op projectbasis) kunnen haaks staan op de onafhankelijkheid van de lokale omroep. Te denken valt aan eisen aan de inhoudelijke programmering, over een minimaal te bereiken kijk- en luisterdichtheid en over wanneer wat moet worden uitgezonden. Lokale omroepen zijn geen verlengstuk van het gemeentelijk voorlichtingsapparaat, maar moeten onafhankelijk inhoudelijke en beleidsmatige keuzes kunnen maken. Bovendien vergeten gemeenten nogal eens dat de taak toezicht te houden op de vervulling van de publieke taak van de lokale omroep niet bij hen ligt, maar bij het Commissariaat van de Media.
- Het ontbreken van een doordachte visie op lokaal mediabeleid. Het ontbreken daarvan leidt tot onheldere verwachtingen over en weer. In kleinere gemeenten ontbreekt vaak kennis over betreffende regelgeving.

Maatregelen

- Gemeenten moeten een visie ontwikkelen op lokaal mediabeleid, in het bijzonder op de plaats die een onafhankelijke lokale mediavoorziening in de gemeente in zou moeten nemen.
- Financiering die in overeenstemming is met de ambities. Als een gemeente grote ambities heeft met hun lokale omroep, dan moet je verder kunnen kijken dan een bijdrage van 1,3 euro per huishouden. Destijds heeft OLON in opdracht van staatssecretaris Van der Ploeg becijferd dat voor een gezonde financiële basis een bijdrage van 5 gulden per inwoner gewenst zou zijn.
- In verband met de continuïteit van de bedrijfsvoering is meerjarige financiering noodzakelijk. De financiering zou gekoppeld kunnen worden aan de vergunningstermijn. IPO heeft met de regionale omroepen een convenant hierover afgesloten, de VNG zou kunnen volgen.

Voorbeelden

- Zie www.olon.nl. Winnaar van de Lokale Omroep Awards 2009 was Omroep Haarlemmermeer. Andere goede lokale omroepen zijn: Venlo, Oss, Breda, Groningen (Stadje-TV).

Toos Bastiaansen is senior beleidsadviseur van OLON, Organisatie van Lokale Omroepen in Nederland

Fred van Kan - KVAN

Meerwaarde archieven

Archieven voorkomen dat de overheid 'dement' wordt, aan geheugenverlies lijdt.

Kernwoord is de beschikbaarheid van informatie. Archieven hebben als wettelijke taak verzamelen, beheren en openbaar maken van overheidsinformatie.

Oude archieven vallen onder erfgoed, daarbij gaat het om het historisch belang.

Daarnaast zijn archieven van belang voor de werking van democratie en 'good governance'.

Toekomstwensen (waar over 10 jaar zijn?)

- Over 10 jaar moeten de belangrijkste archiefbestanden digitaal beschikbaar zijn. Arnhem wil bijvoorbeeld het middeleeuwse archief van de hertogen van Gelre online presenteren. Het publiek verwacht dat ook, je telt weer mee: je 'bestaat' weer. Tegelijkertijd zal het digitaal beschikbaar stellen van informatie ook tot meer vraag leiden.
- Over 10 jaar moet er een goed werkend i-depot bestaan. Veel bestanden worden nu al alleen nog maar digitaal aangeleverd.
- Voortgaande regionalisering van de gemeentelijke archieven in Regionale Historische Centra. Het gevaar is dat de oorspronkelijke gemeente belangstelling voor archief verliest. Dit zou je kunnen opvangen door samenwerking te zoeken met plaatselijke bibliotheek en die een taak te geven voor overdracht van informatie en als ontmoetingsplek voor geïnteresseerden. Vergelijk het met de werking van de Rabobank: een gezamenlijke backoffice voor algemene zaken, maar wel een regionale inkleuring per bankfiliaal of groep bankfilialen.
- Het compatibel maken van informatiesystemen: door verschillende, niet-compatibele software is het land nu totaal versnipperd. Dit zou veel verdergaande samenwerking tussen archieven dan nu het geval is, mogelijk maken.

Ontwikkelingen

Wettelijk kader

- Volgens de Archiefwet worden overheidsarchieven overgedragen na 20 jaar. Voor alles jonger dan 20 jaar geldt de Wet Openbaarheid van Bestuur en Wet Bescherming Persoonsgegevens. Deze systematiek is verouderd omdat door de voortschrijdende digitalisering de grenzen tussen 'archief' en 'gegevens' wegvalt, zoals bijvoorbeeld bij gemeenteraadsnotulen die direct na de vergadering op internet staan. De ontwikkeling is richting meer integrale wetgeving, waarin het recht op informatie in alle onderdelen is geïntegreerd.
- Er is discussie over het toezicht op archiefbeheer. De Erfgoedinspectie ziet toe op de rijksarchieven in Den Haag en in de provincie. Het toezicht op de overige archieven is per provincie geregeld. Er is wetsvoorstel dat uitgaat van een algemene plicht om 'toe te zien'. Maar dat is te wazig: verantwoordelijkheden worden onvoldoende helder gedefinieerd.

Maatschappelijke veranderingen

- Van de veelkleurigheid in de maatschappij is nog weinig te merken in de archieven. Het publiek waarop de archieven zich richten, verandert, en archieven moeten daarop inspelen.
- Digitale ontwikkelingen:
 - o hoe archiveer je die? Recentelijk is de wethouder Cultuur van Arnhem opgestapt. De berichten kwamen uit de vergadering binnen op Twitter. Hoe ga je nieuwe media verzamelen, selecteren en beheren?
 - o Door digitalisering komen er steeds meer mogelijkheden voor tweezijdige communicatie. Bijvoorbeeld foto's op youtube waar bezoekers hun eigen informatie aan toevoegen.

Sector zelf

- De ontwikkeling richting Regionale Historische Centra (RHC's) gaat voort. Ik kan me voorstellen dat de archieven in de grote steden, zoals Amsterdam, nog een apart gemeentearchief blijven.
- Het Rijk wil graag de rijksarchieven in de provincies overdragen naar provincies. Daarmee ontstaat een directe band tussen de overheidslaag die het meeste belang heeft bij het beheer van de archieven

in een provincie en de archiefinstelling die deze beheert. Bovendien wordt daarmee de provincie verantwoordelijk voor het beheer van de eigen archieven (nu nog beheert het Rijk die voor de provincies. De Provincie Gelderland wil overigens graag het rijksarchief in de provincie overnemen.

- Daarnaast is er een ontwikkeling gaande richting bredere erfgoedcentra, zoals het Erfgoedcentrum in Flevoland.

Sterk/Zwak

Sterk

- Archiefmedewerkers hebben veel kennis en kunde over de lokale en regionale geschiedenis.

Zwak

- Samenwerking wordt ingewikkeld als er geen landelijke standaarden komen. Dat laatste is ver weg. Gemeentearchieven lopen mee in de digitale ontwikkelingen op het plaatselijke gemeentehuis. Gemeentelijke autonomie kan belemmerend zijn voor samenwerking. Het Nationaal Archief zou met goed voorstel over het opzetten van een e-depot kunnen komen.

Kansen/Bedreigingen

Kansen

- Digitale ontwikkelingen: archieven hebben zulke rijke bronnen. Nu staat slechts 5-6% daarvan op internet.
- Samenwerking met cultuur en andere erfgoedsectoren. Musea en de bibliotheek vallen onder het cultuurbeleid, terwijl het archief gezien wordt als verlengstuk van de overheidsadministratie. In Arnhem kreeg het archief het bijvoorbeeld niet voor elkaar om opgenomen te worden in de Erfgoednota. Archieven moeten uitdrukkelijk hun gezicht laten zien. In het Groninger Forum trekken archief, bibliotheek en Gronings Museum samen op. Een ander voorbeeld is het Erfgoedcentrum Flevoland. De archiefwereld moet zo integraal mogelijk gaan denken zonder de eigen plek op te geven.
- Ik zie erfgoed als schatkamer die je gezamenlijk aan het publiek moet presenteren. Het publiek heeft geen interesse in de afzonderlijke sectoren, maar in het verhaal.

Bedreigingen

- Het elektronisch depot is niet goed vormgegeven. Archieven missen hierdoor mogelijkheden om zichtbaar te zijn in de toekomst. Gemeenten moeten investeren in samenwerking op dit terrein.

Voorstellen voor beleid

- Investeer samen met andere gemeenten in digitalisering van de archieven.
- Stimuleer/faciliteer samenwerkingsverbanden met de rest van de lokale erfgoedsector. Archieven zouden standaard opgenomen moeten worden in cultuur- en erfgoednota's.
- Maar ook beleidsmatig meer gebruik maken van het archief, dit gebeurt meer in Amsterdam en Rotterdam. Archieven moeten echter ook zelf beter aan beleidsambtenaren duidelijk maken wat ze te bieden hebben
- (gemeenten waarvan het archief is opgegaan in een RHC): zorg ervoor dat de functies van het archief lokaal nog wel uitgeoefend worden. Hierin zou de lokale bibliotheek een rol spelen evenals historische verenigingen.

Goede praktijk: een instelling waarbinnen verbindingen tussen met andere delen van de erfgoedsector worden gelegd is het Regionaal Historisch Centrum Flevoland. Het archief speelt daar bijvoorbeeld een rol bij het organiseren van tentoonstellingen.

Fred van Kan is algemeen directeur van het Gelders Archief en voorzitter van KVAN - De Koninklijke Vereniging van Archivarissen in Nederland

Tekst afgesloten september 2009

Peter de Jong - NVBA

Meerwaarde bedrijfsarchieven

De primaire functie van bedrijfsarchieven is bijdragen aan de bedrijfsvoering. Archieven vormen de basis voor het kennismanagement binnen bedrijven. Voor bedrijven zelf is de cultuurhistorische waarde van bedrijfsarchieven secundair.

Voor de lokale geschiedenis zijn bedrijfsarchieven echter van groot belang, vanwege hun sociaal-economische functie die bedrijven in hun standplaats en regio spelen/gespeeld hebben. Nationaal werkende archieven komen er vaak te laat achter als bedrijven sluiten, de archieven zijn dan al weg.

Meerwaarde gezamenlijk erfgoedbeleid

- Onderlinge samenhang: monumenten zijn afhankelijk van archieven, evenals musea.
- Betere samenwerking binnen de erfgoedsector: collega's zien elkaar nu nog te vaak als concurrenten. Vooral als het gaat om het binnenhalen van subsidies

Toekomstwensen (waar willen we over 10 jaar zijn?)

- De overheid is nu heel erg gefocust op het wegwerken van achterstanden. Selectie gebeurt op dit moment te weinig met het historisch belang in het achterhoofd. Dat laatste zou dus anders moeten.
- Bedrijven zijn zich vaak niet bewust van het belang van overdracht van hun archieven naar archiefbewaarplaatsen.

Dwz; wat nodig is, is een gemeentelijk en landelijk structureel beleid gericht op:

- selectie met historische waarde van archiefmateriaal in het achterhoofd,
- tijdige verwerving van bedrijfsarchieven,
- bewustmaking van bedrijven van wat ze in huis hebben

Gelukkig zijn bijvoorbeeld de archieven van de textielindustrie in Twente gered. Deze zijn van groot belang voor kennis over industriële revolutie in Nederland.

Maar het kan ook anders: een archief van een bollenkweker (de kweker van de 'zwarte tulp', met een archief dat teruggaat tot 1700) is geweigerd door veel archiefbewaarplaatsen en is misschien wel verloren gegaan. Hier ligt echt een taak voor de lokale overheid om dit op te pakken. En daarvoor heb je een kleine lokale infrastructuur nodig.

Ontwikkelingen

Maatschappelijke ontwikkelingen

- De belangrijkste maatschappelijke ontwikkeling is de voortschrijdende digitalisering:
 - o Veel informatie op nieuwe media wordt nu niet gearchiveerd: bijvoorbeeld zakelijke SMS'jes. Vroeger had je een medium: papier, nu vele. De archivering van websites (inclusief intranet) gebeurt bijvoorbeeld nog maar sporadisch.
 - o Overheden komen steeds meer met wetgeving om digitale informatie te bewaren. In de VS bijvoorbeeld zijn bedrijven verplicht e-mails te bewaren. Bedrijven worden zich langzaam bewust van belang archivering, maar dit kost veel energie die ten koste gaat van andere zaken.
 - o De publieksvraag en mogelijkheden om publiek te bedienen zijn totaal veranderd door internet.

Sector zelf

- Vergeleken met Groot-Brittannië (National Heritage) is in Nederland in de erfgoedsector sprake van een grote versplintering. Maar tegelijkertijd ervaren diverse erfgoedsectoren sectorinstituut Erfgoed Nederland als een achteruitgang, omdat zij hun eigen deelgebied daar niet in terug herkennen.
- NVBA, KVAN en BRAIN willen een sectorbrede archiefkoepel oprichten. Het doel is de onderlinge communicatie zo te verbeteren en om beter te kunnen functioneren als serieuze gesprekspartner.
- Er is competitie tussen archieven over de verwerving van grote bedrijfsarchieven (vb Shell). Dit leidt ook tot onduidelijkheid bij bedrijven over wat waar wordt bewaard. Dit zou centraal vastgelegd

moeten worden. Het Nationaal Archief is overigens op dit moment zeer actief met de verwerving van particuliere archieven.

Overheid

- Kleinere gemeenten sluiten zich steeds vaker aan bij Regionale Historische Centra. Dat heeft wel als gevaar in zich dat zij als het ware het archief 'over de schutting kieperen'. Zij voelen zich er niet meer verantwoordelijk voor. In de gemeente ontbreekt in zo'n geval een voorportaal voor burgers en bedrijven die archieven willen inzien of overdragen. Daarnaast is er ook geen ambtenaar meer die toezicht houdt of de archieven op tijd worden overgedragen. Gemeenten zien archieven te vaak louter als wettelijke plicht en niet als bijdrage aan cultureel erfgoed. Zij zouden:
 - o actiever moeten zijn en een beleid moeten formuleren met duidelijke ambities ten aanzien van de overgedragen archieven en de loketfunctie voor burgers en een aanspreekpunt voor bedrijven die hun archief willen overdragen
 - o hiervoor een heldere plaats in het ambtelijk apparaat moeten scheppen
- De bewaarwetgeving is steeds meer Europees bepaald. De kennis van EU-wetgeving bij gemeenten en bedrijven is onder de maat. Een bedrijf dat meedoet met een Europese aanbesteding moet vier jaar lang bijvoorbeeld alle stukken bewaren.

Sterk/zwak

Sterk

- Sterk is dat sommige delen van de sector in staat zijn geweest om veel geld binnen te halen voor digitalisering, zowel nationaal als Europees. Factoren die hierbij onder andere een rol spelen zijn opleidingsachtergrond en netwerken. Hoe zwaarder de achterban op academisch niveau (met verbindingen naar universiteiten en beleidsambtenaren), hoe beter dat lijkt te lukken. Voor bedrijfsarchieven lukt het overigens minder goed subsidies los te krijgen. Bedrijfsarchivarissen, vaak HBO-opgeleid, hebben minder goede toegang tot netwerken waarin universiteiten en overheidsambtenaren participeren.

Zwak

- Zowel de archiefsector als de erfgoedsector als geheel is versnipperd, en mist daardoor kansen.

Kansen/bedreigingen

Kansen

- Grootschalige digitalisering leidt tot toegankelijk maken van veel interessant materiaal. Dat is goed voor de belangstelling voor cultureel erfgoed, maar ook voor de democratie. Er is wel veel geld voor nodig.

Bedreigingen

- In kleinere gemeenten hebben archieven geen plaats in het denken (beleid) en doen (uitvoering).
- De verdeling van middelen voor digitalisering. De NBVA heeft een plan voor de digitalisering van bedrijfsarchieven ingediend in de laatste cultuurnotaprocedure. Dit plan is echter afgewezen door de Raad voor Cultuur. De NBVA heeft 60.000 euro sponsorgeld van bedrijven los weten te krijgen, maar dit onvoldoende om de digitalisering van bedrijfsarchieven van de grond te krijgen.

Voorstellen voor beleid

- Maak een ambtenaar verantwoordelijk voor het archief, en stel een archiefbeleid op. Focus op wat voor cultureel erfgoed interessant is. Bedenk welke organisaties en bedrijven interessant zijn voor de lokale geschiedenis.
- Maak actief gebruik van lokale historische verenigingen en faciliteer ze hiervoor.
- Benader bedrijven actief en maak ze bewust van de waarde van hun archief. Tweede stap is eventuele overname en openbaarmaking.
- Maak (regionaal, landelijk) afspraken over wie wat bewaart. Maak acquisitieprofielen voor archieven. Zorg voor een aanspreekpunt voor bedrijven, zodat duidelijk is welke archiefbewaarplaats voor hen interessant is
- Betrek bedrijven actief bij lokale erfgoedplatforms.

- Geef bedrijven incentives voor de overdracht van archieven?

Voorbeeld van hoe het mis kan gaan:

Het Drents Archief wilde 140 meter archief van de NAM over het Aardgasveld in Slochteren overnemen, omdat het van nationaal belang is. Voor het behoud ervan vroeg het archief een financiële bijdrage. Dat vond de NAM te duur, en het archief staat nog steeds ergens in een kelder. Waarschijnlijk is het archief in vergetelheid geraakt, want het is niet gebruikt voor het recente herdenkingsboek over 50 jaar gaswinning in Slochteren. Dit terwijl de NAM wel enorme feesten daarvoor heeft georganiseerd. Wat kennelijk ontbrak was draagvlak op directieniveau voor een investering in cultureel erfgoed.

Peter de Jong is voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Bedrijfsmatig Archiveren (NVBA)

Tekst afgesloten september 2009

Podia, productie en innovatie

Hans Onno van den Berg - VSCD

Meerwaarde: kunst als natuurlijke noodzaak en bijdrage aan de verblijfskwaliteit van steden

- In het boek 'On the origin of stories' biedt Brian Boyd een interessante kijk op de waarde van kunst uit Darwinistisch perspectief. Kunst en in het bijzonder verhalen vertellen biedt voordelen voor de overleving van de menselijke soort. Door verhalen wordt sociale kennis overgedragen, samenwerking gestimuleerd en de verbeeldingskracht van mensen gevoed. Om het gehoor 'vast te houden' heb je goede verhalen nodig en daarmee ook innovatieve kunstenaars.
- Uit onderzoek van de Atlas Nederlandse Gemeenten (onder andere uit het recente boek 'De aantrekkelijke stad' van Gerard Marlet) blijkt dat onder andere de permanente beschikbaarheid van een podiumkunstaanbod een belangrijke bijdrage levert aan de verblijfskwaliteit van een stad. Steden worden hierdoor aantrekkelijker als woonplaats voor creatieve, hoogopgeleide inwoners en de aanwezigheid van deze laatste groep stimuleert weer de plaatselijke economische groei.

Droomscenario: de stad als podium

- Schouwburgen en concertzalen zijn meer dan alleen een gebouw. Het zijn organisatorische kernen die de 'stad als podium' kunnen gebruiken door het organiseren van evenementen. Een voorbeeld hiervan is de organisatie van een operaweekend in de openlucht, georganiseerd door Schouwburg de Parade, Festival de Boulevard en Opera Zuid. Via evenementen in buurten en wijken kun je de stad als podium nog aanzienlijk vergroten.
- De gebouwen zijn overdag en 's avonds permanent open. Je kunt er altijd naar binnenlopen want er valt altijd wel wat te beleven, en ook te eten en te drinken. Dat is anders dan nu, waar veel zalen de helft van het jaar gesloten zijn.

Ontwikkelingen:

- De hang naar 'back to your roots', ook als die 'roots' nooit bestaan hebben. Voorbeelden hiervan zijn regiotheater en regiozoaps.
- Een kaartje kopen voor een voorstelling wordt steeds meer ad hoc besloten. Dat is een groot verschil met vroeger, toen soms het abonnementspubliek 80% van de zaal besloeg. Ook worden kaartjes steeds vaker via internet aangekocht.
- De invoering van stadsgezelschappen die zich wortelen in een stad of regio en van daaruit in het land spelen, blijkt te werken. Stadsgezelschappen maken meer lokaal maatwerk mogelijk via kleinere producties en festivals. Ook doorspelen van producties is makkelijker. Een goed voorbeeld van maatwerk is het programma 'Expeditie Zuid' dat Het Zuidelijk Toneel levert aan zes steden in Noord-Brabant en Limburg.
- Het aanbod aan podiumkunsten is onverminderd groot. Er zijn zo'n 2500 premieres per jaar.
- Podia nemen hun taak als broedplaats voor jong talent steeds serieuzer, bijvoorbeeld door een festival voor nieuwe makers te organiseren.

Sterk en zwak

Zwak

- De directies van podia zijn soms te veel 'eigenheimers op een eigen plek'. Als er bijvoorbeeld meer gezamenlijk zou worden ingekocht, zou de winst groot zijn. Daarvoor is onderling het vertrouwen nodig dat niemand de krenten uit de pap pikt. Maar dat laatste is een moeizaam proces.

Sterk

- De podia zijn behoorlijk goed in marketing. Een voorstelling kun je niet opslaan en bewaren. Hij is houdbaar tot 8.15, daarna is de vis verrot. Ook op dinsdagavond zitten de zalen vol, dat krijgt de NS niet voor elkaar.

Kansen en bedreigingen

Kansen

- De kansen liggen in het verlengde van het eerder aangegeven zwakke punt: gebrek aan samenwerking. Via gezamenlijke inkoop of een gezamenlijke backoffice valt winst te behalen.

Bedreigingen

- De opmars van het populistische denken in de politiek, dat het draagvlak voor kunst en cultuur kan ondermijnen. Kunst wordt als 'elitair' weggezet, als iets voor een andere groep, niet als iets voor de gewone burger. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen 'wij' en 'zij'. De betekenis van kunst overtuigend overbrengen valt niet mee, omdat die per persoon verschilt. Het stoppen van financiële ondersteuning zou er echter toe leiden dat van de 150 tot 200 grotere podia er zo'n 30 zouden overblijven met een beperkt en weinig divers aanbod.

Mogelijke maatregelen

Nalaten:

- Er bestaat een tendens bij gemeenten om prestatiecontracten af te sluiten, dat wil zeggen te financieren op output. Dat is een ontwikkeling die wij aanmoedigen, want meten is goed, maar het is te geforceerd om alles te meten op basis van de geïntegreerde kostprijs per bezoeker. Dat veronderstelt een flexibiliteit in de kosten van het gebouw die niet bestaat.

Doen

- Erken de cruciale betekenis van cultuur voor een aantrekkelijke stad.
- Binnen het gemeentelijk beleid zou 'vrije tijd' als kernportefeuille moeten fungeren. Onder die portefeuille vallen naast cultuur, sport en recreatie ook onderdelen van ruimtelijke ordening en economie. Voor een stad is interessant wat cultuur – i.c. podiumkunsten – bij kunnen dragen aan de verblijfskwaliteit. Steden waar verbindingen tussen cultuur en ruimtelijke ordening gelegd wordt zijn onder andere Rotterdam, Maastricht, Amstelveen, Drachten en Arnhem.
- Spreek podia aan op hun verantwoordelijkheid: die reikt verder dan een gebouw, maar betreft in feite 'de stad als podium', dus ook de organisatie van evenementen en activiteiten in de wijken, en ook sociale doelstellingen. Maak hierbij actief gebruik van de expertise van podia (die er toch al is). Stimuleer programmering voor verschillende doelgroepen (a la de vroegere Moluccan Nights in Paradiso) en vergroot de rol van cultuur in de naschoolse opvang en in buurthuizen.
- Bevorder dat podia hun functie kunnen verbreden en de hele dag open kunnen zijn. Dat vergroot hun waarde voor de gemeenschap en vermindert het probleem van de 'bederfelijke waar'.
- Maak concrete afspraken over wat de gemeente wil zonder daar een boekhouder in te willen worden. Geef podia de ruimte om hun ondernemerschap in te vullen. Verzelfstandig podia voor zover dat nog niet gebeurd is. Bevorder efficiency door samenwerking aan de voorkant (gezamenlijke inkoop) en achterkant (gebouw, ict en communicatie) te stimuleren

Voorbeelden

- Stadsschouwburg Maastricht: organisatie van zes festivals en een stadsprogramma
- Verkadefabriek in Den Bosch (combinatie podium, filmtheater en cafe/restaurant).
- Culturele zondagen in Utrecht.

Hans Onno van den Berg is directeur van de Vereniging van Nederlandse Schouwburg en Concertgebouwdirecties (VSCD).

Berend Schans – VNPF

Meerwaarde

- Poppodia bieden een uniek stuk cultuur op het snijvlak van uitgaansleven en de kunsten. Een poppodium draagt daarmee bij aan de levendigheid en aantrekkelijkheid van een stad.
- Poppodia zijn laagdrempelig en hebben een relatief groot publieksbereik, niet alleen onder jongeren, maar onder alle leeftijdscategorieën.
- Door lokale bands de gelegenheid te even op te treden, dragen poppodia bij aan talentontwikkeling van jongeren en aan sociale cohesie.

Droomscenario

- Een duurzame inbedding van pop in het brede cultuurbeleid van een gemeente.
- Reële financiering van poppodia, inclusief de mogelijkheid tot opbouw van reserves.
- Professionalisering van de bedrijfsvoering van de podia.

Ontwikkelingen

Maatschappelijke omgeving

- Het publieksbereik van poppodia stijgt nog steeds. Poppodia zijn niet meer alleen op jongeren gericht, maar op alle leeftijden. Uitzondering is het publiek voor dance dat na een jarenlange groei terugloopt.
- Er zijn meerdere trends in het consumentengedrag van popliefhebbers zichtbaar. Naast 'alleseters' die in diverse genres en cross overs geïnteresseerd zijn, ontstaan door het groeiende muziekaanbod ook steeds meer deelpublieken. In een dergelijke dynamische markt is het lastig om doelgroepenmarketing te bedrijven. Daarnaast is het poppubliek ook minder loyaal dan vroeger: het besluit op een steeds later tijdstip welk optreden zal worden bezocht. Poppodia moeten rekening houden met een steeds grilliger publiek.
- Door het rookverbod loopt de omzet van de horeca terug. Voor poppodia zijn de gevolgen hiervan (nog) niet zichtbaar in harde cijfers.
- Pop is - op koorzang na - met 40% van de Nederlandse bevolking de meest beoefende amateurkunst.
- Door de terugloop van inkomsten uit geluidsdragers moeten popartiesten moeten het voor de inkomstenverwerving steeds meer hebben van live optredens. Dat betekent dat zij hiervoor hogere uitkoopsommen vragen aan de podia. Door de economische crisis is het internationale aanbod in Nederland grilliger, wat het lastiger voor poppodia maakt om te begroten.
- De inkomsten van de meeste popmuzici zijn echter laag. De aanbodzijde van de popmuziek is niet goed georganiseerd. Er bestaan vakbonden en ook managersvereniging, maar bands zelf kennen nauwelijks beheersconstructies.

Poppodia

- De eigen inkomsten van poppodia zijn hoog: gemiddeld wordt 74% van de exploitatie zelf verdiend, vooral uit horecaomzet. De grenzen van dit verdienvermogen zijn echter in zicht.
- Gebrek aan exploitatiemiddelen brengt sommige podia in problemen. Zeker in de aanloopfase is het moeilijk 'volle bak' te draaien.
- De professionalisering van poppodia is nog niet voltooid. Door gebrek aan geld gebeurt (te) veel werk door vrijwilligers of gesubsidieerde arbeid, met gevolgen voor de kwaliteit van de bedrijfsvoering. Het personeel dat in dienst van een poppodium verdient gemiddeld 10% minder dan bij schouwburgers. Er is ook weinig geld voor bijscholing. Omdat er weinig mogelijkheden zijn om intern door te groeien, blijven mensen ook te lang in bepaalde posities zitten.
- Kleine podia hebben het moeilijk vanwege het gebrek aan professionalisering, maar ook omdat het voor hen steeds lastiger wordt om grote publiekstrekkingen aan te trekken. Er begint zich een waterscheiding af te tekenen tussen podia die steeds professioneler opereren en een aantal andere podia die dat niveau niet kunnen bereiken. Sommige slagen erin terug te keren naar hun oorsprong: het zijn van jongerencentrum gefinancierd uit welzijnswerk. Voor popmuziek als podiumkunst is dat geen gunstige ontwikkeling.

Gemeente

- Ondanks de uitgave 'Pop met beleid', nu vier jaar geleden, blijkt dat het veel gemeenten in de praktijk geen popbeleid hebben. Het gevolg is aandacht voor popmuziek te sterk afhankelijk is van persoonlijke belangstelling van een wethouder of ambtenaar en dat is niet bevorderlijk voor de continuïteit
- Er zijn veel podia gebouwd en verbouwd de laatste jaren. Voordeel van nieuwe podia is dat zij uitstekend voldoen aan Arbo-eisen en geen geluidsoverlast voor hun omgeving veroorzaken. Ook kan beter worden ingespeeld op de wensen van publiek en bands. Mogelijke nadelen zijn de gestegen exploitatielasten en het feit dat nieuwgebouwde podia soms (te) dicht op elkaar liggen.
- In sommige gemeenten wordt geëxperimenteerd met multiplexen, waarin verschillende cultuuruitingen en publieksgroepen worden gecombineerd. Een voorbeeld ervan is het Eemcentrum in Amersfoort (pop/bibliotheek/kunsteducatie) en het Muziekpaleis Utrecht en de Gigant in Apeldoorn (pop/film).
- Op een aantal poppodia (onder andere P3 in Purmerend) is al door de gemeente bezuinigd. Gevreesd wordt dat de aangekondigde bezuinigingen op het Gemeentefonds ook gevolgen zullen hebben voor de financiering van poppodia.
- Waar aan de ene kant pogingen gedaan worden om de regeldruk te verminderen, groeit deze aan de andere kant weer aan (vb: Drank- en Horecawet).

Sterk en zwak

Sterk

- Er bestaat in Nederland een fijnmazig netwerk van poppodia, dat zijn weerga in de wereld niet kent. Amsterdam heeft relatief gezien een rijkere popcultuur dan New York (maar doet weinig met dat gegeven).
- De podia hebben over het algemeen een prachtig aanbod. De Nederlandse poppodia lukt het goed lokale bands te scouten en te ondersteunen, in te spelen op de trend naar cross overs onder het publiek, en bands uit het buitenland aan te trekken.

Zwak

- De achterblijvende professionalisering van de podia, als gevolg van gebrek aan financiële middelen. Dit heeft niet alleen gevolgen voor de continuïteit van de exploitatie van poppodia maar ook voor het toepassen van innovatiemogelijkheden (marketing, personeelsbeleid, management).
- Gemeenten denken nog steeds te veel in 'bakstenen'. Als het podium er maar staat! Te vaak wordt ervan uitgegaan dat een poppodium wel kostendekkend kan draaien. Zeker in de aanloopfase, als het publiek nog moet worden opgebouwd, kan dat niet. Ook kunnen de exploitatielasten van een podium zodanig hoog zijn dat deze onmogelijk met optredens kunnen worden terugverdiend. Sommige taken, zoals kunsteducatie en de programmering van minder bekende (lokale) bands kunnen niet kostendekkend worden uitgevoerd.
- Aan subsidieverstrekking worden soms veel verplichtingen verbonden, die voor het podium tot veel extra administratie kunnen leiden. Het gaat hierbij zowel om verplichtingen door de standplaatsgemeente als door cultuurfondsen. De indruk bestaat dat in beide gevallen de inhoudelijke kennis van de popsector afneemt. De verplichtingen die aan poppodia worden opgelegd worden soms niet als realistisch beschouwd.

Kansen en bedreigingen

Kansen

- Poppodia programmeren steeds meer dan alleen popmuziek, maar ook wereldmuziek en jazz. Zij werken ook steeds vaker samen met andere culturele instellingen, bijvoorbeeld bij de organisatie van festivals.
- Het enorme bereik van poppodia en de vele amateurs. Er zijn vele verbindingen mogelijk tussen popmuziek en kunsteducatie en –participatie.
- Door een visie te ontwikkelen op vrije tijd en de mogelijkheden die een poppodium kan bieden daarin te betrekken, zouden gemeenten het profijt van het poppodium kunnen vergroten. Ook zou popmuziek ingezet kunnen worden bij de promotie van de gemeente.

Bedreigingen

- De zwakke beleidsmatige inbedding van poppodia in de meeste gemeenten. Als gevolg van onrealistische verdieneisen kunnen podia in een spiraal omlaag terecht komen. Ook kan gebrek aan visie als gevolg hebben dat de gemeente te weinig profijt van de aanwezigheid van een podium heeft.
- Gevolgen bezuinigingen op het gemeentefonds voor de podia
- Stagnatie in de professionalisering van de bedrijfsvoering van podia.

Maatregelen

- Bedenk wat voor soort poppodium je in de gemeente wilt hebben en welke functies het poppodium voor de gemeente moet vervullen. Overleg met het poppodium over wat gemeente en poppodium wederzijds voor elkaar kunnen betekenen. Onderzoek wat voor het poppodium in kwestie een realistische exploitatie is. Stel samen heldere doelstellingen vast en geef het poppodium de ruimte om deze doelstellingen te vervullen zonder al te veel administratieve rompslomp. Maak de opbouw van reserves mogelijk en stimuleer het podium bij de professionalisering. 'Pop als beleid' kan hiervoor handreikingen bieden.
- Bed popmuziek in in een bredere visie op cultuur en vrije tijd, en bezie waar het poppodium en andere instellingen in de gemeente elkaar kunnen versterken.
- Gemeenten zouden in samenwerking met het Rijk circuitvorming van poppodia kunnen stimuleren, zodat lokale bands een groter bereik krijgen en popmusici meer inkomsten kunnen verwerven.

Voorbeelden goede praktijk

- Gemeente Den Haag: visie op popmuziek en gebruik van pop voor de promotie van de stad.
- Utrecht: culturele zondagen
- Hengelo: toonaangevend nieuw podium Metropool
- Groningen: goede afstemming poppodia en festivals
- Amstelveen: het poppodium wordt qua financiering op dezelfde manier behandeld als andere culturele instellingen, met als resultaat dat er meer ruimte is voor de ontwikkeling van de organisatie en samenwerking met andere organisaties.

Berend Schans is directeur van de Vereniging Nederlandse Poppodia en Festivals (VNPF)

Ted Chiaradia – Nederlands Filminstituut

Meerwaarde

- In de meeste middelgrote steden is de aanwezigheid van een filmtheater langzamerhand een normale culturele basisvoorziening geworden. Filmtheaters richten zich op de vertoning van de (internationale) artistieke film. Commerciële belangen spelen een kleine of geen rol en onderscheiden zich op dit punt van bioscopen en art houses. Voor relatief weinig geld krijgen bezoekers films uit de hele wereld te zien. Daarvoor is ook een steeds groter publiek te vinden.
- Voor middelgrote steden hebben filmtheaters ook een economische functie. Uit onderzoek naar de spin off van de Verkadefabriek in Den Bosch, de Toneelschuur in Haarlem en LUX in Nijmegen blijkt dat omzet die buiten het filmtheater wordt gemaakt, minstens 3,5 miljoen euro bedroeg. Film wordt vaak gecombineerd met eten of een avondje uit.

Droomscenario

- In alle steden boven de 60.000 inwoners is er een zelfstandige filmtheatervoorziening, in steden boven 90.000 inwoners is een filmtheater met meerdere zalen en doeken. In kleinere plaatsen is een filmvoorziening opgenomen in een Kulturhus of in een bestaande culturele voorziening, zoals een bibliotheek.

Ontwikkelingen

- Het publiek voor de artistieke film stijgt. In 2007 steeg het bezoek met 8% en in 2008 met 3 % en nu in 2009 met maar liefst 21%. Het oorspronkelijke arthouse publiek vergrijsst (en komt vaker) maar wordt aangevuld door nieuwe groepen. Verwacht wordt dat dit zal leiden tot een toename van zalen en doeken. Een belangrijke factor in het succes is de professionalisering van de filmtheaters (marketing, beter accommodatie).
 - o LUX, Filmhuis Den Haag, Toneelschuur en Verkadefabriek hebben state of the art filmvoorzieningen en bieden een perfecte mix voor vrijetijdsbesteding (cafe-restaurant, podium voor theater en debat). Deze theaters zijn hierdoor aantrekkelijk voor brede publieksgroepen
 - o Steeds meer ouderen die eerder de bioscoop de rug toe hebben gekeerd, weten de filmtheaters te vinden. Zou je bioscoopcomplexen als Pathé kunnen vergelijken met snel te consumeren 'fast food'; filmtheaters bieden 'slow food' in een aangename omgeving,
 - o Die groei in publieksbereik doet zich echter niet voor bij filmtheaters (vaak nog filmhuis geheten) die niet in professionalisering hebben geïnvesteerd en qua restauratieve voorzieningen en publieksbenadering (trailers en flyertjes) zijn blijven steken in de jaren 70/80.
- Digitalisering betekent voor filmtheaters fors investeren. In veel gevallen zal steun van de gemeente hiervoor noodzakelijk zijn. Maar digitalisering biedt ook voordelen voor de exploitatie:
 - o Er is minder menskracht nodig; constante kwaliteit!
 - o er kan sneller worden ingespeeld op de actualiteit (bijvoorbeeld debatten) en op het aanbod van andere culturele instellingen, bijvoorbeeld bij een festival
 - o digitalisering biedt mogelijkheden voor meer diversiteit en nieuwe content: voor programmering voor specifieke doelgroepen, zoals bijvoorbeeld kinderen.
- Samengevat: er is sprake van een groeiende markt voor de artistieke film, wat zal moeten leiden tot een uitbreiding van zalen en doeken. Gecombineerd met digitalisering zal dit leiden tot nog een diverser aanbod en een efficiëntere exploitatie.

Sterk en zwak

Zwak

- Filmtheaters zijn zich vaak te weinig bewust van de mogelijkheden tot onderlinge samenwerking, lokaal en in de regio. Voor 60% van de werkzaamheden zou je een gezamenlijke backoffice kunnen inrichten, bijvoorbeeld voor de inkoop en de marketing. Aangezien de (commerciële en artistieke) film slechts 50% van de bevolking bereikt, is bij publieksbereik nog wel het een en ander te winnen.
- Te vaak wordt nog gewerkt vanuit verouderde concepten en wordt er voornamelijk vanuit de programmering gedacht en onvoldoende vanuit de marketing. Ook veel accommodaties kunnen een

stuk beter. Technisch zijn ze soms nog hetzelfde als 20 jaar geleden, terwijl digitalisering en het publiek tegenwoordig andere eisen stellen.

- Vergeleken met de podia (VSCD en VNPF) is de branche nog zwak georganiseerd. Bij het Filmfonds was tot voor kort een consultant Filmvertoning belast met belangenbehartiging en advisering van filmtheaters en de provinciale en lokale overheden. Voor ondersteuning op het vlak van CAO's, technische zaken, kwaliteitsbewaking en marketing zijn de filmtheaters lid van brancheorganisatie NVB. Op het niveau van professionalisering, cultureel ondernemerschap, innovatie en expertmeetings is echter nog een slag te winnen.

Sterk

- Filmtheaters bereiken een groot publiek, en bezoek is de afgelopen jaren fors toegenomen. Daarnaast zijn filmtheaters min of meer de goedkoopste kunstvorm. Voor betrekkelijk weinig geld kunnen theaters ontwikkeld worden, kan geïnvesteerd worden in uitbreiding en kan daarmee het aanbod verbeteren en verbreden.

Kansen en bedreigingen

Kansen

- Kansen zitten bij het inzetten van filmtheaters op verdere professionalisering, uitbreiding van zalen en filmdoeken en in digitalisering. Het succes is heel dichtbij en grijpbaar.
- Filmtheaters moeten naast het vertonen van artistieke films ook inzetten op een meer optimale beleving door het publiek. Filmtheaters moeten goed bereikbaar zijn, in een veilig gebied liggen en goede horecavoorziening hebben. Dat betekent wel dat gemeentelijke investeringen in huisvesting (en in digitalisering) nodig zijn. Zonder investeringen is een 'state of the art filmtheater' niet mogelijk.
- Digitalisering leidt niet alleen tot meer mogelijkheden om een divers aanbod te brengen en sneller in te spelen op nieuwe ontwikkelingen, maar maakt ook toepassing van nieuwe concepten mogelijk. Er is een toenemende interesse in de gehele audiovisuele kunsten, waar filmtheaters aanvullend ook op in kunnen spelen.
- Ook educatie biedt grote kansen voor de toekomst. Een filmtheater zou zo bijvoorbeeld ook een uitstekende plek kunnen zijn om te debatteren over de nieuwe film van Michael Moore; *Capitalism; A Love Story*.

Bedreigingen

- Wanneer filmtheaters niet kunnen investeren in digitalisering, zullen ze terecht komen in een neerwaartse spiraal (minder flexibel, minder aanbod, minder aantrekkelijk voor publiek, hogere exploitatiekosten).
- Mogelijke bezuinigingen op de gemeentelijke begroting, onder andere als gevolg van bezuinigingen op het Gemeentefonds. Bezuinigen op filmtheaters lijkt misschien makkelijk door te voeren, maar is dat niet. Neem LUX in Nijmegen. Uit de opbrengsten uit film en horeca financiert LUX theater en debatten. De huisvestingslasten drukken echter bijzonder zwaar op LUX en worden gedekt uit een gemeentelijke subsidie.

Maatregelen

- Investeren in digitalisering en huisvesting. Om te voorkomen dat huisvestingslasten een molensteen om de nek van het filmtheater worden, zouden gemeenten ervoor kunnen kiezen die huisvestingslasten in een keer af te financieren.
- Om goed te kunnen functioneren hebben filmtheaters een volledige horecavergunning nodig.
- Gemeenten zouden aanvullend hierop bijzondere programmering kunnen subsidiëren en educatieve activiteiten van filmtheaters en scholen ondersteunen. Sommige gemeenten doen dat laatste al, door te voorzien in een netwerkfunctie (tussen scholen en instellingen).
- Er bestaat echter niet zoiets als een recept dat toepasbaar is op iedere stad. Wel zijn marketing en cultureel ondernemerschap de nieuwe sleutelwoorden waar veel meer aandacht aan zou moeten worden besteed. Neem bijvoorbeeld Almere, een nieuwe stad zonder filmhuiscultuur. Het filmtheater daar werd voorzien van huisvesting maar verder werd er geen vinger aan de pols gehouden. In Almere was het misschien beter geweest kleiner te beginnen met lagere ambities. Dan zou ook wat rustiger

gewerkt kunnen worden aan publieksbouw. Belangrijk is dat de gemeente een instelling in de startfase streng monitort. Hierdoor blijft de instelling zelf ook scherp. Het succes komt tenslotte niet vanzelf!

Ted Chiaradia was tot eind 2009 consulent filmvertoning bij het Filmfonds. Zijn werkzaamheden richtten zich op belangenbehartiging, advies en consultancywerk ten behoeve van filmtheaters en de provinciale en locale overheden. In januari zal een nieuwe invulling van de taken van de filmconsulent ondergebracht worden bij het nieuwe filminstituut, het Nederlands Filminstituut.

Mieke Conijn – Kunstenlab (CBK Deventer)

Meerwaarde

De meerwaarde van centra voor beeldende kunst (CBK's) zit in de bemiddeling tussen (meest individueel opererende) beeldende kunstenaars en de maatschappij. CBK's hebben als taak ervoor te zorgen dat beeldende kunst op de juiste plekken in de maatschappij terecht komt en een rol spelen en kunnen daarvoor veel verschillende instrumenten inzetten. Te denken valt aan:

- Het zichtbaar maken van hedendaagse beeldende kunst voor de bevolking, door kunstwerken tentoon te stellen, te documenteren, of uit te lenen en/of te verkopen;
- Het toevoegen van waarde en betekenis aan plekken, bijvoorbeeld door de toepassing van beeldende kunst in de openbare ruimte en het inzetten van kunstenaars bij de ontwikkeling van stedenbouwkundige plannen of bij de ontwikkeling van recreatieve en toeristische projecten.
- Kunsteducatie. CBK's werken actief mee aan Cultuur en Schoolprogramma's. Jonge kinderen kijken op een hele open manier naar kunst, oudere kinderen minder, omdat zij - onder andere via school - geleerd hebben op bepaalde manieren naar hun omgeving te kijken. Je kunt kinderen via beeldende kunst dingen leren zien wat buiten de bestaande kaders valt. Daarmee vergroot je hun vermogen op een creatieve manier naar hun omgeving te kijken en problemen op te lossen.
- Het stimuleren van innovatie. Door kunstenaars te koppelen aan bedrijven kunnen innovatieve producten ontstaan. Het Kunstenlab koppelt bijvoorbeeld kunstenaars en ondernemers in een creatieve coachpool. Kunstenaars laten ondernemers op andere manieren naar hun bedrijf kijken, wat tot nieuwe inzichten leidt.
- Sociale cohesie: kunstenaars worden in toenemende mate ingezet bij de herstructurering van wijken (bijvoorbeeld in opdracht van woningbouwverenigingen). Het gaat vaak om meerjarige projecten waarbij partijen intensief met elkaar samenwerken. Kunstenaars worden door bewoners gezien als niet-belanghebbend en worden eerder vertrouwd.

Droomscenario

Beeldende kunst wordt niet gezien als 'toefje slagroom op de cake', maar als essentieel element voor het functioneren van de maatschappij. Beeldende kunst en beeldende kunstenaars nemen een vanzelfsprekende plaats daarin in. Beeldende kunst wordt niet alleen gewaardeerd voor het plezier en genot dat het kijken ernaar brengt, maar ook voor de nieuwe manieren waarop naar bestaande feiten en verhalen wordt gekeken.

Ontwikkelingen

Maatschappelijk:

Er is in toenemende mate sprake van een 'beleviseconomie'; een economie waarin niet zozeer een product of dienst centraal staat, maar een met dat product of dienst geassocieerde beleving. En het visualiseren van 'beleving' is iets dat kunstenaars bij uitstek goed kunnen. Daaraan kleven ook gevaren. Indien beeldende kunst louter voor functionele doelen wordt ingezet, verwordt het tot maatschappelijk glijmiddel. Kunstenlab wijst dergelijke projecten steeds vaker af.

Sector

- Het aantal CBK's groeit langzaam aan. Steeds meer gemeenten zien de voordelen van een organisatie die een aantal uitvoerende taken op het terrein van de hedendaagse beeldende kunst op zich neemt. CBK's zitten dicht op de ontwikkelingen in de beeldende kunst en kunnen daar flexibeler op inspelen dan gemeenten zelf. Meestal worden deze taken aangehaakt bij een al bestaande plaatselijke kunstuitleen.
- Het aantal commerciële kunstuitlenen explodeert. Er zijn weinig kunstverkoopconcepten zo succesvol geweest als het uitleen/inhuurmodel.
- De beeldende kunstsector is enorm versplinterd en die versplintering lijkt alleen maar groter te worden. Er bestaat geen brancheorganisatie, noch is voorzien in een sectorinstituut. Gezamenlijke strategievorming, onderzoek, belangenbehartiging en promotie ontbreekt daardoor.
 - o De Federatie Kunstbemiddeling (FK), waarin de meeste non-profit kunstuitlenen en CBK's verenigd waren, is in liquidatie. Divergerende belangen speelden een rol, maar ook het feit dat de FK geen gesprekspartner meer was voor de landelijke overheid. Een aantal grote CBK's is wel aangesloten bij het Landelijk Overleg Documentatiecentra Beeldende Kunst. Daarnaast

bestaat er een Landelijk Overleg Kunst in Opdracht (LOKO) dat o.a. eens per jaar een symposium organiseert.

- o Ik heb de indruk dat kunstenaars steeds individueler opereren, en minder dan vroeger lid zijn van een plaatselijke of landelijke vereniging. Kunstenaarsinitiatieven bestaan nog wel, maar zijn veelal van rol veranderd: van experimentele expositieplekken in groepjes kunstenaars die tijdelijk samen aan een opdracht of project werken. Kunstenaars hebben steeds vaker een gemengde beroepspraktijk met werkzaamheden binnen en buiten de kunsten. Voor het maken van kunst in opdracht van overheden en bedrijven is het hebben van bepaalde competenties van groter belang dan vakmatige specialisatie. Het kunstvakonderwijs zou studenten daar beter op voor kunnen bereiden.
- o Contacten tussen CBK's en galleries en kunstmusea spelen zich vooral op lokaal niveau af. Er wordt samengewerkt wanneer er concreet aanleiding voor is, bijvoorbeeld bij een manifestatie of tentoonstelling.

Overheid

- Overheidssubsidies voor m.n. autonome beeldende kunst lijken schraler te zijn geworden. De Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving leidde oorspronkelijk tot meer middelen bij gemeenten en provincies voor beeldende kunst, maar veranderingen die sindsdien zijn doorgevoerd hebben soms minder gunstige effecten gehad. Wanneer geld wordt verplaatst, drogen vaak ook autonome middelen op, terwijl bij ontvangende overheden de toedeling van extra geld kan leiden tot substitutie.
Voorbeelden:
 - o De recente overheveling van geldstroommiddelen van provincies naar grote steden leidde niet alleen tot minder/afbouw van financiering door provincies van een aantal CBK's en beeldend kunstprojecten in kleine gemeenten, maar in sommige provincies ook tot vermindering van het autonome budget voor beeldende kunst. De in 2005 ingevoerde voorwaarde dat de Geldstroom niet besteed mocht worden aan individuele subsidies voor kunstenaars en collectievorming van kunstuitlenen heeft vergelijkbare effecten gehad.
 - o Overheveling van middelen van de ene naar de andere overheid kan leiden tot substitutie van autonoom geld.
- Bezuinigingen op het provincie- en gemeentefonds:
 - o Deze kunnen slecht uitpakken voor instellingen en kunstenaars die door beide overheden worden gefinancierd (stapeling van bezuinigingen).
 - o Er valt relatief makkelijk te bezuinigen op regelingen voor projecten, opdrachten en subsidies voor kunstenaars. Bezuinigen op het beeldende kunst zou je kunnen vergelijken met het bezuinigen op R&D door een bedrijf: misschien levert het wat geld op op de korte termijn, maar voor het voortbestaan van het bedrijf op de lange termijn is het desastreus.
- Bureaucratie. De neiging bestaat alles dicht te regelen om risico's uit te sluiten. Voor toepassing van beeldende kunst in de openbare ruimte levert dit veel ergernis op.

Sterk en zwak

Sterk

- De waarde van beeldende kunst voor de maatschappij wordt steeds vaker onderkend.
- CBK's zijn laagdrempelig en zien wat er 'op de grond' gebeurt en kunnen daar snel op inspelen.

Zwak:

- De versnippering van het beeldend kunstveld, met als gevolg: minder publieke uitstraling maar ook minder zelfvertrouwen,

Kansen en bedreigingen

Kans

- Uitbouw van de maatschappelijke potenties van beeldende kunst door inzet ervan bij ruimtelijke ordening en voor kunsteducatie, innovatie en sociale cohesie

Bedreiging

- Bezuinigingen, vooral op autonome beeldende kunst.
- Toename regeldruk.

Maatregelen:

- Versimpel regelgeving als het gaat om het plaatsen van beeldende kunst in de openbare ruimte: deze regels zijn niet gericht op het realiseren ervan. Zorg voor een aparte 'kunstvergunning'
- Denk bij toepassing van kunst in wijken niet vanuit een 'maakbare' samenleving (waarbij beeldende kunst als glijmiddel wordt gebruikt), maar ga na waar creatieve krachten in de eigen gemeente zitten en stimuleer die.
- Laat voldoende ruimte over op de gemeentebegroting voor het stimuleren van projecten, opdrachten en individuele subsidies voor kunstenaars. Kunst is de R&D voor de maatschappij, bezuinig het niet kapot.
- Cultuureducatie op school is nu de verantwoordelijkheid van de school zelf. Bekijk of je als gemeente toch heldere afspraken kunt maken over het curriculum. Kunst moet meer zijn dan het snoepje van de week, maar op een structurele manier gekoppeld worden aan leerdoelen.
- Als een gemeente zich profileert als cultuurstad, bedenk dan wat dat betekent voor de ambtelijke organisatie, voor de verdeling van de wethoudersposten en voor het beleid.
- Integrale beleidsvorming: stop beeldende kunst niet in een apart hokje, maar integreer het in beleidsterreinen die er nut van hebben. De afdeling cultuur moet niet losstaan van economie of toerisme. Zorg voor voldoende kennis in het ambtelijk apparaat over regelgeving van andere overheden, bijvoorbeeld over de mogelijkheden voor EU-subsidies (vb Leader – plattelandssubsidies). Waar het om gaat is, dat ambtenaren zoveel mogelijk kansen zien en gebruiken.

Voorbeelden van goede praktijk

- Stroom Den Haag (projecten over de relatie tussen beeldende kunst en architectuur en stedenbouw, debat)
- CBK Rotterdam (aandacht voor individuele kunstenaars)
- CBK Amsterdam Zuidoost (speelt goed in op de eigen, lokale omgeving, zowel voor kunstenaars voor publiek).

Mieke Conijn is directeur van het Kunstenlab (voorheen CBK Deventer).

Het Kunstenlab organiseert tentoonstellingen op het gebied van hedendaagse beeldende kunst waarbij onderzoek, experiment en de aandacht voor grensgebieden richtinggevend zijn. Het Kunstenlab beschikt over een kunstuitleen, een servicebureau voor kunstenaars, organiseert educatieve projecten, participatieprojecten in wijken, public space projecten, verstrekt opdrachten en bemiddelt en stimuleert in verhuur van ateliers en werkruimtes

Lineke Burghout en Marc Altink - NAPK

Meerwaarde

- Podiumkunstgezelschappen dragen bij aan een waardevol en divers cultureel aanbod voor inwoners van gemeenten. Het gaat hierbij zowel om de overdracht van cultuurhistorisch erfgoed als om nieuwe producties die een artistieke vertaling geven van hedendaagse ontwikkelingen. Indien de financiering ervan alleen aan marktpartijen wordt overgelaten zou heel veel niet tot stand komen.
- De continue beschikbaarheid van een divers en kwalitatief hoogwaardig podiumkunstenaanbod in gemeenten is een belangrijke factor voor de aantrekkingskracht van gemeenten op creatieve, hoogopgeleide burgers, en indirect voor het vestigingsklimaat voor bedrijven.
- Vooral in de grote steden investeren gezelschappen fors in cultuuroverdracht, participatie en talentontwikkeling in lokale gemeenschappen. Daarmee leveren zij tevens bijdrage aan maatschappelijke verankering van verschillende groepen burgers.

Droomscenario

- Gemeenten en gezelschappen stellen gemeenschappelijk de te bereiken doelen vast. Duidelijk is dat beide partijen nut hebben voor elkaar en beide partijen samen de regie hebben. Gemeenten zijn trots op de in de gemeente gevestigde gezelschappen en zien deze als visitekaartje voor de stad. Gemeenten hebben een duidelijke visie op wat ze via de gezelschappen willen bereiken. De gezelschappen spelen van hun kant in op de specifieke omstandigheden van hun vestigingsplaats/regio.
- Bij gezelschappen met een bovengemeentelijke of bovenprovinciale functie sluiten de advisering en besluitvorming van financierende overheden goed op elkaar aan. Over het onderdeel artistieke kwaliteit adviseert slechts één orgaan.
- Podiumkunstinstellingen binnen een gemeente werken onderling nauw samen, zowel op het gebied van marketing als in het komen tot (en uitdragen van) een visie op hun bijdrage aan het gemeentelijk cultuurbeleid. Gezelschappen zoeken tevens samenwerking met bedrijven in hun gemeenten buiten de cultuursector.

Ontwikkelingen

- De orkesten hebben te maken met de laatste generatie 'vast' publiek, dat bezig is te vergrijzen.
 - o Op dit moment draagt die vergrijzing bij aan hoge bezoekersaantallen.
 - o Daar staat tegenover dat nieuwe generaties als gevolg van maatschappelijke veranderingen (popcultuur, invloed elektronische media) niet automatisch geïnitieerd zijn in de klassieke muziek. Dat geldt ook voor nieuwe Nederlanders.
- Bij vooral – vooral jongere, niet rijks gesubsidieerde – gezelschappen is sprake van voortgaande diversificatie van inkomsten. Ze halen middelen binnen uit projecten en uit ongebruikelijkere fondsen. Door genoeg te nemen met kleine bedragen van veel financiers krijgen ze toch de begroting rond. Een voorbeeld hiervan is jeugddansgroep De Stilte uit Breda. Mogelijk nadeel is dat in economisch neergaand tij je met meerdere bezuinigende overheden of zich terugtrekkende sponsors tegelijkertijd te maken kunt krijgen.
- De laatste jaren zijn er in rap tempo nieuwe podia bijgebouwd of verbouwd. Gemeenten hebben zeer veel geld geïnvesteerd in nieuwe podia terwijl de middelen voor exploitatie vaak veel te krap zijn of ontbreken. Aan de andere kant bestaat slechts 13% van het aanbod op Nederlandse podia uit gesubsidieerd aanbod en is het voor jonge gezelschappen zonder naamsbekendheid bij het grote publiek niet makkelijk om geprogrammeerd te worden.
- De bereikbaarheid van binnensteden en de mogelijkheden in de buurt van podia te parkeren voor een niet al te hoog bedrag nemen af.

Sterk en zwak

Zwak

- Veel podiumkunstenaars zijn vooral bezig met hun vak. Dat belemmert hen soms zaken in breder perspectief dan het artistieke te zien.

Sterk

- Zwak = ook sterk. Podiumkunstenaars zijn enorme doorzetters en volhouders, die door soms door riemen en ruiten gaan om hun productie op de planken te krijgen.

Kansen en bedreigingen

Bedreigingen

- Afnemende legitimatie van subsidie van gezelschappen wanneer jongeren weinig gebruik maken van het aanbod, of indien de bevolking van een stad voor een steeds groter deel uit nieuwe Nederlanders bestaat.

Kansen

- Mensen zijn als gevolg van de overvloed aan elektronische media steeds meer op zoek naar 'live' ervaringen. Dat biedt enorme kansen voor orkesten en gezelschappen, waar zij in hun marketing op in kunnen spelen. Zo zouden zij bijvoorbeeld veel beter naar het aanbod van elkaar kunnen verwijzen ('Vond u dit leuk? Dan is ook deze voorstelling van groep X iets voor u!').
- Een andere kans ligt in het zich expliciet richten op nieuwe publieksgroep(en)

Mogelijke maatregelen

Nalaten

- Niet als gemeente ook nog eens oordelen over artistieke kwaliteit, als dat landelijk al is gebeurd.
- Niet als gemeente nieuwe kostbare podia neerzetten als er onvoldoende middelen zijn voor de exploitatie ervan.

Doen

- Ondersteun als gemeente de inzet van plaatselijke gezelschappen (al dan niet in samenwerking met andere partijen) voor talentontwikkeling, cultuuroverdracht en participatie.
- Jong talent is in de eerste plaats vooral: lokaal talent. Gemeenten kunnen jong talent de kans geven om zich te ontwikkelen, bijvoorbeeld door huisvesting en projectsubsidies te geven.
- Als je als gemeente wil investeren in podiumkunstgezelschappen, kijk dan eerst wat er al lokaal is aan groepen en initiatieven. Het is beter te investeren in (talent-)ontwikkeling van wat binnen de eigen gemeente ontstaat dan iets van buiten te importeren. Een voorbeeld van een regionaal stevig geworteld gezelschap is Introdans.
- Voor een divers en levendig podiumkunstaanbod in stad en streek zouden gemeenten regionaal tot afstemming moeten komen over zowel de programmering, de instandhouding van podiumkunstinstanties, de eventuele bouw van nieuwe podia, de professionalisering van de marketing en promotie van bestaande kleinere podia en het eventueel verstrekken van programmeringssubsidies.

Marc Altink is directeur a.i. van de Nederlandse Associatie voor Podiumkunsten (NAPK)

Lineke Burghout is senior beleidsmedewerker bij de NAPK

Dingeman Kuilman - Premsele

Meerwaarde

- Vormgeving is de 'haarlemmerolie' voor de creatieve industrie, de motor voor economische groei van moderne steden.
- Via vormgeving kun je als gemeente je zowel de publieke ruimte als je dienstverlening aan burgers (bijvoorbeeld op het terrein van communicatie) verbeteren
- Design en mode bieden mogelijkheden tot profilering van de stad.

Droomscenario

Gemeenten lopen (weer) voorop bij vernieuwend opdrachtgeverschap. In Nederland bestond een lange traditie op dit terrein, maar deze is onder invloed van marktwerking en privatisering teloor gegaan. De sociaal-culturele kant van het opdrachtgeverschap van de overheid is daarmee naar de achtergrond verdwenen.

Ontwikkelingen

Maatschappelijk

Als gevolg van de globalisering is er een hernieuwde aandacht voor het lokale: niet alleen voor erfgoed maar ook voor (ambachtelijke) producten die zich onderscheiden en iets laten zien van de lokale identiteit.

Sector

De ontwerpsector richt zich steeds meer op nieuwe gebieden. Het gaat niet alleen meer om het ontwerpen van een stoel of een vaasje, maar om het oplossen van stedelijke problematiek. In Amsterdam buigen ontwerpers zich bijvoorbeeld over de infrastructuur in het gebied rond het Olympisch stadion.

Overheid

- Er is een wildgroei aan evenementen op het terrein van vormgeving. Heel veel gemeenten willen zich profileren met design of mode. Daardoor dreigt verlies aan slagkracht in internationaal perspectief. Amsterdam is als modestad niet vergelijkbaar met Parijs en Arnhem al helemaal niet. Steden in Nederland moeten samenwerking zoeken bij internationale profilering. Hoe langer je daarmee wacht, hoe moeilijker het wordt om daadwerkelijk een internationaal profiel neer te zetten.
- Effecten mogelijke bezuinigingen. In de afgelopen jaren is door een aantal steden en provincies veel geld in de ontwerpsector geïnvesteerd door verbinding van cultuurgeld met middelen van economische zaken (o.a. 'Pieken in de Delta', Europese fondsen), meestal via matchingsconstructies. Het programma 'Pieken in de Delta' is verlengd, maar hangt af van cofinanciering door provincies en gemeenten. Als gemeenten afhaken valt het programma stil. Daarnaast valt te verwachten dat steden het 'geijkte' instrumentarium voor de creatieve industrie (broedplaatsen/incubators en innovatiefondsen) strenger op effectiviteit zullen bekijken. Belangrijk is dat er voldoende mogelijkheden voor innovatie en experiment overblijven.

Sterk en zwak

Sterk: het talent in Nederland en de kwaliteit van de opleidingen

Zwak: gebrek aan samenhang, 'ieder voor zich', het onvermogen – niet alleen van de ontwerpsector, maar ook van de steden en musea - om samen te werken vanuit een nationaal perspectief.

Kansen en bedreigingen

Kansen

- Ontwerp zou een grotere rol kunnen spelen bij het oplossen van problemen. Bijvoorbeeld op het terrein van duurzaamheid, economische innovatie (lokale ambachtelijke productie); dienstverlening op het terrein van de zorg en het verbeteren en vernieuwen van het onderwijs.
- Design en mode hebben een groot verbindend potentieel. Ze verbinden kunst met commercie, en zijn - eerder dan autonome kunst – een uitdrukking van de populaire cultuur. Design en mode kunnen het cultuurbeleid van een stad versterken en nieuwe richtingen geven.

Bedreigingen

- Internationaal gezien wordt de concurrentie steeds sterker. In een steeds groter deel van de wereld zijn goede vormgevers actief. Nederlandse vormgevers zijn nog niet gewend aan globale concurrentie.
- Hetzelfde geldt voor steden. Citymarketing is een illusie. Dat geldt nog meer voor het idee dat je als stad zelfstandig relaties met een land als China kan aanknopen. Verregaande samenwerking bij internationale promotie is noodzakelijk om de huidige positie van Nederlands design te handhaven.
- Het financiële en economische klimaat is op dit moment niet vruchtbaar voor innovatie en experiment.

Maatregelen

- In Eindhoven is een wethouder design en dat werkt daar goed. Maar ook in andere steden zal ontkooking van het beleid, waarbij kunst, economie en ruimtelijke ordening veel meer op elkaar betrokken worden, een gunstig effect kunnen hebben. Investeer in integraal beleid. Maak naast een agenda voor economische innovatie ook een agenda voor maatschappelijke innovatie (publieke ruimte, onderwijs, zorg, wijken) en betrek ontwerpers bij de uitvoering.
- Verbeter de kwaliteit van het gemeentelijk opdrachtgeverschap, door voor voldoende inhoudelijke betrokkenheid op ambtelijk en politiek niveau te zorgen. Hanteer hierbij volwassen kwaliteitsnormen: kijk dus verder dan de eigen stad. Maak wat je doet zichtbaar voor je burgers. Lokale architectuurcentra zouden wellicht hierbij ingeschakeld kunnen worden.
- Zorg bij financiering (opdrachten en subsidies) voor voldoende ruimte voor experiment en innovatie. Bundel geld uit verschillende bronnen (ruimtelijke ordening, zorg, onderwijs, cultuur, economie).
- Maak het creatieve ondernemers makkelijker een bedrijf op te starten, onder andere door te zorgen voor een zo laag mogelijke regeldruk en leningen/subsidies te verstrekken voor aanloopkosten en investeringen
- Faciliteer platforms van ontwerpers en maak gebruik van hun expertise.

Voorbeelden van een goede praktijk:

Gemeentelijke plannen:

- Arnhem / mode (ook stedelijke ontwikkeling);
- Breda / beeldcultuur en grafische vormgeving (inclusief nieuw museum);
- Eindhoven.

Wat ik verder heel bijzonder vind:

- de ontwikkeling van het Audax Textielmuseum in Tilburg: stapsgewijs, vanuit lokale verbondenheid steeds meer een internationale positie verwervend;
- de ontwikkeling van een industriegebouw in Eindhoven door Piet Hein Eek.

Dingeman Kuilman is directeur van Premsele, Stichting voor Nederlandse vormgeving

Tonny Holtrust - ArtEZ

Meerwaarde

Het kunstonderwijs is een motor van vernieuwing voor de kunsten. Naast een intrinsieke en een maatschappelijke waarde heeft innovatie in de kunsten ook een steeds belangrijker economisch effect.³ Op de kunstopleidingen wordt creatief talent voor de kenniseconomie van de toekomst opgeleid. Creativiteit is van toenemend belang voor de groei van de Nederlandse economie en daarmee ook voor de internationale positie van Nederland.

Droomscenario

Meer vanuit mondiaal perspectief naar Nederlandse en stedelijke kunstvoorzieningen kijken en minder met de beperkte blik van het korte-termijn-eigenbelang. Rijk en provincie moeten steden helpen om zich aan profileringsafspraken te houden en stevigere keuzen te maken in wat voor pakket aan culturele voorzieningen zij boven het basisniveau aanbieden. Je kunt geld maar een keer uitgeven; kies dan voor kwaliteit en niet voor kwantiteit. Daarnaast zouden steden vanuit hun culturele profilering beter samen kunnen werken. Te denken valt aan gezamenlijke investeringen, programmering en promotie. Een voorbeeld hiervan is de vormgevingsmanifestatie Utrecht Manifest, ondersteund door de Prensela Stichting, Utrecht en Amsterdam.

Ontwikkelingen

Maatschappelijk

- Technologisering: fysiek en virtueel (e-culture, social networking, global-local)
- Interculturalisering: als de culturele sector deze ontwikkeling niet oppakt, voldoet zij niet aan de eisen van deze tijd
- Duurzaamheid wordt een steeds belangrijker maatschappelijk thema.
- Economisering: alles wordt gezien in economisch perspectief (heeft voor- en nadelen)
- Globalisering en verschuiving in de wereldorde naar Azië: in Nederland wordt dit traag opgepakt. Voor de economische en culturele verhoudingen zal dit grote gevolgen hebben. Nederland zal op een effectievere manier – minder versplinterd – haar belangen moeten behartigen. Glocalisering: vanwege globalisering en internet wordt het lokale belangrijker.

Kunstonderwijs:

- Kunstonderwijs verandert onder invloed van genoemde ontwikkelingen, zij het soms erg traag.
- Interculturalisering: het kunstonderwijs is nog te 'wit' en daarmee geen weerspiegeling van de maatschappij. Een van de oorzaken is dat allochtone ouders weinig enthousiast zijn over kunstopleidingen. Zij stimuleren hun kinderen liever in beroepen die financiële zekerheid en status bieden. Een andere reden is dat in het Nederlandse onderwijs op te jonge leeftijd moet worden voorgesorteerd. Kinderen met een ander profiel dan 'cultuur en maatschappij' komen niet snel bij het kunstonderwijs als vervolgopleiding uit, terwijl ze misschien daar wel talent voor hebben. Het openhouden van zoveel mogelijk wegen naar het kunstonderwijs is daarom van belang. Gemeenten kunnen daarbij helpen, bijvoorbeeld via steun aan kunsteducatie en amateurkunst.
- In de landelijke politiek denkt men bij bezuinigingen al gauw aan het kunstonderwijs, terwijl dit relatief weinig oplevert. Volgens sommige leden van de Tweede Kamer kan de uitstroom van studenten kan met de helft omlaag. Daarbij laten zij zich leiden door verouderde beelden: ze maken bijvoorbeeld geen onderscheid tussen autonome beeldende kunst en vormgeving; kunstonderwijs zou opleiden voor de bijstand en slecht functioneren. Uit recente accreditatierapporten blijkt echter dat het hoger kunstonderwijs goed presteert. Ook houden kamerleden onvoldoende rekening met het feit dat de meeste jonge kunstenaars een gemengde beroepspraktijk hebben (hun brood verdienen met meerdere bezigheden) en met het toenemend economisch belang van creativiteit voor economische groei in het algemeen.
- De houding van gemeenten tegenover 'hun' kunstonderwijsinstellingen is over het algemeen heel wat positiever dan die van sommige kamerleden. In de gemeente Enschede bijvoorbeeld wonen veel beeldende kunstenaars. De stad ziet daar juist de voordelen van in en heeft samen met de provincie

³ Zie verder: Tonny Holtrust, *Kunst, design en innovatie – creatief talent voor de kenniseconomie*. Uitgave Overleg Beeldende Kunsten, 2009.

Overijssel in een convenant met ArtEZ afspraken gemaakt over tal van activiteiten en samenwerkingsvormen op het raakvlak van kunst en creatieve industrie. De stad heeft oog voor zowel de lokale als internationale belangen.⁴

Gemeenten

- Culturele instellingen dringen aan op reële financiering van voorzieningen en dat is op zich terecht. Maar iets 'goed' doen is meestal niet goedkoop, een extra reden om zeer zorgvuldig te kiezen en niet als gemeente van alles een beetje te willen hebben.
- Er is een trend culturele functies met andere functies samen te voegen in multiplexen. Dat gebeurt soms meer uit efficiency- dan uit inhoudelijke overwegingen. Het betrekken van een projectontwikkelaar of een woningbouwvereniging maakt het plaatje financieel haalbaar. De vraag is of dergelijke complexen op lange termijn allemaal goed zullen functioneren.

Sterk en zwak

Zwak

- Een groot probleem in het kunstonderwijs is de vergrijzing. Oudere leidinggevendenden die hun hele of halve werkend leven op dezelfde plek zitten, zijn van waarde vanwege hun expertise, maar een ernstige belemmering om noodzakelijke veranderingen door te voeren. Mobiliteitsbeleid was tot enkele jaren geleden non-existent in deze sector.
- Tot voor kort waren kunstacademies gesloten bolwerken, met hun rug naar de samenleving. Het doorvertalen van maatschappelijke veranderingen was een groot probleem. Een hoofddocent die 20 jaar geleden is aangetrokken om zijn inhoudelijke vakkennis, verandert niet zomaar in een ondernemende leidinggevende. Ook docenten werden vroeger niet uitgekozen op ondernemerschap. Maar dat is de laatste jaren snel veranderd.

Sterk

- Vernieuwde kunstopleidingen zijn kleine maar verbazend effectieve aanjagers van creatieve energie in de samenleving.
- De kwaliteit van Nederlandse kunstopleidingen staat internationaal hoog aangeschreven.

Kansen en bedreigingen

Kansen

- Kunstopleidingen kunnen een stimulerende rol spelen in de culturele infrastructuur van stad en land: bij interculturele interactie, de integratie van cultuur in het onderwijs, bijscholing van amateurkunstenaars, de versterking van creatieve dienstverlening, het vinden van duurzame oplossingen en bij de verhoging van de attractiewaarde voor toerisme. Het stimuleren van creativiteit en innovatie wordt immers in vele beleidsnota's als cruciaal gezien voor het welzijn van de kenniseconomie in Europa.

Bedreigingen

- Voor het kunstonderwijs is de sterk toegenomen onderwijsbureaucratie een bedreiging, zowel onder invloed van Haagse regelgeving als onderwijskundigen. Een enorme vloed van verantwoordingsplichten, regeltjes, enquêtes wordt over het kunstonderwijs uitgestort. Niet de opleidingen zelf maar de externe regelgeving en de interne diensten van hogescholen zijn leidend in de processen. Op Europees niveau is in 1 A4-tje het internationale beleidskader voor het hoger onderwijs samengevat. Vervolgens gaan allerlei belanghebbende intermediairs daarmee aan de haal om onnodige uitwerkingen te produceren.
- Voor de culturele infrastructuur is de grootste bedreiging de versplintering van middelen, op alle niveaus, waardoor de kracht van kunst, cultuur en economie verzwakt.
 - o ArtEZ heeft bijvoorbeeld een gerenommeerde modeafdeling en Arnhem speelt daarop in door samen met de provincie Gelderland de Mode Biënnale te ondersteunen. Samenwerking

⁴ Intentieverklaring 2009-2012 ArtEZ Art & Design Enschede (AKI), gemeente Enschede, provincie Overijssel (22 september 2009)

met de Amsterdam Fashion Week zou de internationale uitstraling ten goede komen, want voor een Japanse bezoeker is Arnhem een voorstad van Amsterdam. Probeer de zaken eens uit internationaal perspectief te zien en ga niet twee steden in Nederland als modestad op de kaart proberen te zetten!

Maatregelen

- Keuzes maken in cultuurbeleid: probeer niet in elke stad een schouwburg, middenzalen en kleine zalen, concertzaal, popodium en compleet arsenaal aan musea overeind te houden. Laat via beleid en investeringen de profilering van kunstonderwijsinstellingen en culturele voorzieningen op elkaar aansluiten, zodat zij elkaar versterken. Bevorder relevante samenwerking tussen steden om Nederland internationaal op de kaart te zetten.
- Voor cultuurbeleid zou gedacht kunnen worden aan minder bestuurslagen of aan een verregaande samenwerking op het niveau van landsdelen.
- Gemeenten waar kunstvakopleiding(en) gevestigd zijn, kunnen met die opleiding(en) afspraken kunnen maken over tal van activiteiten en samenwerkingsvormen op het raakvlak van kunst en creatieve industrie, interculturele interactie, de integratie van cultuur in het onderwijs, bijscholing van amateurkunstenaars, de toepassing van duurzame oplossingen en over de vergroting van de attractiewaarde voor toerisme. Deze gemeenten zouden tevens het pleidooi van 'hun' kunstvakopleidingen voor het ontwikkelen van een aantrekkelijk aanbod van goed geprofileerde Masteropleidingen in internationaal perspectief kunnen ondersteunen.

Tonny Holtrust is directeur van de faculteit BKV van ArtEZ, Hogeschool voor de Kunsten.

Chris Bouma – SKAR

Meerwaarde

Kunst wordt gezien als spiegel van de ziel en kunstenaars als dwarsdenkers die hun publiek op een ander been zetten. Het ondersteunen van kunst werd tot voor kort gezien als teken van beschaving. Die oude legitimatie is echter aan het afbrokkelen.

Sinds Richard Florida is het gebruikelijk om investeringen in kunst te legitimeren aan de hand van hun bijdrage aan de aantrekkelijkheid van de stad en hun economische betekenis. Maar tot nu toe heeft niemand kunnen bewijzen wat precies de bijdrage is van kunst. Gerard Marlet (Atlas Nederlandse Gemeenten) geeft aan dat de aanwezigheid van podia een positief effect heeft op de aantrekkelijkheid van een stad, en daarmee indirect op de economische groeimogelijkheden ervan. Maar voor alleen de kunstproductie treft hij die effecten niet aan.⁵

Dus gaat het mijns inziens nog steeds om het inhoudelijk rendement van kunst. Wat is een stad zonder kunst? Zonder de creatieve inbreng van kunstenaars geen verbeelding, geen betekenisvolle verhalen, geen muziek die raakt. Als je de ondersteuning van kunst toch in economische zin zou willen legitimeren: vergelijk het dan met research en development in het bedrijfsleven. R&D verdient nooit geld voor een bedrijf, maar ieder bedrijf dat de R&D-functie wegsnijdt, is op den duur ten dode opgeschreven.

Droomscenario

- Iedere stad zou een aantal verzamel panden in eigendom of beheer moeten hebben waarin kunstenaars uit verschillende disciplines betaalbaar voor een bepaalde contractperiode een ruimte kunnen huren. Gemeenten kunnen synergie (en daarmee innovatie) stimuleren, door kunstenaars uit verschillende disciplines en met mensen uit andere creatieve beroepen (productontwerpers, architecten, reclame ed) samen in deze panden onder te brengen.
- Gemeenten zetten in op de doorverhuur van leegstaand vastgoed aan kunstenaars. Daarmee creëer je een win-winsituatie voor alle partijen. Dode plekken in de stad komen weer tot leven, de projectontwikkelaar krijgt inkomsten en de kunstenaar een betaalbare werkplek.

Ontwikkelingen:

Kunstenaars

- Veranderende inkomensvorming kunstenaars. De beroepsgroep is niet meer dezelfde als tien jaar geleden. Kunstenaars zijn veel flexibeler geworden in hun inkomstenverwerving, werk buiten de kunsten en werk in opdracht maken, naast de productie van autonome kunst, deel uit van de beroepspraktijk. 'Subsidie is ook onvrijheid' (Jonas Staal).
- Huur van woon- en werkruimte is in Nederlandse steden meestal behoorlijk duur. Er is een trend onder beeldend kunstenaars naar een stad als Berlijn te verkassen. Een stad waar woon- en werkruimte goedkoop is en kunstenaars gemakkelijk ideeën met elkaar kunnen uitwisselen en bovenop nieuwe artistieke ontwikkelingen zitten.

Vastgoed

- Er is veel leegstand onder kantoorpanden. Maar voorlopig zullen veel eigenaren niet van hun vastgoed afwillen om te voorkomen dat de panden met verlies moeten worden verkocht.
- Door het strafbaar stellen van kraken (Antikraakwet) is het niet meer noodzakelijk voor eigenaren om leegstaande panden tijdelijk antikraak te laten bewonen.
- In de praktijk zullen veel eigenaren het aantrekkelijk gaan vinden om inkomsten uit tijdelijke verhuur te verwerven.

Gemeenten

- Steeds meer gemeenten rekenen 'marktconforme' huurprijzen aan culturele instellingen. Hoewel 'vestzak-broekzak'-constructie voor de gemeente zelf, is dit meestal ten nadele van de culturele instellingen. De kosten voor huisvesting stijgen. De vraag is of deze kosten volledig uit het cultuurbudget van de gemeente zullen worden gecompenseerd, en als dat zo is, of dit niet ten nadele gaat van andere posten op de cultuurbegroting (kleine organisaties buiten de meerjarenfinanciering, subsidies voor projecten en kunstenaars)

⁵ Gerard Marlet, *De aantrekkelijke stad. Moderne locatietheorieën en de aantrekkingskracht van Nederlandse steden* (VOC Uitgevers, 2009).

Sterk en zwak

Zwak:

Meestal wordt huisvesting van kunstenaars overgelaten aan een zelforganisatie van kunstenaars die dan de toewijzing van werkruimten verzorgt, terwijl het beheer van het pand ligt bij de eigenaar: een gemeentelijke dienst, een projectontwikkelaar of een woningbouwcorporatie.

- De zelforganisatie heeft meestal niets te zeggen over het beheer en ook geen middelen om zelf panden aan te kopen of op te knappen.
- Het beheer van de panden ligt bij partijen buiten de kunstsector, met weinig kennis van de beroepsuitoefening en behoeften van kunstenaars. Onderhoud blijft vaak achterwege.

[Vgl: Bij SKAR liggen toewijzing en beheer in een hand. SKAR heeft panden zelf in eigendom of beheer en steekt de opbrengsten ook weer in uitbreiding van het aantal panden en/of het opknappen ervan.]

Sterk:

- Kunstenaars zijn heel zelfredzaam, ze zoeken elkaar op in allerlei stichtingen, bedrijfjes etc.
- Uit onderzoek in Rotterdam blijkt dat projecten van kunstenaars en het vestigen van kunstenaarspanden in herstructureringswijken zoals binnen het 'Pact op Zuid' een gunstige uitwerking op die wijken heeft. Een project als 'Suit it Yourself (het ontwerpen van kleding in samenwerking met actieve handwerkgroepen die gevestigd zijn in de wijk) draagt bij aan de herwaardering van de ambachten, dat is wat achterstandswijken nodig hebben; waardering voor het werken met je handen. Kunst en toegepaste kunst draagt daaraan bij

Kansen en bedreigingen

Kansen

- De aanwezigheid van leegstaande panden benutten voor tijdelijke en werkruimte voor kunstenaars

Bedreigingen

- Het opleggen van marktconforme huren aan kwetsbare culturele organisaties

Maatregelen:

- Gemeenten denken na wat 'creatieve industrie' concreet voor hun gemeente inhoudt en wat ze ermee willen. In Rotterdam wil iedere deelgemeente wel iets doen met creatieve industrie. Maar dat is natuurlijk waanzin: het zou leiden tot een enorme verdunning van creatief talent over de stad en tot isolatie van kunstenaars.
- Gemeenten houden op met het voeren van een 'broedplaatsenbeleid' dat van bovenaf georganiseerd is. Broedplaatsen laten zich niet organiseren. Gemeenten beperken zich tot het beschikbaar stellen van werkruimte aan kunstenaars tegen betaalbare huurprijzen.
- De toewijzing van werkruimte gebeurt door deskundigen, hierbij ondersteund door een organisatie voor het beheer en onderhoud van (tijdelijke) panden. Deze organisatie staat los van de ambtelijke organisatie en heeft zowel kennis van de beroepsuitoefening van kunstenaars als van het functioneren van de vastgoedwereld. Voordelen:
 - o De toewijzing wordt niet overgelaten aan direct belanghebbende kunstenaars. Kunstenaars die langere tijd niet produceren kunnen hun recht op gesubsidieerde werkruimte kwijtraken;
 - o Er wordt gebruik gemaakt van mogelijke synergie tussen kunstenaars uit bepaalde disciplines en mensen die werkzaam zijn in andere creatieve beroepen;
 - o Bij de inrichting van panden wordt ingespeeld op de behoeften van de toekomstige huurder (zowel kunstenaars als mensen werkzaam in andere creatieve beroepen).
 - o De beheersorganisatie kan flexibel inspelen op het aanbod aan (tijdelijke) panden op de vastgoedmarkt;
 - o De opbrengsten uit verhuur aan kunstenaars worden opnieuw gebruikt voor onderhoud, aankoop en inrichting van (tijdelijke) panden.

Chris Bouma is directeur van Stichting Kunstaccommodatie Rotterdam (SKAR).

SKAR beheert een groeiend aantal betaalbare en passende werkruimtes voor professionele kunstenaars in Rotterdam.

Autonome kunstenaars uit alle disciplines, maar ook kleine culturele organisaties die zich richten op de productie van kunst

kunnen zich bij SKAR melden voor een werkplek. SKAR is sterk in vinden, matchen en beheren van zowel permanente als tijdelijke panden. Ook is SKAR betrokken bij gebiedsontwikkeling waar kunstenaars een rol in spelen.

Leo Swinkels – Cultureel Overleg Maastricht

Meerwaarde cultuur

Heel kort gezegd houden kunst en cultuur de stad levend. Het beleid van Maastricht is erop gericht om zoveel mogelijk hoogwaardige dienstverlening aan te trekken als compensatie voor de verloren gegane maakindustrie. De Stadsvisie van Maastricht gaat uit van drie speerpunten: de ontwikkeling van Maastricht als kennis-, cultuur- en woonstad. De stad wil een zo aantrekkelijk mogelijke woon- en vestigingsplaats zijn voor kenniswerkers en heeft een ambitieus cultuurbeleid opgezet.

Droomscenario

Kunst en cultuur worden gezien als wezenlijk onderdeel van stedelijke, regionale en provinciale economie, en niet als 'leuke dingen voor de mensen'. Daarvoor is - naast een omslag in beleid en financiën (die inmiddels heeft plaatsgevonden) - ook een omslag in het denken nodig. Met de gemeenteraadsverkiezingen en toekomstige bezuinigingen in aankomst proef ik aarzelingen bij lokale politici om in cultuur te blijven investeren. Kun je aan je kiezers uitleggen dat de gemeente 40 miljoen euro in de ontwikkeling van een 'cultuurfabriek' met een nieuwe middenzaal (Timmerfabriek) gaat investeren, terwijl tegelijkertijd op andere beleidsterreinen die burgers direct raken (zoals bijvoorbeeld de WMO) pijnlijke keuzes gemaakt zullen moeten worden? Het nut van investeringen in kunst en cultuur voor de samenleving is niet één op één aantoonbaar, waardoor heldere beleidskeuzes uit het verleden haaks op concreet politiek handelen kunnen komen te staan. Toch denk ik zelf dat het investeren in kunst en cultuur in combinatie met kennisfaciliteiten Maastricht niet alleen hoogwaardige, maar ook duurzame werkgelegenheid zal opleveren.

Ontwikkelingen

De gooi van Maastricht naar de titel van 'Maastricht Europese Culturele Hoofdstad 2018'. Dit project heeft als katalysator gefungeerd om de culturele infrastructuur in Maastricht op te waarderen. Het heeft geleid tot meer samenwerking met gemeenten in de regio en over de grens in Duitsland en België (met name Aken en Luik). KOM heeft zich in de beginfase actief met dit project bemoeid. Niet alleen door overleg en gebruik te maken van insprekmomenten, maar ook door politici zelf op sleeptouw te nemen, in een politiek buddyproject. Leden van KOM hebben zich ieder verbonden met een gemeenteraadslid en samen daarmee een aantal culturele activiteiten bezocht. We hebben hiermee concreet laten zien hoeveel mensen bij cultuur betrokken zijn, ook achter de schermen als vrijwilliger of bijvoorbeeld als toeleverancier.

Sterk en zwak

Sterk

- Voor een stad van 120.000 inwoners heeft Maastricht een bijzonder sterke kennisinfrastructuur met onder andere een universiteit en een hogeschool met veel kunstopleidingen waarin alle disciplines vertegenwoordigd zijn.
- Hetzelfde geldt voor de culturele infrastructuur. Naast gemeentelijke instellingen en het Bonnefantenmuseum dat door de provincie wordt gefinancierd, zijn een groot aantal rijksgefinancierde culturele instellingen in Maastricht gevestigd: Huis van Bourgondië, Intro/In Situ, Limburg Symfonie Orkest, Marres, NAIM/Bureau Europa, Opera Zuid, Toneelgroep Maastricht en de Jan van Eyck Academie. De Maastrichtse culturele instellingen, inclusief het kunstvakonderwijs, weten elkaar goed te vinden bij de uitvoering van culturele projecten en bij gezamenlijke beleidsbeïnvloeding via KOM. Ook de plaatselijke amateurkunsten bloeien.
- Maastricht heeft met de nota 'Culturele Carrières' een ambitieus cultuurbeleid neergezet. Niet alleen op het terrein van de professionele kunsten, maar ook voor amateurkunst. De gemeente heeft voor het faciliteren van verenigingen en individuele kunstenaars een aparte intendant aangesteld.

Zwak

- Maastricht heeft een beperkt achterland, tenminste in Nederland. Voor het floreren van cultuur heb je een bepaalde kritische massa nodig; zowel aan de aanbodkant (een 'humuslaag') als voldoende afnemend publiek. Aan de andere kant moeten de mogelijkheden om publiek vanuit de regio en over de grens aan te trekken, niet overdreven worden. Voor het reguliere culturele aanbod is men niet bereid ver te gaan reizen.

- De samenwerking met de directe buurgemeenten in de regio (Parkstad, Sittard-Geleen) blijkt eigenlijk het moeilijkst. Op dit vlak is nog verbetering mogelijk.

Kansen en bedreigingen

Kansen

- In algemene zin blijken steden steeds meer het primaat te hebben bij economische groei. Zij zijn brandpunten van sociale, culturele en economische innovatie. Deze trend zal zich in de toekomst verder doorzetten.
- Het concreet vormgeven van Maastricht als centrum van een Europese (culturele) regio. Daar wordt heel hard aan gewerkt. Voorbeelden hiervan zijn de activiteiten van NAIM/Bureau Europa, de samenwerking van o.a. Theater aan het Vrijthof met Theater de la Place in Luik bij het aanbieden van internationale programmering aan elkaars publiek, speelbeurten van de Opera van Luik in Zuid-Limburg dankzij subsidie van de provincie en een gezamenlijke subsidieregeling voor projecten van de beide provincies Limburg.
- Ook de universiteit en in het kunstonderwijs zetten in op de ontwikkeling van een Engelstalig interdisciplinair aanbod. Maastricht zou verder haar verleden als stad van het Verdrag van Maastricht kunnen uitnuttigen, evenals haar positie op het snijpunt van meerdere taalgebieden.
- Het publieksbereik voor cultuur kan op een hoger niveau worden gebracht. Hiervoor moeten innovatieve manieren worden ontwikkeld.

Bedreigingen

Internationalisering op cultureel terrein is de grootste kans, maar tevens de grootste risicofactor. Het gaat dan niet om meer vrijblijvende culturele uitwisseling, maar om echt zaken met elkaar doen, bijvoorbeeld samen zorgen voor de financiering van culturele instellingen en evenementen. Daarnaast lopen culturele instellingen die grensoverschrijdend werken nog altijd tegen tal van belemmeringen op. Maastricht zou bij het ministerie van EZ de status van proefregio aan kunnen vragen.

Maatregelen

Nalaten

Wat Maastricht niet moet doen, is afscheid nemen van de eerder geformuleerde culturele ambities. Politici moeten niet ten halve keren en terugkeren naar het traditionele beleid om industrieterreinen aan te leggen, in de ijdele hoop zo nieuwe werkgelegenheid te genereren.

Doen

- De ontwikkeling van een middenzaal op het Timmerfabriekterrein. Naast het centrum van de stad wordt dit een nieuw kloppend hart voor kwalitatief goed uitgaan.
- Blijven investeren in culturele innovatie (de humuslaag).
- Blijven investeren in de brug tussen amateurkunst en professionele kunsten ('culturele carrières'), onder andere via de intendant amateurkunst.
- Culturele instellingen ondersteunen bij verdere professionalisering van het publieksbereik en internationaal werken
- Investeren in de samenwerking met de directe buurgemeenten.
- De status proefregio bij EZ aanvragen en bezien of de positie van Maastricht als middelpunt van een Europese culturele regio nog verder kan worden uitgenut.

Een meer algemene aanbeveling aan alle gemeenten is netwerkvorming onder culturele instellingen te stimuleren en faciliteren (zoals Maastricht doet), dit tot wederzijds voordeel van beide partijen.

Leo Swinkels (directeur van de Toneelacademie Maastricht) is bestuurslid van het Cultureel Overleg Maastricht (KOM).

KOM is een interdisciplinair netwerk van culturele instellingen in Maastricht. Een belangrijk doel van KOM is politici en ambtenaren te voorzien van advies over het Maastrichtse cultuurbeleid. Aangesloten zijn Vakopleiding Dans Maastricht, de kunstopleidingen van Hogeschool Zuyd, Studium Generale, Centre Ceramique, Stadsbibliotheek, Theater aan het Vrijthof, Kumulus, Het Natuurhistorisch Museum, Filmtheater Lumiere, Studium Chorale, Museum Spaans Gouvernement, Huis van Bourgondie, Intro / In Situ, Limburg Symphonie Orkest, Marres, Nederlands Architectuur Instituut, Opera Zuid,

Toneelgroep Maastricht, Jan van Eyck academie, Bonnefantermuseum, Jazz Maastricht, Magisch Theatertje, Oude Muziek Limburg, Amati-ensemble, Ensemble 88, Ensemble Ad Libitum, Setheater, Theatercollectief Het Geluid, Vlam, Het Woelige Baren.